

รายงานการวิจัย

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้
ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

APPLICATION OF PRINCIPLES TO DEVELOP LEARNING OF
STUDENTS OF MAHAMAKUTRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
SIRINDHORN RAJAVIDYALAYA CAMPUS

พระบุญเสริม ปภัสโร

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย
การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้
ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

APPLICATION OF PRINCIPLES TO DEVELOP LEARNING OF
STUDENTS OF MAHAMAKUTRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
SIRINDHORN RAJAVIDYALAYA CAMPUS

พระบุญเสริม ปภัสโร

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง "การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย" เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา 2) เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา และ 3) ศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา กลุ่มตัวอย่างคือนักศึกษาภาคปกติ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำนวน 82 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติอนุมาน

ผลการวิจัยพบว่า: นักศึกษามีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยภาพรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.76) โดยด้านการครองคนมีค่าเฉลี่ยสูงสุด (4.78) รองลงมาคือด้านการครองงาน (4.76) และด้านการครองตน (4.74) การเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ พบว่า นักศึกษาที่มีสถานภาพและอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนนักศึกษาที่มีระดับชั้นปีที่กำลังศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมไม่แตกต่างกัน และพบข้อเสนอแนะในการแก้ไข้ปัญหา ได้แก่ ด้านการครองตน: นักศึกษาควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาให้มากขึ้น และควรมีการวางแผนแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้ชัดเจน ด้านการครองคน: นักศึกษาควรมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายให้มากขึ้น และควรให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน ด้านการครองงาน: นักศึกษาควรหมั่นตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายก่อนส่งอาจารย์ และควรเปิดใจให้กว้างและให้ความสนใจในวิชาที่ตนไม่ชอบ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ควรรักษาและพัฒนาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านให้ดียิ่งขึ้น และควรเพิ่มประเด็น เช่น การปรับตัวของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน การปฏิบัติหน้าที่ของนักเรียน และประสิทธิภาพการใช้สื่อการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

คำสำคัญ : 1. การประยุกต์ใช้หลักธรรม 2. การพัฒนาการเรียนรู้ 3. มหาวิทยาลัยสงฆ์ 4. การครองตน 5. การครองคน 6. การครองงาน

ABSTRACT

This quantitative research study, titled "The Application of Buddhist Principles in Learning Development of Students at Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus," aimed to 1) examine the application of Buddhist principles in students' learning development, 2) compare the application of Buddhist principles in learning development among students with different backgrounds, and 3) investigate recommendations for addressing issues related to the application of Buddhist principles in students' learning development. The sample consisted of 82 regular students from Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus. Data were collected using a questionnaire with both closed-ended and open-ended questions. The analysis employed descriptive statistics and inferential statistics.

The research findings were as follows: 1. Overall, students applied Buddhist principles in their learning development at the highest level across all three aspects (mean = 4.76). The aspect of "governing people" had the highest mean (4.78), followed by "governing work" (4.76), and "governing oneself" (4.74), respectively. 2. Comparative analysis revealed that students with different status and age significantly differed in their application of Buddhist principles at the 0.05 level. However, no significant differences were found among students with different educational levels. 3. Recommendations for problem-solving included: - governing oneself: Students should apply Buddhist principles more extensively in their studies and develop clearer plans for their learning development. - governing people: Students should increase their responsibility for assigned tasks and place more importance on group work with peers. - governing work: Students should carefully review their assignments before submission and maintain an open mind towards subjects they dislike.

Research recommendations: 1. Maintain and further develop the application of Buddhist principles in learning development across all three aspects. 2. Conduct additional research on related topics, such as the adaptation of Buddhist moral teachers in schools, students' practice in declaring themselves as Buddhists, and the effectiveness of teaching aids used by Buddhist moral teachers in schools. This

research highlights the importance of applying Buddhist principles in students' learning development and suggests ways to enhance education in Buddhist universities.

Keywords: 1. Application of Buddhist principles 2. Learning development
3. Buddhist university 4. governing oneself 5. governing people 6. governing work.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความกรุณาจาก พระเดชพระคุณ พระเมธาวิเชียรสร,รศ. ดร. และท่าน ดร.สุวรรณ ม่วงนวล ที่ได้เมตตาสละเวลาให้คำปรึกษา แนะนำทาง ตรวจสอบ แก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ ตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จสมบูรณ์ ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณมา และขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอบพระคุณ สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่อุดหนุนทุนในการทำวิจัยครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ พระมงคลธรรมวิธาน ผศ.ดร. ที่เมตตาให้ลงพื้นที่ทำการศึกษาวิจัย ประชากรในวิทยาเขตสรีนธรรราชวิทยาลัย

สุดท้ายนี้ผู้วิจัย ขอถวายการศึกษาครั้งนี้เป็นพุทธานุชาแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ขอผล แห่งอาณิสสนี้จงบังเกิดแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังที่ได้กล่าวถึงและไม่ได้กล่าวถึง อีกทั้งเกิดกับผู้มีใจกุศลและผู้ที่ได้อ่าน งานวิจัยของผู้ศึกษาครั้งนี้ด้วยเทอญ

พระบุญเสริม ปภสฺสโร

หัวหน้าโครงการวิจัย

3 ตุลาคม 2567

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 สมมติฐานในการวิจัย	3
1.5 ขอบเขตการวิจัย	4
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	4
1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม	7
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตน	21
2.3 แนวคิดการพัฒนาตนในทางพระพุทธศาสนา	36
2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบ	48
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	60
2.6 สรุปกรอบแนวความคิด	68
3 วิธีดำเนินการวิจัย	69
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	69
3.2 การสุ่มตัวอย่าง	69
3.3 กรอบแนวคิดและการกำหนดตัวแปร	70
3.4 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	70

3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	70
3.6 การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย	71
3.7 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	71
3.8 การแปรผลข้อมูล	72
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	73
4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	73
4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล	74
4.3 การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	74
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	94
5.1 สรุปผลการวิจัย	94
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	96
5.3 ข้อเสนอแนะ	107
บรรณานุกรม	109
ภาคผนวก	116
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	117
ประวัตินักวิจัย	123

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หน้าที่ความรับผิดชอบ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อนักศึกษาทุกคนเพราะการที่นักศึกษาทุกคนจะประสบความสำเร็จในการศึกษาได้นั้น นักศึกษาจะต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ โดยเฉพาะหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนนักศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับการเรียนเป็นอย่างยิ่ง มีความพอใจในการเรียนการสอน มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา มีใจจดจ่ออยู่กับการเรียนเป็นสิ่งสำคัญ และหมั่นทบทวนเนื้อหาในการเรียนอยู่เสมอ ไม่ละทิ้งการเรียนของตนเพื่อให้ตนเองมีความรู้ความเข้าใจในวิชานั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น จากการจัดอันดับการศึกษาในระดับอาเซียน การศึกษาของเด็กไทยในปัจจุบันพบว่าการศึกษาของเด็กไทยกำลังถดถอยหลังเข้าสู่ความล้าหลังมากจากที่เคยอยู่ในระดับต้น ๆ ของประชาคมอาเซียน ปัจจุบันการศึกษาของเด็กไทยติดอยู่ในอันดับสุดท้ายของกลุ่ม นับว่าเป็นปัญหาที่น่ากลัวเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหน่วยงานการศึกษาไม่ปรับวิธีการศึกษาเนื้อหาวิชาให้ดีขึ้น การศึกษาของเด็กไทยคงได้รับผลกระทบมากขึ้นเป็นแน่แท้ อีกประเด็นหนึ่งผลการศึกษาของเด็กไทยจะดีขึ้นได้นั้นต้องอยู่กับการเอาใจใส่ของนักศึกษาเองด้วย ถ้านักศึกษารู้จักเอาใจใส่ในการศึกษาของตนเองแล้วผลการศึกษาของนักศึกษาก็จะดีขึ้นเอง

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการพัฒนานั้นให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงานได้ **กระทรวงศึกษาธิการ**, (2546 : 17) การศึกษาของไทยในอดีตไม่ได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น และผลจากการจัดการศึกษาที่ผ่านมา การศึกษาไทยนั้นไม่ว่าจะประเมินโดยหน่วยงานใดนอกจากจะไม่เป็นที่น่าพอใจแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาไทยไม่ได้สอนให้คนรู้จักคิดวิเคราะห์ ริเริ่มสร้างสรรค์ และปฏิบัติจริงอีกทั้งหย่อนยานเรื่องการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรม การศึกษาไทยจึงอยู่ในภาวะวิกฤตทางคุณภาพอย่างหนัก ถึงแม้ว่าการเรียนการสอนในอดีตที่ กระทรวงธรรมการได้กำหนดให้มีวิชาจริยฯ เป็นครั้งแรกในหลักสูตรทุกชั้น เมื่อ พ.ศ. 2445 โดยให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก เพื่อกล่อมเกลานิสสัยใจคอกุลบุตรกุลธิดาในสมัยนั้น จนถึง พ.ศ. 2475 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตร วิชาจริยาก็ขยายเป็นวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ถึงแม้ในเวลาต่อมาจะเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาและจริยธรรมขึ้นอีก แต่ปัญหาเยาวชนด้านศีลธรรมก็ยังมีความขึ้น

จากการสังเกตของผู้วิจัยในฐานะอาจารย์ผู้สอน พบว่านักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย บางคนขาดความรับผิดชอบในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ได้แก่ การเข้าเรียนไม่ตรงเวลา การมาเรียนไม่สม่ำเสมอ มาบ้าง ไม่มาบ้าง การส่งงานไม่ทันภายในระยะเวลาที่กำหนด การนำอุปกรณ์สื่อสารขึ้นมาเล่นในขณะเรียน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ทำให้การพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษาเสียไปด้วยทั้งสิ้น และส่งผลกระทบต่อการศึกษานักศึกษาเอง จึงทำให้นักศึกษาเหล่านั้นไม่สามารถประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายในการศึกษาได้ตามระยะเวลาที่กำหนด อาจารย์จึงควรปลูกฝังและสนับสนุนให้นักศึกษามีความรับผิดชอบและการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้ดีขึ้น ในฐานะที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์โดยตรง ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้พัฒนาการเรียนรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในการศึกษาของนักศึกษาได้ หลักธรรมที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในการศึกษาของนักศึกษาได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม 7 หลักสังคหวัตถุ 4 หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมในการครองตน ครองคน และครองงาน ที่นักศึกษาสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนให้ประสบความสำเร็จของชีวิตของได้ **กถิน อรรถโยธิน หลวง** (2550, : 56) กล่าวถึง สัปปุริสธรรม 7 คือ คุณสมบัติของผู้ดีถ้าบุคคลใดประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล แล้วบุคคลนั้นเป็นคนดีคือ สัตบุรุษในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นดีเพราะเป็นผู้รักสงบ รักความเที่ยงธรรม รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักกาลเทศะ มีเหตุมีผลในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น จะสามารถบริหารงานได้อย่างราบรื่น

รัตนะ ปัญญาภา (2553, : 22) กล่าวว่า สังคหวัตถุธรรมเป็นหลักของการประสานใจ สังคหวัตถุธรรมคือ การบำเพ็ญการสงเคราะห์คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 อย่าง ได้แก่ 1) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์กันด้วยปัจจัย 4 2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่ารัก ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ชักจูงในทางที่ดีงาม พูดให้กำลังใจ ให้เกิดความเข้าใจกัน สามานสามัคคีเกิดไมตรีรักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน 3) อตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้านร่างกายและชวนชวน ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งแก้ไขปัญหาละช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม และ 4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสามาน คือ ทำตัวให้เข้ากับคนอื่นได้วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติตนสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหาละให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2542 : 844) อธิบายถึงอิทธิบาท 4 ว่ามีความสำคัญยิ่ง ในการศึกษาเล่าเรียน ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ เพราะอิทธิบาท 4 จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความพอใจ มีความขยันขันแข็ง มีความเอาใจใส่ ใคร่ครวญในการเรียนอยู่เสมอ หากมีการปฏิบัติให้ครบถ้วน

สมบูรณ์แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จในการเรียนอย่างไม่เหลือวิสัย ในทางตรงกันข้ามถ้าไม่มีความพอใจ ใจไม่รักในการเรียนแล้ว ความเกียจคร้านก็ตามมา ความเอาใจใส่ก็ไม่มี ความคิด ตรึกตรองก็ไม่เกิดขึ้นในสิ่งนั้น ๆ แม้จะมีใครตักเตือนแนะนำสั่งสอนก็ไม่เชื่อฟัง ไม่ยอมทำตามกลายเป็นคนหัวข้อปรากฏแต่ความล้มเหลวทำอะไรก็ไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เป็นโทษของการขาดอิทธิบาท 4 นั้นเอง

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะกระตุ้นการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ในการเรียนของนักศึกษา จึงทำวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตด้านการครองตน ด้านการครองคน และด้านการครองงาน เพื่อให้ นักศึกษามีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนเองให้ดียิ่งขึ้นไป

1.2 ปัญหาวิจัย

นักศึกษามีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องของความรับผิดชอบต่อนหน้าที่และการศึกษามากน้อยเพียงใด

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา
2. เพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา
3. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา

1.4 สมมติฐานในการวิจัย

1. นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพแตกต่างกัน มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา ที่แตกต่างกัน
2. นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุแตกต่างกัน มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา ที่แตกต่างกัน
3. นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีระดับชั้นปีที่กำลังศึกษา แตกต่างกัน มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา ที่แตกต่างกัน

1.5 ขอบเขตในการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ประชากร

นักศึกษาภาคปกติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย
จำนวน 82 รูป/คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของ
นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ในการศึกษาของนักศึกษา
ซึ่งมี 3 ด้าน คือ

- ด้านการครองตน
- ด้านการครองคน
- ด้านการครองงาน

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

การประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำความรู้ในเชิงทฤษฎีมาประยุกต์ในการนำไปดำเนินชีวิตในการศึกษา

การพัฒนาตนเอง หมายถึง การสร้างความสามารถของตนเองให้มากขึ้นและการพัฒนาความสามารถที่ยังไม่ได้พัฒนาของตนเอง ด้วยต้องการที่จะให้ตนเองเจริญก้าวหน้า (ความต้องการความเจริญก้าวหน้าส่วนตัว และการรับรู้ศักยภาพของตนเอง) ดังนั้นทุกคนจึงต้องพยายามพัฒนาตนเองเพื่อให้มีชีวิตที่ดียิ่งขึ้น

การพัฒนาการเรียนรู้ หมายถึง การจัดทำหลักสูตรหรือพัฒนาหลักสูตรเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง มีปัญญา มีศักยภาพ ในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรสถานศึกษาโดยจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องในการนำมาใช้ดำเนินชีวิตประจำวันได้ สามารถนำไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเองและประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ ได้ เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขซึ่งประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่

1. **หลักการครองตน** หมายถึง หลักสัปปุริสธรรม 7 ประกอบด้วย รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล อันเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการเป็นนักศึกษาที่ดี นักศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้และประพฤติปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้

2. หลักการครองคน หมายถึง หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นในการทำกิจกรรมร่วมกัน มีข้อธรรม 4 ประการ คือ **ทาน** ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือ หรือสงเคราะห์กัน ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่ายินดี แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ชักจูงในทางที่ดีงาม พูดให้กำลังใจให้เกิดความเข้าใจกัน **อัตถจริยา** ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้านร่างกายและชวนชวายเป็น ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และ **สมานัตตตา** เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับคนอื่นได้วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติตนสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย

3. หลักการครองงาน หมายถึง หลักอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ ประกอบด้วย **ฉันทะ** คือ ความพอใจ **วิริยะ** คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม **จิตตะ** คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ และ **วิมังสา** คือ ความไตร่ตรองหรือทบทวน นักศึกษาควรยึดหลักธรรมนี้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาตนเองในเรื่องของการศึกษา

การศึกษา หมายถึง การสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็นมีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะ ประกอบการทำงานอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การศึกษาจึงเป็นความจำเป็นของชีวิต

การเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ที่สามารถนำไปผสมผสานใช้กับชีวิตได้จริง พร้อมยกระดับตัวเองให้เก่งกาจขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จัดเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในโลกยุคปัจจุบันผู้จะประสบความสำเร็จได้ในโลกอนาคต

นักศึกษา หมายถึง นักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในปีการศึกษา 2564 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม

วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย หมายถึง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ตำบลอ้อมใหญ่ อำเภอสามปราน จังหวัดนครปฐม

ความรับผิดชอบหน้าที่ หมายถึง การมีความมุ่งมั่น การตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุความสำเร็จตามความมุ่งมั่น ยอมรับผลการกระทำนั้น และพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้นักศึกษารู้จักหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ และมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ในการศึกษามากขึ้น
2. ทำให้นักศึกษาเข้าเรียนสม่ำเสมอตรงต่อเวลา ส่งงานที่ได้รับมอบหมายได้ตรงตามเวลาที่กำหนด
3. สามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยไปปรับปรุงแก้ไขกระบวนการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นไปได้

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นี้ ผู้ดำเนินการวิจัยได้ทำการศึกษา ค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมากำหนด เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยโดยผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้
- 2.3 แนวคิดการพัฒนาดนในทางพระพุทธศาสนา
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบ
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 สรุปกรอบแนวความคิด

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม

2.1.1 ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมเป็นการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้โดยอาศัยประสบการณ์ที่ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการทั้งหลายได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของหลักพุทธธรรมไว้ ดังนี้

ประเวศ วะสี (2545, หน้า 14) ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้น คำว่า “ค้นพบ” ย่อมหมายถึง “ธรรม” เป็นสิ่งที่มีอยู่เดิม มีมาก่อน ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมพระพุทธองค์ แต่เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ อาจพอกกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ธรรมก็คือการรับรู้ธรรมคาโลก เรียนรู้สิ่งที่เป็นปกติที่มีบ่อเกิดที่มามีมาอย่างไร และไปอย่างไร เพราะหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสสอนไว้กว่าสองพันปีที่ผ่านมาเป็น “สัจธรรม” เพราะ “คนเราจะล่วงพ้นความทุกข์ได้ เพราะความเพียรในการทำความดี” ผู้ใส่ใจในธรรมเท่านั้นถึงจะรู้ถ่องแท้

อรรถพ โยนิจ (2549, หน้า 8) ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมว่า พุทธธรรมเป็นธรรมที่เป็นอุปกรณ์เปรียบเหมือนยานพาหนะ เป็นธรรมที่คงตัวและปรับได้เป็นกุศลธรรมและอกุศลธรรมซึ่งธรรมะตามที่ได้ศึกษามาแล้วมีความหมายว่า เป็นธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่พื้น ๆ ที่มีอยู่ในตัวของแต่ละคน

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมหรือเข้าถึงหลักธรรมชาติแล้ว พระองค์ก็ทรงนำกฎของธรรมชาตินี้มาตีแผ่ให้เห็นสภาพที่เป็นจริง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550, หน้า 6-10) ได้ให้ความหมายของหลักพุทธธรรมไว้ดังนี้

1) พุทธธรรมเป็นธรรมของพระพุทธเจ้า พระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์มหานิทเทสระบุไว้มี 6 ประการ ดังนี้

1.1) กายกรรมทุกอย่างของพระพุทธเจ้าเป็นไปตามพระญาณ (จะทำอะไรทำด้วยปัญญาด้วยความรู้ความเข้าใจ)

1.2) วาจากรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ

1.3) มโนกรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ

1.4) ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในอดีต

1.5) ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในปัจจุบัน

2) ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า คือ บารมี 10 (ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะอธิษฐาน เมตตา อุเบกขา)

3) ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เช่น สติปัฏฐาน 4 (กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา อัมมานุปัสสนา) มรรคมงคล 8 (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ขันธ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ปัจจัย 24 (ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่งเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุหรือเป็นเงื่อนไขให้สิ่งอื่นหรือสภาวะธรรมอย่างอื่นเกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง) เป็นต้น

นันทวรรณ แดงน้อย (2552, ; 12) ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมไว้ว่า เป็นคำอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ที่สุดในโลก และเป็นวิชาการที่สูงสุดในบรรดางานเขียนทางพระพุทธศาสนาในเมืองไทยในปัจจุบันนี้ พุทธธรรมนั้นเป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบอย่างที่คนในปัจจุบันเข้าใจได้ง่าย

พระสามารถ อานนโท (2548, ; 2) ได้ให้ความหมายของคำว่า “พุทธธรรม” หรือ “พระธรรม” คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น มีมากมายถึง 84,000 พระธรรมชั้นๆ เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งความทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ คำว่า “หลักพุทธธรรม” ในที่นี้หมายถึงหลักธรรมคำสอนที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญา ของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปี แล้ว และได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลกที่หาค่ามิได้ “พุทธธรรม หรือ พระธรรม” หมายถึง ธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่ หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับความจริงตาม

ธรรมชาติของทุกข์และวิธีการดับทุกข์ พุทธธรรมของพระพุทธเจ้านั้นแต่เริ่มสืบทอดกันด้วยวิธีท่องจำแบบปากต่อปาก สมัยต่อมาจึงได้มีการบันทึกไว้เป็นตัวอักษร คัมภีร์ที่บันทึกพุทธธรรมนั้น เรียกว่า พระไตรปิฎก และมีคำอธิบายจัดไว้เป็นหมวดคัมภีร์ เรียกชื่อต่าง ๆ อาทิ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งความทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนเราทุกคน เป็นคำสั่งสอนให้คนเราประพฤติดี ปฏิบัติชอบและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองให้มีความเจริญขึ้นไปข้างหน้าได้ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลและสถานการณ์เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและสร้างความสงบสุขในสังคมได้

2.1.2 ความสำคัญของหลักพุทธธรรม

นักวิชาการ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของหลักพุทธธรรมไว้ ดังนี้

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ (2554, : 9) กล่าวถึงความสำคัญของหลักพุทธธรรมว่า การนำพุทธธรรมมาขึ้นนำการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ สติปัญญาความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขตามนัยแห่งมาตรา 6 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม) ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 นั้น จะต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์วิถีชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ เป็นศูนย์กลางในการดำเนินการเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนา ส่งเสริมมนุษย์ให้มีชีวิตอย่างเป็นสุข สงบ และร่มเย็น การที่จะใช้พุทธธรรมนำการศึกษาอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพจะต้องทำความเข้าใจประเด็นเหล่านั้นกันอย่างถ่องแท้

1) ศึกษาทำความเข้าใจพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ ทุกแง่ทุกมุม จนสามารถค้นพบวิถีทางและวิธีการที่จะมาใช้กับชีวิตและเรื่องราวอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างถูกต้อง

2) ในการปฏิรูปการศึกษาควรดำเนินการโดยใช้หลักแห่งอริยสัจสี่ และปฏิเสธสมุบาทเป็นแสงสว่างนำทางเพื่อจะได้รู้ปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาชัดเจน ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า อะไรคือปัญหา อะไรคือวิกฤต อะไรคือที่มาของปัญหา วิกฤตแก้ไขได้หรือไม่ ถ้าแก้ไขจะแก้ไขอย่างไร แก้ไขทั้งหมดหรือเป็นบางจุด อะไรคือโอกาส อะไรต้องแก้ไขในระยะสั้น อะไรต้องแก้ไขในระยะยาว อะไรปล่อยให้ดำรงอยู่อย่างเดิม อะไรควรส่งเสริม อะไรควรรักษา อะไรควรปรับปรุงพัฒนา แล้วหาทางดำเนินการอย่างถูกต้อง ทั้งนี้เรื่องที่จะดำเนินการทุกเรื่องต้องจริงแท้ ๆ มิใช่ทำไปโดยการคาดคะเนหรือลอกเลียนแบบของใครที่ไหน เพราะสภาพชีวิตของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละส่วนของประเทศ

ของโลกล้วนแตกต่างกัน หากการดำเนินการใด ๆ เป็นไปโดยใช้มาตรฐานเดียวกันทั้งหมดแทนที่จะเป็นการจัดเรื่องราวต่าง ๆ อย่างถ่องแท้เสียก่อนจึงลงมือดำเนินการ

3) การศึกษาที่มุ่งพัฒนามนุษย์รอบด้านหรือองค์รวม ในเบื้องต้นควรจะต้องให้การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ทุกคน ทุกสาขาวิชาต้องศึกษาต่อเนื่อง เข้มข้น ละเอียดลึกซึ่งขึ้นตามลำดับคือ เรื่องของชีวิตคืออะไร เกิดมาทำไม เกิดขึ้นได้อย่างไร ชีวิตที่สมบูรณ์เป็นอย่างไร จะมีได้โดยวิธีใด จะมีความสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์กับชีวิตอื่น ๆ และธรรมชาติรอบ ๆ ตัวได้อย่างไร จะวางระบบความสัมพันธ์ที่ดีได้อย่างไร จึงจะทำให้ความสัมพันธ์นั้น ๆ เป็นความสัมพันธ์เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปมิใช่เป็นความสัมพันธ์การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาหลักกลายเป็นการศึกษาเพื่อสร้างปัญหาอย่างไม่รู้ตัว ผู้มีส่วนสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาทุกคนควรได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้และดำเนินการอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันที่ทำลายล้างผลาญเพื่อจะให้เข้าใจชีวิตในหลาย ๆ มิติ หลักพุทธธรรมอันประกอบด้วยเรื่องชั้น 5 ธาตุ 4 อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 ผัสสะ 6 วิญญาณ 6 เวทนา 6 ปรากฏการณ์แห่งกาย จิต นาม รูป ควรจะได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้งอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยใช้เนื้อหาต้น ลึก หนัก เบา ตามความเหมาะสมแห่งวัยและผู้เรียน โดยใช้ปรากฏการณ์ชีวิตและสังคมมาเป็นตัวอย่างในการอธิบายซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาอย่างเพียงพอต่อการนำมาเป็นบทเรียนชีวิต

4) ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เรื่อง กิเลส โทษของกิเลส ชีวิตที่ถูกมายาของกิเลสปิดบังให้เดินหลงไปในทางผิด ชีวิตที่ถูกเพลิงกิเลสเผาอย่างเจ็บปวดดิ้นรน ความสุขที่เกิดจากการตอบสนองกิเลสเป็นความสุขบนความสูญเสียความเป็นมนุษย์ สูญเสียพลังงาน สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติสูญเสียความสมดุล สารพัดจะสูญเสีย ชีวิตที่ไม่มีกิเลสควบคุม ครอบงำ ความสุขแท้ที่เกิดจากจิตที่ว่างจากกิเลสแผดเผา เป็นความสงบเย็นไม่ก่อให้เกิดความสูญเสีย ทำลายแต่เป็นการส่งเสริมเพิ่มพูนพัฒนา รอบด้าน และชี้ให้เห็นว่าธรรมะเป็นธรรมชาติฝ่ายดีที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่ให้มนุษย์ได้นำมาใช้ป้องกันกิเลส ธรรมะ คือ ความถูกต้อง ความดี ความงาม ทางแห่งความเจริญรุ่งเรืองที่คอยดูแลชีวิตให้ปลอดภัยเป็นเส้นทางที่เดินไปในทุกย่างก้าว

5) เพื่อให้มนุษย์เข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านชั่วอย่างครบครัน ควรจะได้มีการศึกษาเรื่องของกรรมในแง่มุมต่าง ๆ ตามความสามารถของผู้เรียน โดยใช้ให้เห็นถึงรากฐานแห่งการกระทำดีทำชั่วด้วยกุศลมูล 3 คือ อโลภะ โทสะ อโมหะ และอกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกต่อกันอย่างสร้างสรรค์หรือทำลายก็มาจากรากฐานแห่งกุศลและอกุศลทั้งนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษากันอย่างเข้าใจสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวได้ทุกวัน แล้วสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง

6) เพื่อเป็นการสร้างปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งไม่ให้ชีวิตถลาลึกไปในอารมณ์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่ น่าพอใจ หรือมีความฉลาดในอารมณ์ทั้งปวง การศึกษาและปฏิบัติสติปัญญาอย่างซาบซึ้ง เห็นแจ้ง ประจักษ์เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง เพื่อวางรากฐานให้ชีวิตมีพื้นฐานทนทานต่อ

การกระทบกระทั่งของอารมณ์ที่จรมามากมายอย่างไม่หวั่นไหว อันเป็นที่มาของปัญหาชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และปัญหาภัยแล้งที่กำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ สาเหตุสำคัญคือ ประการชีวิตและรากฐานชีวิตไม่ เข้มแข็งพอนั่นเอง ตรงนี้คือหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา

7) มีคำขวัญในการปฏิรูปการศึกษาที่พูดกันอย่างหนาแน่นว่า เก่ง ดี มีสุข แต่บางครั้งพอนำมา คิดอย่างลึกซึ้งซึ่งยังมีหลายคนหวั่นไหวกับคำขวัญนี้เพื่อให้คำขวัญนี้เป็นปรัชญาการศึกษาที่ถูกทางควรใช้ ไตรสิกขาและอริยมรรค ซึ่งมีองค์แปดมาเป็นแสงสว่างนำทางก็จะทำให้ได้แนวคิดทางการศึกษาบรรลุ เป้าหมายและเกิดความสุขสมบูรณ์แบบได้คือ ผู้ศึกษาจะได้ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกายและจิตและ ประดับประดาไปด้วยธรรมะอื่นอย่างงดงาม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ เข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านชั่วอย่างครบครันสามารถนำไปปฏิบัติให้เป็น ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตจริงด้วยการพึ่งตนเองได้ ในการแก้ไขปัญหาคือได้ ผู้มีส่วนสำคัญในการ ปฏิรูปการศึกษาทุกคนควรได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้และดำเนินการอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้เท่า ทันที่ทำลายล้าง เพื่อจะให้เข้าใจชีวิตในหลาย ๆ มิติ และถ้าได้ลงมือปฏิบัติจริง ๆ ด้วยปัญญาจะทำให้ รู้และเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามหลักกรรมแห่งเหตุปัจจัย

2.1.3 ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

นักวิชาการและนักปรัชญาทั้งหลายได้ให้ความหมายเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของหลักพุทธ ธรรม ไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2546, : 6) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของพุทธธรรมว่าพุทธ ธรรมเป็นคำสั่งสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรม สรุปได้ 2 อย่าง คือ

1) แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมนธรรม หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมนธรรม เทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อ ประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น

2) แสดงข้อปฏิบัติสายกลางที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่านั้นชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระที่ สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้

พระพุทธมคฺฌาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2550, : 14) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรม สรุปได้ ดังนี้

1) คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิด หรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจ และทางด้านร่างกายซึ่งสัมพันธ์กันอย่าง แยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลางหรือ ข้อปฏิบัติที่เป็นสาย

กลาง (มรรคมีองค์ 8) คือ ความพอดีและทักษะเกี่ยวกับ สัจธรรม ก็เป็นกลาง ความจริงที่เป็นกลาง ตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท)

2) พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากลหรือสอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมชาติ คือ ธรรมดาของสิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติสอนให้คนมีเมตตากรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

3) พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพุทธศาสนา ต้องมีทั้งสองอย่าง ธรรมเป็นหลักความจริง ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมดาของมัน และเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วนวินัย เป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเจริญ และความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล เช่น ศีล 5 เป็นต้น

4) พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติเป็นเครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้สอนหลักกรรมให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตา กรรมสอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้ จากความเพียร และจากการกระทำตามทางของเหตุและผล

5) สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะจำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่องการพูดว่าสิ่งใดควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัสแยกแยะให้ฟังว่า “วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส และวาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส” ลักษณะท่าทีของการสนองตอบหรือปฏิกริยา ต่อสิ่งทั้งหลายแบบชาวพุทธ ต้องมองอย่างวิเคราะห์แยกแยะ จำแนก แจกแจง ครบทุกด้าน

6) หลักการสำคัญของพุทธศาสนา คือ มุงอิสรภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมายนั้น มีรสเดียวคือ รสเค็ม ฉันทิ ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมาย ทั้งหมดก็มีรสเดียว คือ วิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และปวงกิเลส ฉันทัน”

7) เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง” หลักปัญญาสำคัญเพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญแก่ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสุด นั้น

คือ ศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศีล ก็เพื่อประคับประคองจนเกิดปัญญา สมาธิก็ต้องนำไปสู่ปัญญามีฉะนั้นจะหลงผิด หลงทาง ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญเป็นเอก ปัญญาในขั้นสูงสุด คือ ปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทันสังขารธรรม เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

8) สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือของสภาวะธรรมต่าง ๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญาเห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมันไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

9) การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัย เชื่อมโยงกัน อิงอาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

10) ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนาแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทณฺโต เสฏฺฐมฺหฺมณฺโสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้ว มนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ

11) เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มรรค หมายถึง ทางดำเนินชีวิต ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ การดำเนินชีวิตตามมรรคมองค์ 8 เรียกย่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา ในที่สุดจะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ดั่งงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

12) ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรมโดยแยบคาย ลึกซึ้ง อย่างผู้มีปัญญา คือ รู้จักคิด คิดเป็น ปัจจัยภายนอกได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้สติปัญญา

13) สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ อปฺปมาทฺธมฺม หรือ ความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือ พระคำรัสสุดท้ายก่อนจะปรินิพพาน ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

14) สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือ พระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติด้วยความสุข (ทุกข์ สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และ ทุกข์ ในหลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนาสอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้นไม่เลี่ยงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่ง เป็นอิสระมีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น

15) มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชน

ทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายจึงควรดำเนินตามพระดำรัสนี้คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจนยิ่งขึ้น

รัตนะ ปัญญาภา (2553, : 7-8) กล่าวถึงลักษณะของหลักธรรมว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาซึ่งสถาปนาโดยพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็นนักบวชแสวงหาสัจธรรมเพื่อตรัสรู้โดยอาศัยสมาธิจิตแล้วนำคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติศึกษาด้วยความสุขและหลักวินัยโลกีย์ได้เข้าถึงความสุขอย่างยิ่ง คือ นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด ซึ่งเน้นให้กับบุคคลมีความรู้ดีประพฤติดีแล้วนำไปสอนแก่นมนุษย์ชาติให้เกิดคุณสมบัติเช่นนั้นบ้าง เพื่อเข้าถึงความจริงอย่างแท้จริงที่เรียกว่า “สัจธรรม” อันเป็นปัญญาชั้นโลกุตตระและจะเข้าถึงปัญญาขั้นนี้ได้ต้องอาศัยจิตเป็นสมาธิ ส่วนปรัชญาอาจเกิดจากความคิดค้นของนักบวชหรือฆราวาสก็ได้ เพราะแหล่งความรู้ทางปรัชญาจะเกิดความคิดตามหลักตรรกวิทยา โดยมุ่งให้ผู้ศึกษาสามารถอยู่ในโลกหรือสังคมได้อย่างมีเหตุผล บางลัทธิอาจวางทัศนะเน้นไปทางการเมือง ยั่วยุให้มีการปฏิวัติเพื่อสร้างความเป็นอนิมนุสยขึ้นให้แก่ตน ทัศนะเช่นนี้อาจทำให้โลกสับสนวุ่นวายจนทำให้เกิดสงครามขึ้นก็ได้ เพราะปรัชญาจะสอนเน้นหนักไปในทางสัมชภาพหรือสังคมส่วนรวมว่า ทำอย่างไรสังคมจึงจะอยู่รอดได้และมีอำนาจเหนือผู้อื่นหรือเหนือสังคมอื่น เพราะยึดมั่นอยู่ในปัญญาระดับโลกีย์ ตระหนักในวัตถุเป็นสำคัญกว่าจิตใจในขณะเดียวกันจะสำคัญว่าร่างกายหรือวัตถุจะต้องดีกว่าจิตใจ ในด้านคำสอนพระพุทธศาสนาจะคำนึงถึงผู้ฟังหรือผู้ศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง จึงจำเป็นต้องศึกษาจริตหรือจริยาอันหมายถึงจิตใจของผู้ฟังโน้มเอียงไปในทางใดที่เรียกว่า ผู้ฟังมีโทสจริต มีใจร้อน เกรงเกรียดเป็นอาจิม มักมีโมโหโทโส พระพุทธองค์ก็จะสอนหนักไปในการปลุกฝังให้มีความเมตตา กรุณา เป็นต้น ดังนั้นลักษณะคำสอนของพระพุทธองค์จึงมี 3 ลักษณะด้วยกัน คือ

- 1) คำสอนที่ทรงตั้งขึ้นมาเอง เช่น อริยสัจ, ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น
- 2) คำสอนในลักษณะปฏิรูป โดยนำคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีอยู่ก่อนมาปฏิรูปสอน เพื่อให้ผู้ที่เลื่อมใสในทางศาสนานั้นไม่มีปฏิกริยาต่อต้านหรือขัดแย้ง เช่น การทำบุญจะต้องทำกับผู้บริสุทธิ์ มีศีล มีธรรม จึงจะได้บุญ ไม่จำเป็นต้องเกิดในวรรณะใด ถ้ามีคุณธรรม ศีลธรรมสมบูรณ์ ศีลธรรมย่อมได้กุศลผลบุญสมบูรณ์เต็มที่

- 3) คำสอนในลักษณะปฏิวัติเช่น การฆ่าสัตว์บูชายัญที่พวกพราหมณ์-ฮินดู ปฏิบัติกันอยู่พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยเพราะการฆ่าสัตว์หรือการทำร้ายชีวิตของสัตว์อื่น เพื่อมาสร้างสุขให้แก่ตนย่อมเป็นบาปทั้งนั้น เนื่องจากชีวิตใคร ๆ ก็รักหวงแหน ไม่อยากให้ใครมาเบียดเบียนหรือทำร้าย

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ (2554, ; 15) กล่าวถึงลักษณะของหลักธรรมว่าเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามีลักษณะ 2 อย่าง คือ

1) แสดงหลักความจริงสายกลาง หรือที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือ “มัชฌิมนธรรมเทศนา” คือ หลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติ เช่น เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ 5 ไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม เป็นต้น หลักความจริงเหล่านี้ก็เปรียบได้กับ “ทฤษฎี” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติต่อไป

2) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง หรือที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ หลักปฏิบัติตามสภาพชีวิตของแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) โดยทั่วไปหรือ บรรพชิต ก็สามารถปฏิบัติได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ลักษณะที่สำคัญของหลักธรรม เป็นคำสั่งสอนที่มุ่งสำหรับคนทุกประเภท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระองค์ทรงเป็นนักบวชแสวงหาสัจธรรมเพื่อตรัสรู้โดยอาศัยสมาธิจิต แล้วนำคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นั้นมาสั่งสอน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติศึกษาด้วยความสุขและหลักวินัยได้เข้าถึงความสุขอย่างยิ่ง คือ นิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด ซึ่งเน้นให้กับบุคคลมีความรู้ดีประพฤติดี แล้วนำไปสอนแก่นุชนุษย์ชาติให้เกิดคุณสมบัติเช่นนั้นบ้าง

2.1.4 หลักธรรมสำหรับผู้เล่าเรียนศึกษา

การที่นักศึกษานำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ เป็นการสร้างความเชื่อถือให้สังคมเกิดการยอมรับตัวของนักศึกษา การสร้างศรัทธาให้กับตนเองเป็นการพัฒนาตนไปในทิศทางที่ต้องการได้ หลักธรรมที่นักศึกษานำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษา ในการปฏิบัติตนที่ส่งผลต่อการศึกษามีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงที่สุดนั้น ได้มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

วราภส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์ (2550, ; 19) กล่าวว่า หลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักการครองตน หลักธรรมที่สอดคล้องกับการครองคน และหลักธรรมที่สอดคล้องกับการครองงาน มีหลักธรรมดังนี้

1) กัลยาณมิตรตตา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี

2) โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดถูกวิธีคือ การทำในใจโดยแยบคาย

3) ธรรมคัมภีร์ครองโลก 2 ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย มีข้อธรรม 2 ข้อ คือ หิริ คือ ความละอายต่อบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว โอตตัปปะคือ ความเกรงกลัวต่อบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว

4) ธรรมมีอุปการะมาก 2 ธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง มีข้อธรรม 2 ข้อ คือ สติคือ ความระลึกได้ นึกได้สำนึกอยู่ไม่พลอ และสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัด รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ ตระหนักเข้าใจชัดตามความเป็นจริง

5) กุศลมูล 3 รากเหง้าของกุศล ต้นตอของความดีมีข้อธรรม 3 ข้อ คือ อโลภะ คือ ความไม่โลภ อโทสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย โอมหะ คือ ความไม่หลง

6) สุจริต 3 ความประพฤติดีประพฤติชอบมีข้อธรรม 3 ข้อ คือ กายสุจริต การประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต การประพฤติชอบด้วยวาจา และมโนสุจริต การประพฤติชอบด้วยใจ

7) ฆราวาสธรรม 4 ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์มีข้อธรรม 4 ข้อ คือ สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์จริงใจ พุดจริง ทำจริง ทมะ คือ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ขันติ คือ ความอดทน จาคะ คือ ความเสียสละ

8) พละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง มีข้อธรรม 5 ข้อ คือ สัทธา คือ ความเชื่อ วิริยะคือความเพียร สติคือ ความระลึกได้สมาธิคือ ความตั้งจิตมั่น ปัญญาคือ ความรู้ทั่วชัด

9) กัลยาณมิตรธรรม 7 คุณสมบัติของมิตรดีและมิตรแท้ มีข้อธรรม 7 ข้อ คือ ปิโย คือ น่ารัก ภาวนีโย คือ นำเจริญใจหรือน่ายกย่อง วตฺตา จ คือ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ วจนกฺขโม คือ อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอและ คมกิริยฺจ กถ กตฺตา คือ แกล้งเรื่องล้าลึกได้ โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

10) สปัปฺปสิสฺสธรรม 7 ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดีธรรมของผู้ดีมีข้อธรรม 7 ข้อ คือ ฌัมมัญญุตฺตา คือ ความรู้จักธรรม รู้หลัก อตฺถัญญุตฺตา คือ ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล กาลัญญุตฺตา คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ปริสฺสญฺญุตฺตา คือ รู้จักชุมชนและรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น และ ปุคฺคสฺสญฺญุตฺตา คือ ความรู้จักบุคคล

2.1.5 หลักธรรมเกี่ยวกับการครองตน

จ. เปรียญ (2548 ; 33-34) กล่าวว่า หลักสปัปฺปสิสฺสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษธรรมของคนดี บุคคลที่มีคุณธรรมประจำใจ โดยยึดเอาหลักสปัปฺปสิสฺสธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตบุคคลที่ยึดเอาหลักสปัปฺปสิสฺสธรรม เป็นธรรมประจำใจยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ดีเพราะเป็นผู้มีเหตุผลในการปฏิบัติตน เมื่อบุคคลรู้จักเหตุผลแล้ว การปฏิบัติตนก็เพียบพร้อมด้วยความดี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2550, ; 12) ได้ให้ความหมายของสปัปฺปสิสฺสธรรมไว้ว่า หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี 7 ประการ คือ ฌัมมัญญุตฺตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ อตฺถัญญุตฺตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล อตฺตัญญุตฺตา รู้จักตน มตฺตัญญุตฺตา รู้จักประมาณ กาลัญญุตฺตา รู้จักกาล ปริสฺสญฺญุตฺตา รู้จักชุมชน และปุคฺคสฺสญฺญุตฺตา รู้จักบุคคล

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุทฺธฺายี) (2550, ; 55-56) กล่าวว่า สปัปฺปสิสฺสธรรม 7 หมายถึง คุณธรรม 7 ประการที่บริบูรณ์ในผู้ใดย่อมส่งเสริมผู้นั้นให้เป็นสปัปฺปสิสฺสชนที่เจริญด้วยคุณสมบัติควรแก่ความเคารพถือของชนทั้งหลาย ทำให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดีและเป็นหลักปฏิบัติเพื่อทำตนให้เป็นผู้สงบและเป็นผู้ไปในทางสงบ และสามารถบริหารหมู่คณะประเทศชาติให้ถึงความสงบและความเจริญก้าวหน้าได้

ถิน อรรถโยธิน หลวง (2550, ; 56) กล่าวถึง สปัปฺปสิสฺสธรรม 7 คือ คุณสมบัติของผู้ดีถ้าบุคคลใด ประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน

รู้จักบุคคล แล้วบุคคลนั้นเป็นคนดี คือ สัตบุรุษในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นดีเพราะเป็นผู้รักสงบ รักความเที่ยงธรรม รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักกาลเทศะ มีเหตุผลในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น จะสามารถบริหารงานได้อย่างราบรื่น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สัปปริสธรรม 7 หมายถึง คุณสมบัติของผู้ดี ประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการที่บริบูรณ์ในผู้ใดย่อมส่งเสริมผู้นั้นให้เป็นสัปปริสชนที่เจริญด้วยคุณสมบัติควรแก่ความเคารพ ถือของชนทั้งหลาย ทำให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี

2.1.6 หลักธรรมเกี่ยวกับการครองคน

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2546, หน้า 24-25) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ 4 คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหลักการสงเคราะห์ ประกอบด้วยธรรม 4 ประการดังนี้

1) **ทาน** คือ การให้หมายถึง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอด ถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2) **ปิยวาจา** หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง การมีวาจาเป็นที่รัก วาจาพูดต็มน้ำใจ หรือวาจา ชาบซึ่งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอด ถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

3) **อติถจริยา** หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4) **สมานัตตตา** คือ ความมีตนเสมอ หมายถึง ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งใน ชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ดำรงค์ ชลสุข (2548, : 33-39) ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษย์ สัมพันธ์ไว้เรียกว่า หลักสังคหวัตถุ 4 หมายถึง วิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้เพราะมีลิม สลักคอยตรึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเข้าด้วยกัน ฉะนั้น คนในสังคมก็ฉันทัน คือรวมกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กรได้ก็เพราะลิมสลักทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิมสลัก ดังกล่าวนั้นคือ สังคหวัตถุ แปลว่า กำลังแห่งการสังเคราะห์หรือมนุษย์สัมพันธ์ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญ มากสำหรับนักบริหารผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษย์สัมพันธ์ก็จะ ไม่มีคนมาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้ นักบริหารจะสามารถผูกใจ เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้

รัตนะ ปัญญาภา (2553, : 22) กล่าวว่า สังคหวัตถุธรรมเป็นหลักของการประสานใจสังคหวัตถุธรรมคือ การบำเพ็ญการสงเคราะห์คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 อย่าง ได้แก่

1) **ทาน** ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์กันด้วยปัจจัย 4 ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

2) **ปิยวาจา** พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ชักจูงในทางที่ดีงาม พูดให้กำลังใจ ให้เกิดความเข้าใจกัน สมานสามัคคีเกิดไมตรีรักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3) **อัตถจริยา** ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้านร่างกายและขวนขวาย ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4) **สมานัตตตา** เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับคนอื่นได้วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติตนสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

อรอนงค์ มหามิตร (2554, : 15) กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธโดยเป็นภาษาบาลีแยกออกเป็น 2 ศัพท์คือ สังคห 1 วัตถุ 1 สังคห แปลเป็นภาษาไทยว่า สงเคราะห์มีความหมายว่า ช่วยเหลือ อุดหนุน วัตถุ ในที่นี้หมายความว่า เรื่อง เมื่อนำคำศัพท์ทั้ง 2 คำ มารวมกันจะมีความหมายว่า เรื่องความช่วยเหลือ จะช่วยเหลือกันด้วยวิธีอย่างไรบ้างมี 4 อย่าง จึงจะถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นได้ สังคหวัตถุ แปลว่า หลักการสงเคราะห์หรือหลักสังคมสงเคราะห์หมายความว่า เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทำให้สังคมราบรื่น มีความสงบ ธรรมที่เป็นหลักการสงเคราะห์นี้มีอยู่ 4 อย่าง คือ

1) **ทาน** เป็นการให้สิ่งของแก่คนที่ควรให้ หมายความว่า คนเราเกิดมามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยการให้จะเห็นได้ชัดก็คือ บิดา มารดา ให้ปัจจัยดำรงชีพทุกอย่างแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์ให้วิชาความรู้แก่ลูกศิษย์ซึ่งการให้ของมีอยู่ 2 อย่าง คือ อามิสทาน เป็นการให้วัตถุสิ่งของ กับ ธรรมทาน เป็นการให้ธรรมหรือวิชาความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งการแบ่งปันวัตถุเพื่อเป็นปัจจัยร่วมกัน

2) **ปิยวาจา** เจรจาด้วยถ้อยคำน่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน หมายความว่า การพูดจាន่ารักพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดนอกจากจะเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานแล้ว ต้องเป็นวาจาที่เป็นสัจจะและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังและยังจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวน้ำใจได้มั่นคง

3) **อัตถจริยา** ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายความว่า การทำประโยชน์แก่คนอื่น

4) สมานัตตา ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย ไม่ถือตัว หมายความว่า มีจิตใจคงเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยา แรกคบเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง การวางตัวอย่างนี้ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป

โดยสรุป หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมสำหรับการครองคน เพราะเป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจคน เป็นวิธีผูกใจคน ประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทำให้สังคมราบรื่น มีความสงบ

2.1.7 หลักธรรมเกี่ยวกับการครองงาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2546, : 12) ได้ขยายความหมายของหลักธรรมสำหรับการครองงานไว้ดังนี้

1) ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดให้ลึกลงไปในทางธรรมว่า ความรักใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการทำงานนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีทั้งดงามที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้นเกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น

2) วิริยะ ความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญ แก่กล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านั้นปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ

3) จิตตะ ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝ่าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้า ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ จะไม่สนใจ แต่ถ้าพูดงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจะทำเรื่องนั้นงานนั้นขลุกข่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ตัว ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิท ในกิจที่ทำ มีกำลังมาเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

4) วิมังสา ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและ

คิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผลชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่เราคาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหนโดยสรุป หลักอิทธิบาท 4 ด้วยการครองงานเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมมังสา คือ ความไตร่ตรองหรือทดลอง

สถิติ รัชปตย์ (2548, : 9) ได้ให้ความหมายว่า อิทธิบาท 4 หมายถึงหลักธรรมหรือคำสอนในพุทธศาสนาที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติตามบรรลุถึงความสำเร็จอันประกอบด้วยห้วข้อธรรม 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะและวิมมังสา จากความหมายของอิทธิบาท 4 ที่กล่าวมาข้างต้น จึงสรุปได้ว่า อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาที่เป็นทางแห่งความสำเร็จ ให้สามารถปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์มี 4 ประการ คือ

- 1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในการทำงาน
- 2) วิริยะ ความพากเพียรในการทำงาน
- 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน
- 4) วิมมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของการทำงาน

พระจันทะมุน นารถปัญญา (2552, : 19) ได้ให้ความหมายของหลักอิทธิบาท 4 ไว้ว่าอิทธิบาท 4 หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์นอกจากนี้อิทธิบาท 4 ยังเป็นธรรมอนุโลมได้ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล มี 4 ประการคือ

1) ฉันทะ คือ ความรัก ความชอบ ความพอใจ ความสนใจในสิ่งที่กระทำหรือหมายถึงการมีความรักและความรับผิดชอบต่องาน ต่อหน้าที่ของตน กล่าวคือ ต้องมาทำงานให้ตรงต่อเวลาอย่างสม่ำเสมอ การทำงานที่ตนเองรับผิดชอบอย่างสม่ำเสมอ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง จัดเป็นการฝึกหัดอบรมตนเองให้มีศักยภาพในการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นขั้น ๆ หรือเป็นระดับ ๆ ไป

3) จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาใจจดจ่อไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำอย่างมั่นคง

4) **วิมังสา** คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์แก้ไขปรับปรุงตนเองเป็น

สรุปได้ว่า หลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการครองงานและการศึกษา คือ หลักอริยบท 4 เป็นการศึกษาหลักคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์ในการทำงานที่ตนเองรับผิดชอบอย่างสม่ำเสมอ มีใจฝึกฝนรักสิ่งที่ทำนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้

2.2.1 ความหมายของทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีคือความคิดหรือชุดของความคิดที่ต้องการอธิบาย บรรยาย หรือทำนายปรากฏการณ์หรือหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555, หน้า 544) ทฤษฎีเป็นกรอบแนวคิดที่แยกลักษณะสำคัญออกจากสารสนเทศทั่วไปของปรากฏการณ์ และต้องผ่านการทดสอบจนเป็นที่ยอมรับ (Gredler, 1997, p. 8) ดังนั้น ความหมายของทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นที่กล่าวมานี้จึงตรงกับที่ ทิศนา ขัมมณี (2555, : 475) ให้ความหมายของทฤษฎีการเรียนรู้คือ ข้อความรู้ที่พรรณนา/อธิบาย/ทำนายปรากฏการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการเรียนรู้ซึ่งได้รับการพิสูจน์ทดสอบตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือกระบวนการสืบสอบแสวงหาความรู้ที่เหมาะสมกับศาสตร์แต่ละสาขา ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเชื่อถือได้และสามารถนำไปนิรนัยเป็นหลักหรือกฎการเรียนรู้ย่อยๆ หรือนำไปใช้เป็นหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้ทฤษฎีโดยทั่วไปมักประกอบด้วยหลักการย่อย ๆ หลายหลักการ

นักวิชาการศึกษาหลายท่าน ได้ให้แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้ ไว้ดังนี้

พิมพ์ผกา สุริยงค์ (2542, หน้า 11) การปรับปรุงตนเองให้เจริญงอกงาม มีประสิทธิภาพ มีการเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้น โดยการวิเคราะห์และประเมินตนว่ามีความต้องการที่จะพัฒนาตนเองอย่างไร เพื่อสามารถให้การบริการสอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการและการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อให้ตนเองและงานมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านความรู้และการบริการ เพื่อนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพ

สมนึก เหลี่ยมศรี (2549, : 18) ความต้องการพัฒนาตนเอง หมายถึง ความปรารถนาที่จะเพิ่มและแสวงหาความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ผู้ปฏิบัติงานและผู้ที่เกี่ยวข้องพึงพอใจ หรือเป็นการสร้างสรรค์เปลี่ยนแปลงตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้า เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ให้บรรลุจุดหมายแห่งชีวิต

พิสิทธิ์ สารวิจิตร (อ้างใน รุ่งอรุณ กระมุทกาญจน์, 2551, : 27) ให้ความหมายของการพัฒนาตนเองว่า การพัฒนาปลูกสร้างคุณสมบัติ คุณธรรม นิสัย เจตคติ ความสามารถ ความชำนาญ

ความรู้ ความคิด ความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่ตนเองเพื่อช่วยให้ตนเองเป็นบุคคลที่มีความสุข ความเจริญ ความสมบูรณ์

ชนิดา คล้ายสกุล (2552, : 20) ให้ความหมายของการพัฒนาตนเอง ว่าคือ การพัฒนาความสามารถของตนให้มีมากขึ้น เป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในด้านสุขภาพ ร่างกายด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านความสามารถและสติปัญญา เพื่อให้ตนได้บรรลุเป้าหมายที่ตนได้วางไว้ซึ่งเป้าหมายเหล่านั้นเกิดจากความต้องการที่จะให้ตนเองมีความเจริญก้าวหน้า โดยแต่ละคนย่อมมีแตกต่างกัน

บอยเดล (Boydell, อ้างใน พิมพ์พนิต เซาว์วะณิช, 2552, : 9) ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเองเป็นความพยายามทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยตนเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงตนเองมีความสามารถใหม่ ๆ มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากเดิม มีความรู้สึกใหม่เกิดขึ้น ทำให้รู้สึกว่าเป็นคนดีขึ้น

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาตนเอง คือ การที่บุคคลมีความต้องการที่จะพัฒนาตนโดยปลูกสร้างคุณสมบัติ คุณธรรม นิสัย เจตคติ ความสามารถ ความชำนาญความรู้ ความคิดความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่ตนเองเพื่อช่วยให้ตนเองเป็นบุคคลที่มีความสุข ความเจริญ ความสมบูรณ์เป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองทั้งในด้านสุขภาพร่างกาย ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านความสามารถและสติปัญญา เพื่อให้ตนได้บรรลุเป้าหมายที่ตนได้วางไว้ซึ่งเป้าหมายเหล่านั้นเกิดจากความต้องการที่จะให้ตนเองมีความเจริญก้าวหน้า

2.2.2 จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเอง

ศสลักษณ์ ทองปานดี (2551, : 52-53) ได้อธิบายถึงจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนเองไว้ดังนี้

1) เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านต่าง ๆ ของบุคลากรให้ดีขึ้น เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงาน รวมทั้งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาของหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) เพิ่มพูนฝีมือหรือทักษะในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน สำหรับทักษะที่สำคัญคือ ทักษะทางวิชาการ ทักษะในการมีมนุษย์สัมพันธ์ ทักษะในการบริหารและจัดการ และทักษะในการคิดอย่างลึกซึ้ง และมองการไกล

3) เพื่อพัฒนาทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ทั้งนี้โดยมีความรู้สึกนึกคิดมีความรัก ความผูกพันกับหน่วยงาน ตลอดจนเป็นผู้มีความรับผิดชอบที่ดี และมีพฤติกรรมที่เหมาะสม

4) เพื่อความก้าวหน้าของบุคคลในอาชีพ เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานทุกคนมีความต้องการที่จะเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของตน ฉะนั้นการพัฒนาบุคลากรจึงเป็นการส่งเสริมให้บุคคลได้มีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพการงาน เพราะการพัฒนาบุคลากรเป็นการช่วยให้บุคคลมีคุณภาพและความสามารถดีขึ้น จึงทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นได้อย่างจริงจัง

2.2.3 แนวคิดที่ใช้ในการพัฒนาตนเอง

จอห์น อีเลียต เคมปี และเกรแฮม วิลเลียม (อ้างใน พิมพ์พนิต เซารัวะณิซ, 2552, : 11) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาตนเองที่เรียกว่า “การพัฒนาสมรรถภาพในวิชาชีพ” คือ การพัฒนาตนเองโดยการทำให้ตนเองเป็นผู้มีสมรรถภาพในวิชาชีพของตนเอง ซึ่งผู้ที่จะเป็นผู้ที่มีสมรรถภาพในวิชาชีพนั้นต้องมีคุณสมบัติในด้านความรู้ที่จำเป็นและมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพของงาน ซึ่งแบ่งออกเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ 3 องค์ประกอบ

1) ความรู้ (Knowledge) บุคคลที่ปฏิบัติงานควรมีความรู้ในเรื่องดังต่อไปนี้

1.1) ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงในองค์การ เช่น วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ แผนงานโครงการ กิจกรรมขององค์การ เป็นต้น

1.2) ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพ เช่น ความรู้ความเข้าใจในงานที่ตนปฏิบัติ

2) ทักษะ (Skill) คือความสามารถในการทำในสิ่งที่รู้ได้อย่างมีความชำนาญ และเพียงพอซึ่งทักษะที่จะใช้ในการเพิ่มพูนสมรรถภาพในการทำงานได้แก่

2.1) ทักษะที่เกี่ยวกับคน (Skill with people) เช่น ทักษะในการเป็นผู้นำและผู้ตาม ทักษะในการกระตุ้นหรือจูงใจ เป็นต้น

2.2) ทักษะที่เกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ (Skill with things) เช่น ทักษะในการใช้วัสดุอุปกรณ์ในสำนักงาน เป็นต้น

2.3) ทักษะในการทำตนให้ทันสมัยต่อเหตุการณ์ (Updating skill) เช่น การปรับตัวให้เป็นบุคคลที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ การนำความรู้และวิธีการใหม่ ๆ มาปรับปรุงพัฒนางาน เป็นต้น

3) เจตคติ (Attitude) เป็นการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือแบบในการทำงาน โดยการปรับให้เป็นคนที่มีเหตุผล เข้าใจถึงความคิดและความรู้สึกของตนเอง เช่น ความตั้งใจจริงเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย มีการเตรียมการณ์ คาดการณ์ล่วงหน้า มีความคิดสร้างสรรค์สามารถควบคุมอารมณ์ได้ เป็นต้น และของผู้อื่น เช่น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไว้ว่างใจเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีคุณธรรมขั้นพื้นฐาน เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

2.2.4 วิธีการพัฒนาตนเอง

วิธีการในการพัฒนาตนเองนั้น สามารถทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับผู้เรียนต้องการที่จะพัฒนาตนเองในด้านไหน บอยเดล (อ้างใน พิมพ์พนิต เซารัวะณิซ, 2552, หน้า 12-15) ซึ่งมีวิธีการในการพัฒนาตนเองที่หลากหลายและครอบคลุมวิธีการพัฒนาตนเองของนักวิชาการหลายท่าน โดยได้มีการแสดงความคิดเห็นไว้ดังนี้

1) วิธีการพื้นฐานในการพัฒนาตนเอง จะประกอบไปด้วยกิจกรรม 9 กิจกรรม คือ

1.1) การจดบันทึกส่วนตัว (Personal journal) การจดบันทึกส่วนตัวเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาตนเอง โดยอาจบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน เช่น ภารกิจสำคัญเพื่อกันล้มผลงานความสำเร็จด้านต่าง ๆ เป็นต้น

1.2) การพิจารณาย้อนหลัง (Backward review) เป็นการพิจารณาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน โดยเริ่มจากพฤติกรรมล่าสุดแล้วพิจารณาทบทวนย้อนหลังขึ้นไปจนถึงต้นนอนตอนเช้า ซึ่งการพิจารณาย้อนหลังแบบนี้จะช่วยให้เรามองเห็นว่า เราได้ประพฤติปฏิบัติอย่างไร และมีเหตุผลอะไรแล้ว ยังช่วยให้มีโอกาสพัฒนาความคิดอย่างมีเหตุผล และช่วยพัฒนาความจำอีกด้วย

1.3) การทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น (Reflecting on things that happen) เป็นการคิดถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาอย่างไตร่ตรอง ซึ่งเป็นกระบวนการทำให้ประสบการณ์ที่ผ่านมามีความหมายเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนา

1.4) การพัฒนาจิตใต้สำนึก (Listening to your inner self and self-counseling: Intuition) บุคคลมีจิตใต้สำนึก ซึ่งเป็นความคิดเห็น ความรู้สึก ความสามารถ และให้คำแนะนำแก่ตนเองตลอดเวลา โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญการตัดสินใจที่ยากลำบาก วิธีในการพัฒนาจิตใต้สำนึกคือ ปลดปล่อยปัญหาผ่านเลยไปมีสมุดบันทึกติดตัวการตรวจสอบแรงจูงใจฟังความคิด ความรู้สึก และความมุ่งมั่นของตนเองพูดกับตัวเองหรือใช้วิธีการหยุดเฉย

1.5) ความกล้าในการลองสิ่งใหม่ ๆ (Courage to try out new things) คุณสมบัติประการหนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาตนเอง คือ ความกล้า การพัฒนาความกล้าวิธีหนึ่งคือ การให้ผู้อื่นร่วมรับรู้ปัญหา ให้กำลังใจและสร้างความตั้งใจที่แน่วแน่ให้ต่อเนื่องกัน เป็นผลสะท้อนจากการทำงานเป็นกลุ่ม การรับฟังปัญหาและวิธีแก้ปัญหาของผู้อื่นอาจทำให้เกิดแรงบันดาลใจอย่างมาก

1.6) การทดลองความประพฤติรูปแบบใหม่ (Experimenting with new behaviors) การพัฒนาที่ดี คือ การลองทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีใหม่อย่างรอบคอบ ทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การพัฒนาไม่อาจเกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นได้จากการประเมินตนเองหรือการศึกษาข้อความที่จดในบันทึกประจำวันหรือคำวิจารณ์ของผู้ร่วมงาน ทำให้อยากเปลี่ยนพฤติกรรมที่แตกต่างจากเดิม แต่จำเป็นต้องมีความมุ่งมั่นและความกล้าที่เพียงพอ เช่น เปลี่ยนพฤติกรรมในชีวิตประจำวันลองพูดคุยกับคนแปลกหน้าอย่างน้อยวันละคน จะทำให้มีการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้ การจดบันทึกสำหรับวิธีการนี้เป็นการเน้นถึงการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่ได้ทำต่างไปจากเดิมทุกวันจะช่วยให้เห็นการพัฒนาความสามารถด้านการเปลี่ยนแปลงอันเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาตนเอง

1.7) การปรับปรุงพลังความตั้งใจ (Improving your will-power) พลังตั้งใจที่เข้มแข็งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนา ซึ่งสามารถทำให้เข้มแข็งได้ด้วยการฝึกใช้เป็นประจำ

1.8) การเปิดใจให้กว้าง (Keeping an open mind) เมื่อประชันกับสถานการณ์ที่ไม่มีผู้เห็นด้วย ให้ถามตัวเองว่าเปิดใจกว้างหรือว่ามีความลำเอียงอยู่หรือไม่ ให้มองสถานการณ์จากแง่คิดบุคคลนั้นให้มาก พยายามเข้าใจว่าทำไมเขาจึงมีความคิดเช่นนั้น การทำเช่นนี้เป็นการแสดงความรู้สึกที่เป็นกลางเพื่อยอมรับกระแสความคิดต่าง ๆ กิจกรรมนี้หากทำร่วมกับผู้อื่นจะเป็นการดี โดยเฉพาะผู้ที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน

1.9) การจัดการกับส่วนดีและส่วนเสีย (Working with higher and lower selves) ส่วนดีและส่วนเสียที่มีอยู่ในตัวบุคคลจะส่งผลกระทบต่อสิ่งที่กระทำและลักษณะวิธีการกระทำของบุคคล การรู้ถึงวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องจะเป็นประโยชน์มากที่สุดในการพัฒนาตนเองโดยการเขียนลักษณะพื้นฐาน เช่น บุคลิก อุปนิสัย ทักษะ ทักษะ ทั้งที่ดีและไม่ดีไว้เท่า ๆ กัน แล้วนำกลับมาอ่านซ้ำ ๆ เพื่อจะได้เห็นส่วนประกอบสำคัญในตนเอง เราควรใช้ส่วนดีให้เกิดประโยชน์ในเวลาที่เหมาะสม และต้องพยายามควบคุมส่วนเสียไว้และเปลี่ยนแปลงให้เป็นสิ่งดีเพื่อใช้ประโยชน์

2) วิธีการเปลี่ยนแปลงความคิดประกอบด้วย

2.1) การอ่าน ควรอ่านเรื่องเกี่ยวกับวิชาชีพ และเรื่องที่สำคัญต่อองค์การของตนเองโดยตรง

2.2) การจดบันทึก เป็นการบันทึกควบคู่ไปกับการอ่านหรือใช้ในกรณีฟังบรรยายการประชุม แต่มีใช้การคัดลอกคำต่อคำ

2.3) การประมวลตารางเป็นข้อมูลเป็นการทำตารางวิเคราะห์ความคิดในสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจ เช่น วิเคราะห์ลักษณะเด่นของบุคคลรอบข้าง

2.4) การจดจำสิ่งต่าง ๆ เป็นการจดจำโดยใช้สมุดจดบันทึก เป็นเทคนิคการจำอย่างเป็นระบบ

2.5) การคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง ความสามารถในการคิดถึงความเชื่อมโยงระหว่างทัศนคติกับเหตุผล ถ้าใช้เป็นประจำจะเพิ่มความสามารถได้ เช่น การทบทวนสิ่งที่ทำลงไปโดยการทำเป็นแผนภูมิ แสดงการปฏิบัติงานเป็นขั้นตอน

2.2.5 ทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การสอน

ทฤษฎีการเรียนรู้สร้างขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของการเรียนรู้ เช่น ทฤษฎีในกลุ่มพฤติกรรมนิยมซึ่งนิยามการเรียนรู้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ก็จะเน้นองค์ประกอบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ส่วนทฤษฎีกลุ่มพุทธินิยมที่นิยามการเรียนรู้ว่า เป็นกระบวนการคิดหรือการพัฒนาทางสติปัญญา ก็จะเน้นที่กระบวนการคิดอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นในการนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่คัดสรรว่ามีบทบาทต่อการประยุกต์สู่การออกแบบการเรียนการสอนที่จะกล่าวถึงในที่นี้ ก็จะกล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนรู้ กฎหรือหลักการพื้นฐานในการเรียนรู้ของทฤษฎีนั้น และการประยุกต์สู่การออกแบบการเรียนการสอน

2.2.6 ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Thorndike's connectionism)

ธอร์นไดค์ (Thorndike) เป็นผู้ค้นพบกฎการเรียนรู้จากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองโดยการกระทำอย่างมีเป้าหมาย จากผลงานการทดลองจับแมวใส่กรงที่มีสลักประตูปิดไว้ให้แมวหาทางออกจากกรงเพื่อกินอาหาร โดยแมวจะต้องหาทางถอดสลักประตูให้ได้จึงจะได้กินอาหาร ซึ่งจากการทดลองพบว่า ในระยะแรกแมวใช้วิธีลองถูกลองผิด (trial and error) และค้นพบวิธีถอดสลักประตูโดยบังเอิญทำให้ประตูเปิดและออกมากินอาหารได้ การทดลองในครั้งต่อ ๆ มา แมวใช้เวลาน้อยลงในการหาทางออกมากินอาหารได้ การทดลองนี้ทำให้สามารถตั้งกฎการเรียนรู้ที่สำคัญดังนี้ (Gredler, 1997, p. 24)

1) กฎแห่งผล (law of effect) พฤติกรรมการตอบสนองต่อสิ่งเร้าใดที่ได้รับผลที่ทำให้ผู้เรียนพึงพอใจ ผู้เรียนจะกระทำพฤติกรรมนั้นซ้ำ ๆ อีกหรือเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าไม่ได้รับผลที่พึงพอใจผู้เรียนก็จะเลิกทำพฤติกรรมนั้น

2) กฎแห่งความพร้อม (law of readiness) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนอยู่ในภาวะที่มีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ การบังคับหรือฝืนใจจะทำให้หงุดหงิดไม่เกิดการเรียนรู้

3) กฎแห่งการฝึกหัด (law of exercise) การเรียนรู้จะคงทน หรือติดทนนานถ้าได้รับการฝึกหัดหรือกระทำซ้ำบ่อย ๆ

ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์เน้นความเชื่อมโยงของสิ่งเร้าและการตอบสนอง หากผลที่ตามมาหลังปฏิบัติเป็นสิ่งที่น่าพอใจความเชื่อมโยงของสิ่งเร้าและการตอบสนองก็จะแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

การประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ดังนี้

1) การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้เป็นพฤติกรรมที่ชัดเจน เฉพาะเจาะจงซึ่งทำให้สามารถวัดผลประเมินผลได้ว่าการเรียนรู้หรือไม่ โดยสังเกตจากพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และแจ้งให้ผู้เรียนทราบพฤติกรรมที่คาดหวัง

2) ก่อนเรียนควรสำรวจว่าผู้เรียนมีความพร้อมด้านร่างกาย จิตใจและมีความรู้พื้นฐานเดิมที่พร้อมในการเรียนรู้หรือไม่ เพื่อหาแนวทางในการเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียน

3) ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์ปัญหาซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลองถูกลองผิด เพื่อหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจเมื่อค้นพบวิธีการแก้ปัญหาได้

4) ควรศึกษาว่าอะไรคือรางวัลหรือผลที่ผู้เรียนพึงพอใจ เพื่อใช้เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้หรือแสดงพฤติกรรมนั้นซ้ำอีก

5) ควรให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนสิ่งที่เรียนรู้แล้วอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดทักษะในสิ่งนั้น

2.2.7 ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการ (operant conditioning theory) ของสกินเนอร์ (Skinner)

สกินเนอร์ (Skinner, cited in Gredler, 1997, p.69) เป็นผู้ที่ให้นิยามการเรียนรู้ว่า คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เป็นผลอันเกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการของสกินเนอร์ เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่อธิบายการเรียนรู้ว่าเกิดจากการวางเงื่อนไขของสิ่งเร้า ซึ่งผู้เรียนต้องลงมือกระทำหรือปฏิบัติเพื่อหาทางแก้ปัญหาจึงจะได้รับผลที่พึงพอใจ ถ้ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นจะสังเกตได้ว่าการตอบสนองเพิ่มขึ้น เมื่อไม่มีการเรียนรู้ อัตราการตอบสนองจะลดลง การเรียนรู้จึงตีความว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือเทียบได้กับการตอบสนองนั่นเอง การตอบสนองนั้นวัดได้จากอัตรา/ความถี่ของการตอบสนอง ดังนั้นองค์ประกอบในการเรียนรู้ของสกินเนอร์จึงประกอบด้วย สิ่งเร้าที่มีการวางเงื่อนไข การตอบสนองของผู้เรียน และผลที่ตามมา (Gredler, 1997, p.62)

สกินเนอร์ได้ทำการทดลองกับหนูและนกโดยการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการในลักษณะต่าง ๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรม โดยสกินเนอร์สนใจการเสริมแรง (reinforcement) ที่มีผลต่อการแสดงพฤติกรรม ทำให้เกิดข้อสรุปสำคัญในการเรียนรู้ว่า การกระทำใด ๆ ถ้าได้รับการเสริมแรงมีแนวโน้มที่จะกระทำซ้ำอีก ส่วนการกระทำใดที่ไม่มีการเสริมแรงมีแนวโน้มว่าความถี่ของการกระทำจะลดลงและหายไปในที่สุด การเสริมแรงของสกินเนอร์ แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ (Gredler, 1997, pp. 74-79)

1) การเสริมแรงแบบปฐมภูมิ (primary reinforcement) คือ สิ่งเร้าที่สามารถทำให้ความถี่ของการแสดงพฤติกรรมเพิ่มขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยการฝึกฝน ซึ่งเป็นสิ่งเร้าตามธรรมชาติ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

2) การเสริมแรงแบบวางเงื่อนไขหรือการเสริมแรงทุติยภูมิ (conditioned or secondary reinforcement) คือ สิ่งเร้าที่ทำให้พฤติกรรมเข้มแข็งขึ้น การเสริมแรงแบบวางเงื่อนไขแบ่งได้ ดังนี้

(1) การเสริมแรงทางบวก (positive reinforcement) คือ การให้สิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดผลทางบวกแก่พฤติกรรม ทำให้ความถี่ของพฤติกรรมเพิ่มขึ้นหรือมีการผลิตซ้ำของพฤติกรรม เช่น การที่ผู้เรียนส่งงานครบตามกำหนด เมื่อได้รับคำชมเชยจากผู้สอน ทำให้ผู้เรียนส่งงานครบตามกำหนดอีก

(2) การเสริมแรงทางลบ (negative reinforcement) คือ การลดหรือการถอนสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดผลที่ไม่พึงพอใจ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์เพิ่มขึ้น เช่น เสียงดังและห้องเรียนที่ร้อนอบอ้าวเป็นสิ่งเร้าที่ทำให้นักเรียนหงุดหงิด ไม่สนใจเรียน เมื่อติดเครื่องปรับอากาศทำให้นักเรียนมีความตั้งใจเรียนมากขึ้น หรือ นักเรียนรีบออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อหลีกเลี่ยงรถติดทำให้มาถึงโรงเรียนทันเวลา เป็นต้น

ตามแนวคิดของสกินเนอร์การเสริมแรงทางบวกจึงเปรียบได้กับรางวัล สำหรับการลงโทษ หมายถึง การหยุดให้การเสริมแรงทางบวก เช่น ไม่อนุญาตให้นักเรียนเล่นเกมคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นสิ่ง

นักเรียนชอบ หรือเพิ่มการเสริมแรงทางลบ เช่น ให้นักเรียนคัดไทย 50 จบ เป็นต้น จากการศึกษาของสกินเนอร์เรื่องผลของการลงโทษได้ข้อสรุปว่า

1) การลงโทษช่วยยับยั้งหรือลดการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์เพียงชั่วคราว ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหายั่งยืน

2) การลงโทษทำให้เกิดการตอบโต้ทางอารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา เช่น ความคับข้องใจ ความโกรธและความรู้สึกผิด

3) การลงโทษไม่ได้ช่วยให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น การลงโทษนักเรียนที่ใช้ไวอากรรณ์ผิดในการพูด ไม่ได้ช่วยให้นักเรียนเรียนรู้การพูดที่ถูกต้อง

ในการปรับพฤติกรรม สกินเนอร์เสนอแนะให้หลีกเลี่ยงเงื่อนไขที่ทำให้ต้องมีการลงโทษไปให้การเสริมแรงกับพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น เมื่อไม่ต้องการให้นักเรียนแสดงพฤติกรรมการแข่งขัน ก็ให้รางวัลกับพฤติกรรมความร่วมมือ เป็นต้น สำหรับการเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้เร็วขึ้นเมื่อได้รับการเสริมแรงทุกครั้งที่ตอบสนองได้ถูกต้อง เมื่อผู้เรียนเรียนรู้พฤติกรรมใหม่แล้ว ควรให้การเสริมแรงเป็นครั้งคราวเพื่อไม่ให้นักเรียนคาดหวังรางวัลทุกครั้งการประยุกต์สู่การสอน

ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการของสกินเนอร์ ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอน ได้ดังนี้

1) ควรวิเคราะห์การเรียนรู้ออกเป็นพฤติกรรมย่อย ๆ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันตามลำดับจากพื้นฐานไปสู่ขั้นที่ซับซ้อนขึ้น โดยนำเสนอสิ่งเร้าการเรียนรู้ไปตามลำดับขั้นและจัดให้มีการเสริมแรงหรือรางวัลที่ผู้เรียนพอใจเมื่อแสดงพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ผู้สอนต้องการให้เกิดขึ้นในแต่ละขั้นเพื่อให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้ในขั้นต่อไป สื่อการสอนที่พัฒนาขึ้นจากหลักการสอนนี้คือ บทเรียนแบบโปรแกรม บทเรียนสำเร็จรูป และบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

2) การเรียนรู้ที่ได้ผลดี คือ การเรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งผู้เรียนเป็นผู้กระทำด้วยตนเองและปรับพฤติกรรมไปตามผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยครูใช้รางวัล หรือการเสริมแรงเป็นกลไกในการส่งเสริมการแสดงพฤติกรรม

3) ใช้การเสริมแรงในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียนแทนการลงโทษ โดยให้รางวัลที่ผู้เรียนพึงพอใจเป็นแรงเสริมสำหรับพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้น หรือให้รางวัล หรือการเสริมแรงสำหรับพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับพฤติกรรมที่ไม่ต้องการให้กระทำ

2.2.8 ทฤษฎีเกสตัลต์ (gestalt theory) คำว่า “gestalt” เป็นคำศัพท์ในภาษาเยอรมัน หมายถึง รูปร่างหรือรูปแบบ (form or pattern) ทั้งที่เป็นส่วนย่อยและส่วนทั้งหมด นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ศึกษาว่ามนุษย์รับรู้สิ่งที่เห็นอย่างไรและเข้าใจความสัมพันธ์ของส่วนทั้งหมดกับส่วนย่อยที่ประกอบกันเป็นส่วนทั้งหมดอย่างไร นอกจากนี้ยังเชื่อว่าบุคคลแต่ละคนตอบสนอง/รับรู้ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ในลักษณะที่เป็นสถานการณ์เดียวกันมากกว่าการรับรู้แยกกันเป็นแต่ละเหตุการณ์ แนวความคิดหลักของทฤษฎีนี้คือ ส่วนรวมมิใช่เป็นเพียงผลรวมของส่วนย่อย ส่วนรวมเป็นสิ่งที่มากกว่าผลรวมของส่วนย่อย (the whole is more than the sum of the parts) (ทศนา แหมมณี, 2555, หน้า 60)

นักจิตวิทยาเกสตัลต์ ได้อธิบายการเรียนรู้ว่าเกิดจากการรับรู้และการหยั่งเห็น และสร้างกฎการจัดระเบียบการรับรู้ (the laws of perceptual organization) เพื่ออธิบายการรับรู้ของมนุษย์ดังนี้

1) กฎแห่งความสัมพันธ์ (related laws) เป็นกฎที่อธิบายการรับรู้ของมนุษย์ที่มีต่อองค์ประกอบย่อยที่เป็นสมาชิกของส่วนรวมหรือส่วนทั้งหมด โดยตั้งกฎการรับรู้ 4 กฎ ได้แก่

(1) กฎของความใกล้เคียง (proximity) เชื่อว่าองค์ประกอบที่ใกล้เคียงกันของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีแนวโน้มที่จะรับรู้เป็นกลุ่มเดียวกัน

(2) กฎของความเหมือน (similarity) อธิบายว่า สิ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น สี หรือรูปร่างที่คล้ายกันมีแนวโน้มที่จะถูกจัดเข้ากลุ่มเดียวกัน

(3) กฎแห่งความสมบูรณ์ (closure) สมองมีแนวโน้มที่จะรับรู้ภาพของสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ให้เป็นรูปที่สมบูรณ์โดยอาศัยประสบการณ์เดิม เพราะภาพปิดมีความแน่นอน ผู้เรียนจึงมีแนวโน้มที่จะมองภาพเปิดราวกับเป็นภาพปิด

(4) กฎแห่งความชัดเจน (simplicity) บุคคลรับรู้สิ่งเร้าเป็นภาพรวมมากกว่าการมองส่วนย่อยที่แฝงอยู่ในภาพรวมนั้น

2) การหยั่งเห็น (insight) หมายถึง การเกิดความคิดแวบขึ้นมาอย่างฉับพลันทันทีในขณะที่ประสบปัญหา ทำให้มองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนจนสามารถแก้ปัญหาได้ ผู้ที่พัฒนาแนวคิดการหยั่งเห็น คือ โคเลอร์ (Kohler, cited in Gredler, 1997, p. 38) ในการทดลองที่ทำกับลิงชิมแปนซี โดยให้ลิงอยู่ในห้องกว้างที่มีกล้วยแขวนอยู่ และมีกิ่งไม้แห้งวางอยู่มุมห้องทั้งท่อนยาว ท่อนสั้น หลังจากที่ได้พยายามหาวิธีที่จะคว้ากล้วยมากินด้วยวิธีต่าง ๆ หลากหลายวิธี โดยฉับพลันทันทีลิงเกิดความคิดในการนำไม้ที่มีอยู่มาต่อกันและสามารถสอยกล้วยมากินได้ ซึ่งโคเลอร์อธิบายว่า การที่ลิงมองเห็นท่อนไม้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา นั้น แสดงว่าลิงเกิดการจัดระเบียบใหม่ของการรับรู้ทำให้มองเห็นแนวทางหรือความคิดที่นำไปสู่การแก้ปัญหาได้ และเรียกพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนี้ว่าการหยั่งเห็น

โคเลอร์ยังกล่าวว่าการหยั่งเห็นไม่ใช่พฤติกรรมแบบขั้นตอนเดียว อาจมีขั้นตอนในการดำเนินการมากกว่า 2 ขั้นขึ้นไป (a) (b) (c) 40

การประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีเกสตัลต์ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ ดังนี้ (ทศนา แหมมณี, 2555, หน้า 62)

1) ในการสอนควรเสนอภาพรวมให้ผู้เรียนเห็นก่อนเสนอภาพย่อย

2) การจัดระเบียบสิ่งเร้าที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี ควรจัดสิ่งที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน

3) ในการสอน ครูไม่จำเป็นต้องเสียเวลาเสนอเนื้อหาทั้งหมดที่สมบูรณ์ ครูสามารถเสนอเนื้อหาแต่เพียงบางส่วนได้

4) การเสนอบทเรียนหรือเนื้อหาควรจัดให้มีความต่อเนื่องกันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีและเร็ว

5) ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่หลากหลาย กว้างขวางเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์เหล่านั้นไปใช้ในการแก้ปัญหาแบบหยั่งเห็นได้

6) ในการแก้ปัญหา ควรให้ผู้เรียนได้ฝึกมองปัญหาทุกแง่มุม ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลในการแก้ปัญหา ไม่มองปัญหาโดยมีอคติ

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (cognitive development theory)

ผู้ที่ได้รับการกล่าวถึงในฐานะนักทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ได้แก่ เพียเจต์ (Piaget) และไวทสกี้ (Vygotsky) ทั้งสองท่านอธิบายพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์แตกต่างกัน ดังนี้

1) พัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ เพียเจต์ อธิบายพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลว่า คือ การพัฒนาการคิดเชิงตรรกะหรือการคิดเชิงเหตุผลตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ช่วงการเปลี่ยนแปลงของการให้เหตุผลจากรูปแบบหนึ่งไปสู่การให้เหตุผลในอีกรูปแบบหนึ่งของบุคคลนั้นจะเป็นไปตามลำดับขั้นตอนแน่นอนสำหรับทุกคน การเปลี่ยนแปลงนี้ก็คือพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งจะเร็วหรือช้าแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วุฒิภาวะ อิทธิพลทางสังคม และกระบวนการคิดของแต่ละคน (Gredler, 1997, p. 217)

เพียเจต์ แบ่งพัฒนาการทางสติปัญญาหรือการเรียนรู้ของเด็กตามช่วงวัย เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

1) ขั้นรับรู้ทางประสาทสัมผัส (sensorimotor period) เริ่มตั้งแต่แรกเกิด-2 ปี เป็นช่วงที่ทารกเรียนรู้โลกผ่านการกระทำและรับรู้ข้อมูลจากการสัมผัส ทารกจะใช้ปฏิกิริยาแบบสะท้อน (reflexes) ซึ่งติดตัวมาแต่เกิดในการโต้ตอบทันทีต่อสิ่งเร้าในระยะแรก และค่อย ๆ พัฒนาเป็นการเคลื่อนไหวอย่างตั้งใจและมีการวางแผน จนสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น การเดิน การวิ่งตามที่ต้องการได้ การกระทำเช่นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจและสร้างความรู้ความเข้าใจต่อโลกรอบตัวเด็ก ในช่วงแรกของพัฒนาการเด็กเล็ก ๆ จะรับรู้และสนใจเฉพาะวัตถุที่จับต้องได้และสามารถมองเห็นในขณะนั้น ยังไม่สามารถแยกตัวเองออกจากสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อถึงตอนปลายของช่วงพัฒนาการ เด็กเริ่มรู้จักการแยกตนเองออกจากสิ่งของและสิ่งแวดล้อม คือรู้ว่าของยังคงอยู่ที่เดิมแม้ว่าจะมองไม่เห็น ในช่วงนี้เด็กเริ่มเข้าใจเหตุผลในเรื่องเวลา สถานที่ และมีความสามารถในการสร้างตัวแทนของความคิด

2) ขั้นก่อนปฏิบัติการ (preoperational period) อายุ 2-7 ปี เป็นขั้นที่เด็กเริ่มก้าวจากการกระทำสู่การคิด หรือการกระทำจากภายใน ก่อนขั้นนี้โครงสร้างความคิดของเด็ก (schema) ยังผูกอยู่กับการกระทำ หมายถึงเด็กยังไม่สามารถระลึกถึงอดีต การคิดล่วงหน้าหรือการทำนาย เนื่องจากการจำได้หรือการคิดล่วงหน้าได้นั้นเด็กต้องสามารถสร้างสัญลักษณ์ขึ้นในโครงสร้างความคิด ความสามารถในการคิดโดยใช้สัญลักษณ์ยังเป็นงานที่ยากสำหรับเด็กในวัยนี้ อย่างไรก็ตาม เด็กในวัยนี้จะมีพัฒนาการทางภาษาอย่างรวดเร็ว สามารถใช้ภาษาในการสื่อความหมายและเริ่มมีพัฒนาการทางความรู้ ความเข้าใจ และความหมายของสัญลักษณ์ หรือเรียนรู้ผ่านจินตนาการได้โดยเริ่มมีการเล่นเลียนแบบ เป็นขั้นเริ่มต้นของการใช้เหตุผล กล่าวคือ การรับรู้และการคิดแก้ปัญหาในสิ่งที่ตนเองเห็นเป็นส่วนใหญ่มองอะไรเพียงด้านเดียวโดยยังขาดความเข้าใจเรื่องความคงที่ของสาร และไม่สามารถคิดย้อนกลับได้ มีการทดลองที่ยืนยันการคิดของเด็กในวัยนี้คือ เมื่อนำเอาภาชนะขนาดเดียวกัน 2 ใบ ใส่ให้น้ำให้มีระดับเท่ากันมาให้ดู นักเรียนสามารถบอกได้ว่า น้ำในภาชนะทั้งสองเท่ากัน แต่เมื่อนำน้ำในอีกภาชนะหนึ่งไปใส่ในภาชนะที่มีรูปทรงสูงกว่า นักเรียนจะตอบว่า น้ำในภาชนะทรงเดิมและภาชนะทรงสูงไม่เท่ากัน จะเห็นว่าคำตอบของเด็กมีจุดสนใจพุ่งไปยังระดับของน้ำที่เห็นมากกว่าความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของภาชนะที่ใส่น้ำที่มีความสัมพันธ์กับระดับของน้ำ

กล่าวโดยสรุป เด็กในวัยนี้ยังไม่สามารถให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงหรือคิดวิเคราะห์ จำแนกความแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยหลักเหตุผล

3) ขั้นปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม (concrete operational period) อายุ 7-11 ปี เด็กในวัยนี้สามารถคิดอย่างมีเหตุผล ลักษณะสำคัญของการคิดในขั้นนี้ก็คือ การรับรู้ความคงที่ของโลกกายภาพอย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยมีความเข้าใจว่าวัตถุไม่ว่าจะเปลี่ยนภาชนะบรรจุ เปลี่ยนรูปร่างหรือเปลี่ยนที่วางก็ตาม แต่ยังคงมีลักษณะพื้นฐานเดิม และเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถเปลี่ยนกลับคืนได้ พัฒนาการที่สมบูรณ์ในขั้นนี้ คือ เป็นวัยที่เด็กพัฒนาความสามารถในการจัดประเภทของสิ่งของโดยพิจารณาจากคุณลักษณะเดียวของวัตถุ เช่น ถ้าให้นักเรียนจัดกลุ่มปากกาที่มีสีและรูปร่างแตกต่างกัน นักเรียนสามารถจัดกลุ่มปากกาที่มีรูปร่างต่างกันได้ในวัยนี้ นักเรียนมีความเข้าใจการจัดลำดับ สร้างลำดับได้อย่างมีเหตุผล เช่น เรียงลำดับสิ่งของจากน้อยไปมาก หรือเรียงลำดับจากสูงไปต่ำ เป็นต้น สามารถคิดย้อนกลับและสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงใหม่ได้ จึงเป็นขั้นที่นักเรียนสามารถพัฒนาการคิดอย่างเป็นระบบและเป็นตรรกะ แต่ยังคงต้องการอุปกรณ์ที่เป็นรูปธรรมช่วยในการคิด

4) ขั้นการคิดอย่างเป็นเหตุผล (formal operational period) อายุ 12 ปี ขึ้นไป จนถึงวัยผู้ใหญ่ พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กไม่ได้มาถึงในขั้นนี้ทุกคน การเรียนรู้ในขั้นก่อนหน้านี้นี้ยังคงมีอิทธิพลอยู่ เป็นขั้นพัฒนาจากการคิดเชิงรูปธรรมสู่การคิดเชิงนามธรรม เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถสร้างความคิดเชิงเหตุและผลเพื่ออธิบายและแก้ปัญหาที่พบ สามารถสร้างสมมติฐานและทฤษฎีแบบนักวิทยาศาสตร์

การประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ ดังนี้ (Gredler, 1997, pp. 226- 228)

- 1) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียนต้องพิจารณาให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางสติปัญญาและสังคมตามวัย เช่น ในวัยเด็กเล็กจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านการสัมผัสรับรู้ด้วยการลงมือกระทำ และกิจกรรมการเล่นประเภทต่าง ๆ ในระดับประถมศึกษาจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ค้นพบความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากสื่อ ในระดับมัธยมศึกษาให้ผู้เรียนค้นพบความรู้ผ่านการวิจัย ทดสอบ สืบค้น ค้นคว้าโดยใช้กระบวนการคิดต่าง ๆ ในรูปของกิจกรรมโครงงาน เป็นต้น
- 2) เด็กแต่ละคนมีพัฒนาการที่แตกต่างกันแม้จะอยู่ในวัยเดียวกัน จึงควรให้เด็กมีอิสระ และได้พัฒนาไปตามความสามารถของแต่ละคน
- 3) การสอนสิ่งต่าง ๆ ให้กับเด็ก ควรใช้สื่อและอุปกรณ์ที่เป็นรูปธรรมเพื่อช่วยให้เด็กมีความเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นดีกว่าการบอกเล่า บรรยายด้วยคำพูดเพียงอย่างเดียว

2.2.9 ทฤษฎีพัฒนาการของไวทือทสกี

ไวทือทสกี อธิบายพัฒนาการการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดจากประสบการณ์ 3 แบบ ได้แก่ แบบแรกเป็นประสบการณ์จากบรรพบุรุษ ซึ่งรวมประสบการณ์ทางชีวภาพ และประสบการณ์ที่ส่งสมมาของคนรุ่นก่อน ทำให้การตอบสนองของมนุษย์กว้างขวางกว่าสัตว์ แบบที่สอง ประสบการณ์ทางสังคม ซึ่งได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และแบบที่สาม เป็นประสบการณ์ที่มนุษย์ปรับให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ตรงที่สัตว์มีการปรับตัวแบบเชิงรับ (passive adaptation) คือการใช้ธรรมชาติ ในขณะที่มนุษย์ปรับตัวเชิงรุก (active adaptation) คือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้ตอบสนองความต้องการของตนเอง เช่น ผีเสื้อสร้างรังจากใยของตนเองด้วยรูปแบบเดิม ในขณะที่มนุษย์สร้างงานจากความคิดในสมองก่อน

ดังนั้นการถกเถียงของมนุษย์จึงเปลี่ยนแปลงไปตามจินตนาการซึ่งมาจากประสบการณ์ที่ทำซ้ำๆ ไวทือทสกีเห็นว่าการพัฒนาการคิดของมนุษย์ เช่น การคิดเชิงตรรกะ การเข้าใจ และการควบคุมตนเองได้ มีหลักการพื้นฐาน ดังนี้ (Gredler, 1997, p. 245)

- 1) สื่อกลางในการพัฒนาความคิด คือการใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ และภาษา เป็นเครื่องมือในการสื่อสารความคิด และควบคุมการคิดของตนเอง
- 2) กระบวนการทางสังคมมีผลต่อการพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาความคิดของมนุษย์มาจากประสบการณ์ทางสังคมซึ่งได้จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
- 3) ศักยภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียน สามารถพัฒนาให้สูงกว่าระดับที่ผู้เรียนมีอยู่ไปสู่ศักยภาพที่ผู้เรียนจะพัฒนาไปให้ถึงได้ด้วยความร่วมมือ ช่วยเหลือจากผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจมากกว่า

ดังนั้น การเรียนรู้ควรสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือโดยครูช่วยเสริมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ความแตกต่างระหว่างแนวคิดของเพียเจต์และไวทอลล์ก็ คือ เพียเจต์ให้ความสำคัญกับพัฒนาการ และความพร้อมของผู้เรียนในการพัฒนาสติปัญญา แต่ไวทอลล์ไม่ได้คิดว่าวุฒิภาวะจะมีส่วนในการ พัฒนาทักษะทางการคิด แต่เชื่อว่าปฏิสัมพันธ์ทางภาษามีความสำคัญต่อการรับรู้ การเรียนรู้เกิดขึ้น จากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความช่วยเหลือจากผู้ที่มีความรู้และทักษะมากกว่า

การประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีพัฒนาการของไวทอลล์ ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอน ได้ ดังนี้

1) การประยุกต์ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน ในการจัดกลุ่มผู้เรียน แบบอุดมคติ ครู 1 คน ทำงานกับนักเรียน 1-2 คน และนักเรียนในแต่ละกลุ่ม ควรมีอย่างมากไม่เกิน 5-6 คน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีพัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในระดับไม่เท่ากัน ครูจำเป็นต้องรู้ว่านักเรียน ของตนคนใดมีพัฒนาการทางความคิดเป็นอย่างไร เพื่อวางแผนช่วยเหลือให้นักเรียนแต่ละคนพัฒนา ไปถึงระดับศักยภาพที่แต่ละคนจะไปให้ถึงได้ สำหรับขั้นตอนในการเรียนการสอนตามแนวคิดของไว ทอลล์ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์หลักการและความคิดรวบยอดที่เหมาะสม กับผู้เรียนแต่ละคน การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างครูและนักเรียน การ สอนและการประเมินผล ครูควรพิจารณาถึงงานที่จะค่อย ๆ เพิ่มให้กับนักเรียนในขณะที่เริ่มเรียนว่า ควรเป็นอย่างไร จะให้นักเรียนทำงานด้วยตนเองอย่างอิสระอย่างไร และการให้นักเรียนนำทักษะไป ประยุกต์ใช้กับสถานการณ์อื่น

2) หลักการเรียนรู้ที่ดี ต้องล้าหน้าพัฒนาการที่ผู้เรียนเป็นอยู่ ดังนั้นการจัดการเรียนการสอน ที่ท้าทายการเรียนรู้ของผู้เรียน คือ ล้าหน้ากว่าพัฒนาการที่ผู้เรียนทำตัวเอง แต่อยู่ในวิสัยที่ผู้เรียนจะ ทำได้หากได้รับการชี้แนะช่วยเหลือ

3) การจัดการเรียนการสอนให้อยู่ในช่วงพัฒนาการที่นักเรียนจะพัฒนาไปถึงนั้น ควรเป็น กิจกรรมร่วมมือกันระหว่างครูและนักเรียน โดยค่อย ๆ ถ่ายโอนการควบคุมการเรียนรู้ไปสู่ผู้เรียน ให้นักเรียนค่อย ๆ เรียนรู้เพิ่มขึ้นจนในที่สุดนักเรียนสามารถทำงานได้เอง

4) การจัดหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ควรพิจารณาจากมุมมองของผู้เรียน ดังนั้นในการมอบหมายงานให้นักเรียนจึงควรรับฟังความคิดเห็นจากฝ่ายนักเรียน

2.2.10 ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (social-cognitive learning theory)

แบนดูรา (Bandura, 1977) ผู้พัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม (social-cognitive learning theory) อธิบายว่า มนุษย์เรียนรู้การแสดงพฤติกรรมใหม่ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น หรือตัวแบบ (model) และผลที่ตามมาของพฤติกรรม ซึ่งเป็นสารสนเทศที่นำมาใช้ในการพิจารณาว่า พฤติกรรมอันใดได้รับการยอมรับให้ปฏิบัติ บุคคลก็จะใช้เป็นแนวทางสำหรับการแสดงพฤติกรรมใหม่ ของตนต่อไป

แบนดูรา กล่าวถึงการเรียนรู้และการแสดงพฤติกรรมว่าเป็นเหตุการณ์ที่แยกกัน การเรียนรู้ตามทักษะของแบนดูราจึงแตกต่างจากการเรียนรู้ตามทักษะของนักพฤติกรรมนิยมซึ่งมีความเห็นว่าการเรียนรู้คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร แต่ทักษะของแบนดูราผู้ที่เรียนรู้พฤติกรรมใด หมายถึงการรับรู้และจดจำพฤติกรรมนั้นไว้ แต่อาจจะแสดงหรือไม่แสดงพฤติกรรมนั้นก็ได้

องค์ประกอบของทฤษฎีการเรียนรู้ทางพุทธินิยมเชิงสังคม ประกอบด้วย

1) พฤติกรรมตัวแบบ เราสามารถแบ่งตัวแบบได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) ตัวแบบที่มีชีวิต (a live model) หมายถึง บุคคลและพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออก เช่น พ่อ แม่ เพื่อน ครู และพฤติกรรมที่บุคคลเหล่านี้แสดงหรือปฏิบัติ

(2) ตัวแบบที่เป็นคำพูด (a verbal instruction model) หมายถึง คำพูด คำสอน ซึ่งรวมถึงการบรรยายหรือพรรณนาพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบ เช่น พฤติกรรมของความกตัญญู พฤติกรรมของความกล้าหาญเสียสละ เป็นต้น

(3) ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (a symbolic model) หมายถึง ตัวแบบที่เป็นได้ทั้งลักษณะที่เป็นจริงและที่ปรากฏในนิทาน ภาพยนตร์ การ์ตูน รายการโทรทัศน์ และสื่อออนไลน์ เป็นต้น

2) การเสริมแรงให้กับผลที่ตามมาของพฤติกรรมตัวแบบ ทฤษฎีนี้มีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการตรงผลที่ตามมาของพฤติกรรมมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ ต่างกันตรงที่การเสริมแรงผลที่ตามมาของทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบปฏิบัติการเป็นการเสริมแรงจากภายนอกหรือจากสิ่งแวดล้อม แต่ทฤษฎีการเรียนรู้ของแบนดูราเป็นการเสริมแรงจากภายในของผู้เรียนเอง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของรางวัล เช่น ความภาคภูมิใจ ความพอใจ เป็นต้น พฤติกรรมของตัวแบบที่ผู้เรียนสังเกตที่ได้รับการเสริมแรง ผู้เรียนจะมีปฏิกิริยาตอบสนองทางบวกต่อพฤติกรรมนั้น เมื่อผู้เรียนแสดงพฤติกรรมของตัวแบบได้ตามมาตรฐานที่ผู้เรียนกำหนดขึ้นจนเสมือนเป็นพฤติกรรมของตัวเองได้ ผู้เรียนจะมีความพอใจหรือภูมิใจซึ่งเท่ากับเป็นการเสริมแรงหรือให้รางวัลกับตัวเอง

3) กระบวนการทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของผู้เรียน มีบทบาทสำคัญในการประมวลผลสารสนเทศที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบ ซึ่งขึ้นกับความสามารถของผู้เรียนในการรับรู้ เข้ารหัสข้อมูลและสะสมประสบการณ์ในรูปของสัญลักษณ์และสิ่งที่เป็นตัวแทนของพฤติกรรมเพื่อเก็บไว้ในความทรงจำและนำมาใช้ในอนาคต สารสนเทศเหล่านี้จะใช้ในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียน กระบวนการนี้ต้องอาศัยปัจจัย 4 ประการ คือ ความใส่ใจ (attention) จึงจะเกิดการสังเกตพฤติกรรมได้เป็นอย่างดี การจดจำพฤติกรรม (retention) เป็นการรับรู้และสะสมประสบการณ์ของพฤติกรรมตัวแบบที่ได้จากการสังเกตและดึงประสบการณ์มาใช้ในภายหลัง การแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบ (reproduction) เป็นการนำพฤติกรรมที่สังเกตและเก็บไว้ออกมาปฏิบัติ การฝึกปฏิบัติพฤติกรรมบ่อย ๆ จะช่วยพัฒนาและปรับปรุงทักษะของการแสดงพฤติกรรมนั้น

และการจูงใจ (motivation) เป็นการส่งเสริมการเลียนแบบพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบโดยสร้างความคาดหวังผลทางบวกที่จะตามมา

4) การกำกับตนเอง (self regulation) เป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมและกำกับการเรียนรู้ของตนเองมาจากความเข้าใจถึงผลที่เกิดตามมาของพฤติกรรม ถ้าผลที่ตามมาคือรางวัล ผู้เรียนจะมีความพอใจพฤติกรรมของตนเอง ถ้าผลที่ตามมาคือการลงโทษผู้เรียนจะไม่พอใจพฤติกรรมทั้งสองประการนี้มีผลต่อการตั้งเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรม ถ้าตั้งเกณฑ์ไว้สูงและสามารถทำได้ตามเกณฑ์ก็จะเกิดการเสริมแรงในตนเอง ทำให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้

แบนคูราเชื่อว่าการเรียนรู้โดยการสังเกตเกิดขึ้นในชั้นการจดจำพฤติกรรม และชั้นการแสดงให้เหมือนตัวแบบ ครูที่เข้าใจเรื่องแรงจูงใจควรสร้างสถานการณ์ในห้องเรียนที่นักเรียนสามารถประเมินพฤติกรรมของตนเองได้ โดยตั้งเกณฑ์ผลสัมฤทธิ์สูงแต่อยู่ในวิสัยที่ผู้เรียนสามารถทำได้เพื่อให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จอันจะเป็นการเสริมแรงให้กับตัวของผู้เรียนเองและเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ต่อไป

5) การรับรู้ศักยภาพของตนเอง (self efficacy) การรับรู้ความสามารถของตนเองนั้นมีผลต่อการกระทำของบุคคล บุคคล 2 คนที่รับรู้ความสามารถของตนเองแตกต่างกันจะมีการแสดงออกในคุณภาพของพฤติกรรมแตกต่างกัน แม้ว่าจะมีความสามารถไม่ต่างกัน

แบนคูราเชื่อว่าความสามารถของบุคคลไม่ตายตัวแต่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์ การพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเองทำได้ 4 วิธี ได้แก่

(1) การทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่ประสบความสำเร็จ (mastery experience) เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเอง เพราะเป็นประสบการณ์ตรงความสำเร็จทำให้เพิ่มความสามารถของตนเอง บุคคลที่รู้ว่าตนเองมีความสามารถจะไม่ยอมแพ้อะไรง่าย ๆ

(2) การใช้ตัวแบบ (modeling variable) การใช้ตัวแบบที่ส่งผลต่อความรู้สึกรู้สึกของบุคคลว่าเขามีความสามารถที่จะทำได้

(3) การใช้คำพูดชักจูง (social presentation) ใช้การบอกว่าผู้เรียนมีความสามารถที่จะประสบความสำเร็จ วิธีนี้ไม่ค่อยจะได้ผลนัก ควรใช้ร่วมกับวิธีที่ทำให้ผู้เรียนได้ประสบความสำเร็จ

(4) ใช้การกระตุ้นทางอารมณ์ (emotional state) การกระตุ้นทางอารมณ์มีผลต่อการรับรู้ความสามารถของตนเอง แต่การกระตุ้นที่รุนแรงอาจทำให้การกระทำไม่ค่อยได้ผลดี เช่น การถูกข่มขู่ ความวิตกกังวล ความเครียด มีผลให้การแสดงพฤติกรรมไม่ได้ผลตามที่คาดหวัง

ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคมของแบนคูรา สรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

- 1) มนุษย์สามารถเรียนรู้ผ่านการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นหรือตัวแบบ

2) กระบวนการทางสติปัญญาของผู้เรียนและการตัดสินใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้

3) ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม ปัจจัยส่วนบุคคลและพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบมีผลต่อการเรียนรู้

4) องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ ได้แก่ ตัวแบบทางพฤติกรรม การเสริมแรงให้กับการแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบ กระบวนการทางปัญญาของผู้เรียนในการเลียนแบบพฤติกรรมที่เป็นตัวแบบ

5) ทฤษฎีของแบนดูราอธิบายเพียงเรื่องการเรียนรู้ การเรียนรู้ไม่ได้หมายความว่าผลถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

การประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมเชิงสังคม ประยุกต์ไปใช้ในการเรียนการสอนได้ ดังนี้

1) ใช้ตัวแบบเป็นแหล่งข้อมูลสารสนเทศสำหรับผู้เรียน ในการพัฒนาทั้งทางด้านทักษะทางกายและทักษะทางปัญญารวมไปถึงการพัฒนาทักษะทางภาษา โดยวิเคราะห์ตัวแบบให้เหมาะสมกับการพัฒนาผลการเรียนรู้ที่ต้องการ

2) นำเสนอตัวแบบด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้จดจำ ช้า ย้ำ ทวนพฤติกรรมของตัวแบบ

3) ใช้วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่ให้ผู้เรียนได้เกี่ยวข้องกับตัวแบบ

4) พัฒนาผู้เรียนให้เกิดการรับรู้ตนเองว่ามีศักยภาพที่จะทำได้ตามตัวแบบ

5) ให้การเสริมแรงแก่ผู้เรียนเมื่อสามารถแสดงพฤติกรรมตามตัวแบบที่กำหนดได้

จากเนื้อหาข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า การพัฒนาการเรียนรู้ คือ การทำให้ผู้เรียนมีการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการรับรู้ตนเองว่ามีศักยภาพที่จะทำได้ตามตัวแบบ การเรียนรู้ควรสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือโดยครูช่วยเสริมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ควรให้ความสำคัญกับพัฒนาการและความพร้อมของผู้เรียนในการพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาทักษะทางการคิด เชื่อว่าปฏิสัมพันธ์ทางภาษามีความสำคัญต่อการรับรู้ การเรียนรู้เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความช่วยเหลือจากผู้ที่มีความรู้และทักษะมากกว่า และมีประสบการณ์ที่นำไปสู่การประสบความสำเร็จ

2.3 แนวคิดการพัฒนาดนในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้กล่าวเกี่ยวกับการพัฒนาดนของบุคคลเพื่อให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นอย่างครบถ้วนทุกขั้นตอนกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อให้มวลมนุษย์ได้พัฒนาดนอย่างแท้จริงเริ่มตั้งแต่หลักจริยธรรมเบื้องต้นเพื่อตนเองและสังคมซึ่งจะพัฒนาดนไปสู่ผู้อยู่ใกล้นิพพาน คือ เป็นบุคคลผู้มีศีลควบคุมอินทรีย์รู้ประมาณในอาหารและประกอบความเพียรเพื่อพัฒนาจิต (อง.

จตุกก.21/198/169) และพัฒนาตนไปสู่ความหลุดพ้นได้กล่าวคือ ชีวิตจะยังคงดำเนินไปไม่สิ้นสุด จนกว่าบุคคลนั้นผู้นั้นจะบรรลุนิพพาน (Buddhaghosa,1964:640, อ้างในโกศล เพ็ชรวงษ์, 2543 หน้า 10) การพัฒนาตนเป็นการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นหลักเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาโดยยึดหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) (ป.อ. ปยุตโต, 2554) เป็นหลักในการปฏิบัติซึ่งมี 3 อย่าง คือ

1) ศีล หมายถึง การฝึกควบคุมทางกายและวาจา

2) สมาธิ หมายถึง การฝึกจิตให้จิตเข้มแข็งสามารถควบคุมตนเองได้ดีโดยการบำเพ็ญสมาธิ การฝึกสมถกัมมัฏฐานการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ให้จิตมีอารมณ์ได้พิจารณากับสิ่งเหล่านั้น

3) ปัญญา หมายถึง ปัญญาเป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริงเริ่มตั้งแต่ความเชื่อความเห็นความรู้ความเข้าใจความหยั่งรู้เหตุผลการรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรองตรวจสอบคิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริงหรือรู้เห็นตามที่มีนเป็นตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวงจนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระปลอดปัญหาไร้ทุกข์เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2546 : 83) ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนเองว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือ แก่นของศาสนา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาตนทั้งสิ้นเป็นการฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจและปัญญาให้พัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา มีอยู่ 4 ประการที่พัฒนาตนได้คือ

1) กายภาวนา แปลว่า พัฒนากาย ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงไร้โรค มีสุขภาพดีและที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเริ่มแต่ปัจจัย 4 เป็นต้นไป อย่างถูกต้องดีงามในทางที่เป็นคุณประโยชน์เช่น สัมพันธ์กับอาหารโดยการกินเพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลังมีสุขภาพดีไม่ใช่เพื่อมุ่งความอร่อย อวดโก้แสดงฐานะ สัมพันธ์กับโทรทัศน์ โดยดูเพื่อติดตามข่าวสารแสวงหาความรู้ส่งเสริมปัญญามีใช้เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลินหรือเอาเป็นเครื่องมือในการเล่นการพนัน เบียดเบียนผู้อื่น เป็นต้น

2) ศีลภาวนา แปลว่า พัฒนาศีล ได้แก่ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของครอบครัวและทางสังคมให้เป็นไปด้วยดีเริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียนไม่ทำความเดือดร้อนแก่บุคคลในครอบครัวต่อผู้อื่นและสังคมประพฤตินสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อครอบครัวต่อผู้อื่นและต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษก่อคุณประโยชน์และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่งๆ ขึ้นไป

3) จิตภาวนา แปลว่า พัฒนาจิต คือพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงามพร้อม ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 3 ด้านดังนี้คือ

3.1) คุณภาพจิตคือให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงามเป็นผู้มีจิตใจสูงละเอียดย่อน เช่น มีเมตตา มีความรักความเป็นมิตร มีกรุณา อวยกช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์

ของผู้อื่นมีจาคะ คือมีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญูรวมทั้งมุ่งพัฒนาบุคคลในครอบครัวให้มีจิตที่มีคุณภาพเป็นต้น

3.2) สมรรถภาพจิตคือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถเช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือความอดทนมีสมาธิคือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือความจริงจัง มีอธิฐาน คือ ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดมุ่งหมายเป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา คือการคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจนรวมทั้งการสร้างเกราะป้องกันครอบครัวโดยอาศัยหลักธรรมต่าง ๆ เป็นเกราะกำบัง

3.3) สุขภาพจิตคือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพดีมีความสุขสดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใสพร้อมที่จะยิ้มแย้มได้มีปิติปราโมทย์ ไม่เครียดไม่กระวนกระวายใจ ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัว เศร้าหมองไม่หวัหวัศเศร้ารวมทั้งการสร้างครอบครัวให้มีสุขภาพจิตที่ดีได้เป็นต้น

4) ปัญญาภาวนาแปลว่าการเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ดังนั้น การพัฒนาตนไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดความเป็นอยู่อย่างไรถ้าหากได้ศึกษาหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนพัฒนาชีวิตของตนแล้วโดยภาพรวมทั้ง 4 อย่างนี้สามารถนำมาประพาสปฏิบัติตามได้อย่างดีงามเพราะในหลักของการพัฒนาก็เริ่มตั้งแต่ศีล สมาธิและปัญญาเพื่ออบรมให้เกิดความชำนาญกับตัวเราเองแล้วค่อยขยายสู่สังคมอันกว้างใหญ่ต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต, 2547:26) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาตน คือการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวบุคคล หรือพัฒนาจิตใจคนภายในส่วนลึกบุคคลแต่ละคนต้องทำด้วยตนเองคนอื่นจะไปพัฒนาให้ไม่ได้แต่ช่วยได้บ้าง เช่น การสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลหรือช่วยแนะนำอะไรต่าง ๆ ให้แต่มาถึงตัวแท้จริงแล้วทุกคนต้องมีการพัฒนาตนเอง ดังนั้นการพัฒนาจิตใจจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาตน

การฝึกฝนพัฒนาตนนั้นย่อม หมายถึงการที่จะเป็นคนแข็งทื่อที่จะยึดมั่นแต่เพียงว่าของฉันดีที่สุดแล้วไม่ยอมปรับปรุงแก้ไขไม่ได้ ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ความหมายของการพัฒนาตนนั้น ก็คือการพัฒนาจิตใจซึ่งเป็นส่วนภายในของตัวมนุษย์ทุกคนและที่สำคัญจะต้องเป็นการกระทำด้วยตัวของมนุษย์เองและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขตัวเองหากเกิดความผิดพลาดขึ้น

นอกจากนี้ ท่านยังได้กล่าวอีกว่า การพัฒนาตน หมายถึงการพัฒนาปัญญา มีปัญญารู้เกี่ยวกับชีวิตเกี่ยวกับตัวตนแล้วความยึดมั่นถือมั่นก็น้อยลง คือพัฒนาตนแล้วก็จะบั่นทอนความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนจึงทำให้มีความทุกข์น้อยลงถ้าไม่ได้พัฒนาตนก็มีความยึดมั่นในตัวตนมากตัวตนก็ออกรับการกระทบเรื่อยไปก็มีแต่ทุกข์มากขึ้นพอกพูนขึ้นเสมอ การพัฒนาตนก็คือการพัฒนาปัญญา เพื่อที่จะให้ปัญญาเป็นส่วนช่วยในการขจัดเกลาคความยึดมั่นถือมั่นที่อยู่ภายในให้น้อยลงหากสามารถ

พัฒนาปัญญาได้แล้วความทุกข์ก็ย่อมน้อยลงตามไปด้วยจึงเห็นได้ว่าการพัฒนาตนนั้นก็คือ กระบวนการการพัฒนาปัญญามนุษย์เพื่อใช้ชีวิตอยู่เหนือทุกข์นั่นเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2547:27) เรียกเรื่องของการฝึกตน หรือพัฒนาตนนั้นว่า ทัมะ ซึ่งเป็นการนำหลักการฝึกสัตว์นั้นเองมาใช้โดยได้แยกออกเป็น 2 ประเด็นด้วยกัน คือ

1) การฝึกฝนตนเองแต่ละคนจะต้องรู้จักการข่ม หรือคุมในการบังคับใจ ควบคุมตัวเองให้ได้ ไม่ยอมตามกิเลสที่ทำให้เราพยศและดึงเราลงไปสู่ความชั่วร้าย ล่อเร้ายาววนยั่วๆ อะไรต่างๆ ซึ่งเราสามารถข่มการปรารถนาพยศ ระวังความเคยชินที่ชั่วร้ายได้ ในเรื่องของการฝึกตนนี้จะต้องรู้จักข่มใจ หรือการเอาชนะใจไม่ให้หลงไหลไปในทางที่ชักจูงใจไปสู่ที่ต่ำท่านก็เลยบอกว่าให้รู้จักข่มใจบังคับใจไว้ เป็นการเอาชนะใจที่เคยชินอยู่กับกิเลส

2) การปรับตัวให้ดียิ่งขึ้นไปเป็นการฝึกอยู่ในคุณงามความดีให้มีปัญญาความสามารถ เจริญก้าวหน้าเจริญงอกงามจนเป็น อุตตมุตต หรือ การมีตนอันฝึกแล้ว ในประเด็นนี้ชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาตนในหลักของการปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้น คือการกระทำคุณงามความดีต่างๆ เพื่อให้จิตใจ อยู่ในหลักของคุณงามความดีตลอดถึงการรู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาที่จะเป็นการฝึกตนได้ เช่นกันตรงนี้เองคือ การพัฒนาตนตามทัศนะข้างต้นที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า การรู้จักปรับปรุงตัวให้ดีขึ้น ความหมายอย่างหนึ่งที่สำคัญในการฝึกฝนพัฒนาตน อันได้แก่ การใช้หลักของไตรสิกขาเข้ามาช่วย หรือเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2547:53-54) ได้กล่าวเรื่องไตรสิกขาไว้ว่า ถ้าหากจะ เรียกเป็นตัวการฝึกฝนแล้วนั้นจะต้องเรียกว่า สิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งมีความหมายคร่าวๆ ดังนี้

- 1) อธิศีลสิกขา คือการฝึกฝนในเรื่องของศีลอันยิ่ง หรือการฝึกฝนให้มีศีลยิ่ง ๆ ขึ้นไป
- 2) อธิจิตตสิกขา คือการฝึกฝนในเรื่องของจิตที่ยิ่ง หรือฝึกในเรื่องจิตให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป
- 3) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกฝนในปัญญาอันยิ่ง หรือฝึกฝนให้มีปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ปัจจัยทั้ง 3 นี้เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนโดยแท้เป็นการฝึกฝนคนในเรื่องของศีล สมาธิ และปัญญา นอกจากนี้ยังมีหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2547:68) ที่ให้ความหมายของการฝึกฝนพัฒนาตนไว้ครบนั้นก็คือ หลักของภาวนามีทั้งหมด 4 อย่างด้วยกัน คือ

- 1) กายภาวนา การพัฒนากาย
- 2) ศีลภาวนา การพัฒนาศีล
- 3) จิตตภาวนา การพัฒนาจิต
- 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา

ทั้ง 4 อย่างนี้เป็นตัววัดการพัฒนาว่าพัฒนานั้นสมบูรณ์หรือไม่หากการพัฒนาตนถูกต้อง ครบถ้วนแล้วจะต้องมีกาย ศีล สมาธิและปัญญาที่พัฒนาแล้ว

พุทธทาสภิกขุ (2537:33) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาตนว่า เป็นสภาพที่กลางๆ ทำให้เจริญก้าวหน้าและพัฒนานั้นต้องดับทุกข์ได้ด้วยไม่มีดีมีชั่วปะปนกันอยู่ ซึ่งมีตอนหนึ่งใจความว่า พัฒนา แปลว่า เจริญ หมายถึง มากขึ้นหรือเพิ่มขึ้นเท่านั้นเองไม่ได้หมายความว่า ชั่วหรือดี เช่น ผมที่ศีรษะมันรกรหนาแน่นขึ้นก็เรียกได้ว่า ผมมันพัฒนาเหมือนกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า ดี คำว่าพัฒนาเป็นคำกลางๆ คือต้องพัฒนาให้เป็นในทางดับทุกข์ คือไม่มีดีมีชั่ว ไม่มีบวกมีลบ

สรุปแนวคิดของการพัฒนาตนนั้น ก็คือการพัฒนาตนเองเป็นสภาพที่กลางๆ ทำให้เจริญก้าวหน้าและพัฒนานั้นต้องดับทุกข์ได้ด้วยไม่มีดีมีชั่วปะปนกันอยู่ ซึ่งมีตอนหนึ่งใจความว่า พัฒนา แปลว่า เจริญ หมายถึง มากขึ้นหรือเพิ่มขึ้นเท่านั้นเองไม่ได้หมายความว่า ชั่วหรือดี เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนโดยแท้เป็นการฝึกฝนคนในเรื่องของศีล สมาธิและปัญญา

2.3.1 ความหมายของการพัฒนาตน

คำว่า “พัฒนา” ในภาษาสันสกฤตมาจาก “วรณ” แปลว่า ความเจริญ มาจากบาลีว่า “วฑฺฒน” หรือ “วิฒฺมณ” แปลว่า ความเจริญ ความงดงามเพิ่มขยายขึ้นฝึกฝนทำให้ยืนยาวขึ้นและนำมาใช้ในภาษาไทยก็มีความหมายว่า ความเจริญ ความงอกงามการขยายขยาย เช่น สามารถภาวนา แปลว่า เจริญสมณะ คำว่า พัฒนาก็แปลว่า เจริญ หรือทำให้เจริญก็รู้สึกไปกันได้จึงเป็นหลักในพระพุทธศาสนา (พระราชมุนี, 2534:25)

คำว่า “พัฒนา” ในภาษาไทยปัจจุบันมีความหมายตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ภาวนา” การพัฒนาตนของบุคคลตามแนวพุทธศาสนาจะต้องตั้งอยู่บนหลักภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนาและปัญญาภาวนา ถ้าเป็นคุณสมบัติของท่านผู้พัฒนาตนแล้วเป็นรูปคุณนามเป็นคุณสมบัติของบุคคล ท่านได้ใช้ว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโตและภาวิตปัญโญ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/79/104-106)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (2525:580) เมื่อพิจารณาคำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาพบว่าหมายถึง การเจริญ การเติบโต เช่น ต้นไม้งอกเป็น การเติบโตที่ไม่มีการควบคุมอาจยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนก็ได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2540:3) เดิมนั้นพระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า พัฒนาในยุคปัจจุบันใช้กันมากมีคำหนึ่งคือคำว่า “ภาวนา” ถ้าแปลกันในภาษาไทยง่ายๆ ว่าเจริญเป็นความเจริญที่ยั่งยืน

คำว่า “ตน” นั้น หมายถึงตัวบุคคล เช่น ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุผู้มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่งไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง” (ที.ม.(ไทย)10/165/111) มีตนเป็นที่เกาะในที่นี้หมายถึงทำตนให้พ้นจากห้วงน้ำ คือ โสกะ 4 เหมือนกับเกาะกลางมหาสมุทรที่น้ำท่วมไม่ถึง (ที.ม. (ไทย) 10/165/111) เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2544:57) กล่าวไว้ในหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า ปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาเป็นตัวนำไปสู่จุดมุ่งหมายแห่งการมีอิสรภาพและสันติสุขซึ่งจะต้องพัฒนาควบคู่กันไปทั้งพฤติกรรมและสภาพจิตใจ

กุญฺชลี คำขาย (2545:1) ได้ให้ความหมายการพัฒนาตน หมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนและจัดระบบพฤติกรรมให้สอดคล้องกลมกลืนเหมาะสมทั้งในด้านของตนเองและในด้านการสร้างความสัมพันธ์กับสังคมเพื่อให้เกิดความปกติสุขในการดำรงชีวิต

ณรงค์ จารุปรกรณ์ (2546:8) ได้ให้ความหมายการพัฒนาตน หมายถึง การดำเนินการเสริมสร้างความรู้และปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจสามารถในการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบอย่างมีประสิทธิภาพ

นิคม นามบุญเรือง (2545:9) ได้ให้ความหมายการพัฒนาตน หมายถึง การปรับปรุงตนเองให้มีศักยภาพเพิ่มพูนความรู้ทักษะความชำนาญประสบการณ์ในการปฏิบัติงานที่รับผิดชอบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ

นิรันดร์ วัชรินทร์รัตน์ (2540:13) ได้ให้ความหมายการพัฒนาตน หมายถึง การดำเนินการปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์เพิ่มขึ้นและมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบอย่างมีประสิทธิภาพ

สุจิตรา จันทา (2539:208) กล่าวถึงการพัฒนาตนว่า หมายถึง การที่บุคคลแต่ละคนแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้ทักษะและความสามารถของตนเองขึ้นเองเพื่อเป็นการเตรียมตนสำหรับความก้าวหน้าในสายงานหรือสายอาชีพต่อไป

พระสมศักดิ์ สุนทวาโจ (2551:11) ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนเองว่า การพัฒนาตนมีจุดสำคัญอยู่ที่มโนกรรมซึ่งเป็นต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความเห็น ความเชื่อ เจตจำนงหรือทัศนคติ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดกายกรรมและวจีกรรมตามมาอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกล่าวคือเมื่อคิดอย่างไรก็จะทำและพูดเช่นนั้นหรือเมื่อทำและพูดอย่างไรก็จะสะท้อนถึงความคิดว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นการมีความเข้าใจในมโนกรรมว่ามีความสำคัญและส่งผลอย่างไรทั้งต่อตนเองและต่อโลกนั้นคือการทำให้เกิดการพัฒนาตนและโลกไปในทิศทางที่ถูกต้องพร้อมกันไป

จากเนื้อหาข้างต้น สรุปได้ว่า การพัฒนาตน คือ การพัฒนาตนของบุคคลตามแนวพุทธศาสนาจะต้องตั้งอยู่บนหลักภาวะ 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นการดำเนินการปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์เพิ่มขึ้นและมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่ตนรับผิดชอบอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการเตรียมตนสำหรับความก้าวหน้าในสายงานหรือสายอาชีพต่อไป

2.3.2 จุดหมายของการพัฒนาตน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2550:151) หลักการนี้ถือว่าความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนาถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐและมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาตนแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริงอันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนาว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง การมีชีวิตที่เป็นสุขไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุเสพออย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นคือการประกาศอิสรภาพทางจิตใจโดยสิ้นเชิงและนี่คือจุดหมายของการพัฒนาตน

อีกประการพระพุทธศาสนานั้นได้แบ่งจุดหมายของชีวิตออกเป็น 2 ระดับ คือ จุดหมายระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ การที่จะเข้าแต่ละจุดหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกันดังมีรายละเอียด ดังนี้

จุดหมายระดับโลกียะ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542 : 7-8) ได้กล่าวไว้ว่าการจะเข้าถึงจุดหมายในระดับโลกียะนั้นสามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตในปัจจุบันและในเบื้องหน้าเรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ทิฏฐธัมมิกัตถะคือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบันเป็นจุดหมายขั้นตาเห็นมี 4 ประการ คือ

- 1) จะต้องมีความสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรงไร้โรครวมสง่าและอายุยืนยาว
- 2) จะต้องมิเงิน มีงานมีทรัพย์จากอาชีพสุจริตพึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- 3) จะต้องมิสถานภาพดี มีเกียรติยศ ได้รับไมตรีเป็นที่ยอมรับในสังคม
- 4) จะต้องมิครอบครัวผาสุกทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้ง 4 ประการนี้จะเห็นได้ว่าหากใครมีครบย่อมมีความเป็นอยู่ผาสุกในโลกปัจจุบันนี้เป็นความสุขที่สามารถรับรู้รับทราบเห็นได้สัมผัสได้ด้วยตาเนื้อกันจริงๆ (อง.อรรถก. (ไทย) 23/144/289

สัมปรายิกัตถะ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องหน้าจุดหมายขั้นเลยตาเห็น (อง.อรรถก. (ไทย) 23/144/292) ที่เป็นคุณค่าของชีวิตซึ่งให้เกิดความสุขล้ำลึกภายในโดยเฉพาะมี 5 ประการ คือ

- 1) การมีความสุขทางจิตใจด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัยซาบซึ้งในบุญกุศลและมั่นใจในการทำกรรมดี
- 2) ความอึดใจมั่นใจในชีวิตของตนที่มีความประพฤติสุจริตตั้งมั่นได้ทำสิ่งที่ถูกต้อง
- 3) ความอึดใจภูมิใจในความมีชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ที่ได้เสียสละทำการสร้างสรรค์เกื้อกูลไว้แก่เพื่อนมนุษย์และสังคม
- 4) ความแก้แค้นใจและปลดปล่อยเบิกบานใจเนื่องจากมีความรู้ปัญญารู้จักแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

5) ความสบายใจมั่นใจในกรรมที่ได้ประกอบไว้อันเป็นบุญกุศลดีงามสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้าสามารถจากโลกนี้ไปโดยไม่ต้องหวาดหวั่นกลัวภัยแห่งทุกคติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2550:151) จะเห็นได้ว่าจุดหมายของชีวิตในระดับที่เป็นประโยชน์ในเบื้องต้นนี้ค่อนข้างจะเน้นหนักไปในด้านของคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์โดยแท้จริงสร้างความมั่นใจให้แก่ตัวเองตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทแต่ทั้งหมดนั้นมนุษย์ทุกคนจะได้ก็ต่อเมื่อเริ่มจากการพัฒนาตนเองแล้วทั้งสิ้นและนี่เป็นจุดหมายของการพัฒนาตนในระดับของโลกียะแต่เป้าหมายของมนุษย์ไม่ได้สิ้นสุดอยู่ที่การได้รับความสุขเพียงแค่โลกียะสุขเท่านั้น หากแต่โลกุตระสุขต่างหากที่เป็นจุดหมายและอุดมการณ์อันสูงสุดของมนุษย์จากการฝึกฝนพัฒนาตน

จุดหมายระดับโลกุตระ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2550:151) กล่าวว่า ในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นจุดหมายสูงสุดหรือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริงหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงเข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตอันทำให้จิตใจเป็นอิสระและมีความสุขอย่างสูงสุดโดยระดับจิตใจที่เป็นลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) ไม่หวั่นไหวหรือถูกรบกวนด้วยความผันผวนแปรวนแปรต่าง ๆ
- 2) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด ๆ
- 3) ความปลอดโปร่ง สงบผ่องใสสดชื่นเบิกบานใจตลอดเวลา
- 4) เป็นอยู่และกระทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

พระพุทธศาสนามีจุดหมายสูงสุด คือการบรรลุพระนิพพานซึ่งจัดว่าเป็นจุดหมายที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนในระดับจุดหมายของชีวิตดังที่ได้กล่าวแล้วนั้นจะเป็นระดับโลกียะหรือ ระดับโลกุตระก็ดีล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยการพัฒนาตนทั้งสองระดับ คนที่จะถือว่าเป็นบัณฑิตหรือผู้ที่มีการศึกษาจะต้องมีชีวิตที่บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงระดับที่ 2 คือระดับสัมปรายิกัตถะ ดังมีรายละเอียดที่ได้กล่าวมาแล้วตอนต้นนั้น แต่ทั้งนั้นและทั้งนี้การที่จะบรรลุถึงจุดหมายในระดับใดระดับหนึ่งได้นั้นจะต้องเห็นถึงความสำคัญในสิ่งเหล่านั้นซึ่งจะก่อเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้ให้ความสำคัญของการศึกษาและความสำคัญของการพัฒนาตนเมื่อใดก็ตามหากมนุษย์รู้เห็นเข้าใจถึงความสำคัญของแต่ละอันแล้วเชื่อว่าการเข้าถึงจุดหมายในระดับโลกียะหรือโลกุตระนั้นย่อมที่จะเป็นไปได้ง่ายทีเดียว

พระราชมุนี (2538:30-31) กล่าวว่า การพัฒนาตนเองมีจุดหมาย ดังนี้

- 1) เพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปโดยเน้นหนักให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชีวิตความสำคัญของชีวิตประโยชน์ของชีวิตและจุดหมายของชีวิต

2) เพื่อพัฒนาความคิด ความรู้ ความเข้าใจความสำนึกและความชำนาญด้วยตนเองเพื่อให้บรรลุอุดมคติสูงสุดคือเลี้ยงตนเองได้พึ่งตนเองได้นำตนเองไปสู่ความดีงามได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้และมีความพึงพอใจในชีวิตและการทำงานได้

3) เพื่อพัฒนาจิตใจของตนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพจิตดีและสุขภาพจิตดี

3.1) คุณภาพจิตดีหมายความว่า จิตมีคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา มุทิตาและศรัทธา

3.2) สมรรถภาพจิตดี หมายความว่า มีขันติ มีสมาธิ อธิฐาน วิริยะและสติ ฯลฯ

3.3) สุขภาพจิตดี หมายความว่า จิตที่มีสุขภาพดีทำให้มีความสบายมีสติมีประโยชน์ มีความอึดแอ็บเข้มแข็ง เบิกบานผ่องใส สบายใจ ฯลฯ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543:127-128) กล่าวว่า การพัฒนาตนมีจุดหมาย ดังนี้

1) เพิ่มพูนความรู้และความคิดนับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเยาวชนในยุคใหม่ที่จะต้องเตรียมตัวพัฒนาตนเองในการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศตามที่ตนสนใจเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศ เรียนรู้สภาพร่างกายของตนตลอดจนบำรุงรักษาสุขภาพพลานามัยให้แข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การประกอบอาชีพทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเปรียบประดุจเพชรที่แวววาวซึ่งได้เจียรไนแล้วนับว่ามีคุณค่าหรือคุณภาพอันควรแก่การดำรงตำแหน่งงานที่ดีทั้งหลายอันเนื่องมาจากมนุษย์ที่ได้ใฝ่รู้หรือพัฒนาตนเองในด้านความคิด

2) เพื่อเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาจะเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญให้มีคุณค่าที่สอดคล้องกับความคิดดังที่กล่าวมาแล้ว

3) เพื่อพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเจตคติและความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรมด้านความรู้สึกรู้จักจากเจตคติและอารมณ์เชิงลบเป็นเจตคติและอารมณ์เชิงบวกและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้อันจะช่วยพัฒนาตนให้เป็นคนดีมีน้ำใจแห่งการเสียสละใจกว้างรู้จักให้เกียรติผู้อื่นและช่วยลดความเห็นแก่ตัวของตนเพื่อเพิ่มความจิตใจสูงในตัวตนให้มากขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีแก่ตนในการพัฒนาตนเอง

อัมพิกา ไกรฤทธิ (2532 : 229) กล่าวว่า การพัฒนาตนมีจุดหมาย ดังนี้

1) เพื่ออำนวยความสะดวกแห่งความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติงาน

2) เพื่อพัฒนาฝีมือความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน

3) เพื่อฝึกฝนการใช้ดุลยพินิจในการปฏิบัติการแก้ไขปัญหา

4) เพื่อพัฒนาท่าทีและบุคลิกภาพในการปฏิบัติงาน

5) เพื่อเรียนรู้งานวิธีการตลอดจนระเบียบการปฏิบัติงานที่มีการนำเอาวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาใช้หรือเปลี่ยนแปลง

6) เพื่อส่งเสริมขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน

7) เพื่อทบทวนความเข้าใจในนโยบายและความมุ่งมั่นขององค์การให้มีความพร้อมทุกๆ ด้าน และดีขึ้นหรือเจริญขึ้นต่อไป

ดังนั้น การพัฒนาตนมีจุดหมายเพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปโดยเน้นหนักให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชีวิต เปลี่ยนแปลงเจตคติ และพฤติกรรมด้านความรู้สึก จากเจตคติ อารมณ์เชิงลบเป็นเจตคติ อารมณ์เชิงบวก สามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้ และ ความสำคัญของชีวิต ประโยชน์ของชีวิต เพื่อพัฒนาฝีมือความสามารถของผู้ปฏิบัติงาน เพื่ออำนวยความสะดวกแห่งความก้าวหน้าของผู้ปฏิบัติงาน และจุดหมายของชีวิต

2.3.3 วิธีการ/หลักการของการพัฒนาตน

การพัฒนาตนนั้นเป็นปัจจัยหลักของการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา การหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงตลอดถึงการสิ้นการเวียนว่ายตายเกิดในมุมมองของพระพุทธศาสนาแล้วล้วนได้มาจากการฝึกฝนพัฒนาตนทั้งสิ้น มีวิธีการอยู่ 3 ประการ คือ

1) **ทมะ** ในพระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้ว่า การฝึกฝน หมายถึง การฝึกตนในที่นี้หมายถึง การสำรวมอินทรีย์มีตา เป็นต้น และการข่มกิเลสมีราคะ เป็นต้น (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/22/367)

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นให้บุคคลมีการฝึกฝนพัฒนาตนเองบุคคลใดฝึกฝนตนเองให้เป็นคนหนักแน่น เยือกเย็นสามารถระงับใจระงับอารมณ์ของตนได้นั้นแสดงว่าได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนเองมาดีแล้วในระดับหนึ่งการฝึกฝนพัฒนาตนโดยใช้หลักของ ทมะ นั้นจะเน้นการฝึกฝนด้านจิตใจเป็นสำคัญ สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ (ขุ.ขุ (ไทย) 25/1/23) ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยใจถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วยเพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น” เมื่อเป็นเช่นนี้พระพุทธศาสนาเลยเน้นหนักถึงการฝึกจิตใจเป็นสำคัญเพราะเมื่อจิตใจดีแล้วการกระทำทุกอย่างย่อมดีตามมาแน่นอนการฝึกจิตที่ควบคุมได้ยากเปลี่ยนแปลงง่ายขอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนาจัดว่าเป็นความดีเพราะจิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้ (ขุ.ธ. (ไทย) 25/35/36)

พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคลที่มีปัญญาจะต้องรู้จักรักษาจิต” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) เพราะเหตุนี้การพัฒนาตนที่ว่าด้วยหลักของ ทมะ นี้จึงเป็นหลักในการพัฒนาตน พัฒนาบุคคลและมนุษย์ทุก ๆ คน ประการหนึ่งในด้านให้รู้จักควบคุมตัวเองรู้จักข่มใจตนเองมิให้กำเริบสับสนจนเกินไปเพราะปกติคนเราหากปล่อยจิตใจไปตามอารมณ์ที่เข้ามากระทบจิตใจย่อมฟุ้งซ่านหวั่นไหวไม่ยั้งคิดการดำเนินชีวิตก็จะเกินฐานะเกินกำลังของตัวทั้งในการกินการอยู่การเที่ยวเตร่ต้องดิ้นรนขวบขวายมาปรนเปรอใจตนเองอยู่ร่ำไปทั้งนี้เพราะขาดการข่มใจในเบื้องต้นเพียงอย่างเดียวหรือหากขาดความยับยั้งใจเพราะข่มไว้ไม่ได้เมื่อกล่าวไปลงสิ่งใดอันเป็นความชั่วความผิดเข้าก็มักกล่าวถึงจนถอนตัวลำบากกลายเป็นคนติดเหล้า ติดการพนัน ติดเที่ยว ติดผู้หญิงเป็นไปได้นั้นสำหรับคนขาดความยั้งคิด ฉะนั้นหลัก ทมะ นี้จึงเป็นหลักในการพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพเพื่อสังคมให้เจริญอีกทางหนึ่งด้วย

2) **สิกขา** ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิเทศ พระสารีบุตรได้กล่าวถึง สิกขา ไว้ดังนี้ ว่า “เมื่อถึงชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็นชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อพิจารณาชื่อว่าพึงศึกษา เมื่ออธิฐานจิตชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธาชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อประกอบความเพียรชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งสติชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งใจชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญาชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยธรรมที่ควรรู้ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้งชื่อว่าพึงศึกษา คือ ประพฤติเอื้อเพื่อ ประพฤติเอื้อเพื่อโยชอภธรรมสมาทานประพฤติ” (ขุ.ม. (ไทย) 29/960/477) และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ภิกษุเล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย เล่าเรียนพระอภิธรรมถือปฏิบัติเป็นผู้อยู่ในป่าเป็นประจำ ถือปฏิบัติเป็นผู้ฉันอาหารบิณฑบาตเป็นประจำ ถือผ้าบังสุกุลคือผ้าที่เขาทิ้งแล้วเอามาซักเอามาย้อมเป็นประจำ ถือมีจีวรแค่ 3 ผืนเป็นประจำ เป็นต้น ก็ชื่อว่า ศึกษา (ขุ.ม. (ไทย) 29/409/285)

อ้างอิงในหลวงเทพรัตนนุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), 2534:405) ความหมายของ สิกขา เมื่อกล่าวตามรูปศัพท์นั้นมีดังต่อไปนี้

สิกขิตพพาติ สิกขา แปลว่า ธรรมชาติได้อันบุคคลที่พึงศึกษาเพราะเหตุนี้ธรรมชาตินั้นชื่อว่า สิกขา (อ้างอิงในพระมหาประทวน ปภสฺสโร, 2547:57)

สิกขณฺสิกขียตติ วา สิกขา แปลว่า การศึกษาอีกอย่างหนึ่งธรรมชาติได้อันเขาย่อมศึกษาเพราะเหตุนี้ธรรมชาตินั้นชื่อว่า สิกขา (อ้างอิงในพระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม, ผู้แปล), 2536:485)

สยฺเตนอิกขตติ,สจฺจเตนอิกขตติ สิกขา แปลว่า บุคคลย่อมเห็นตนเอง ย่อมเห็นความจริงด้วยธรรมชาตินั้นเหตุนี้ธรรมชาตินั้นชื่อว่า สิกขา (อ้างอิงในสนิท ศรีสำแดง, 2534:153)

สิกขวิชโชปะทาน. สิกขติ สิกขา สิกขณฺสิปฺปสิกขโก เสกฺโข อเสกฺโข สิกขิโต แปลว่า สิกขธาตุ เป็นไปในความเข้าไปถือเอาซึ่งวิชา.ยึดมั่นในวิชาศึกษาเล่าเรียน

สิกขา เป็นคำภาษาบาลีถ้าเป็นภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ศึกษา สิกขา แปลว่า การสำเหนียก การฝึกอบรม การศึกษา คำว่า สำเหนียก หมายความว่า รู้จักจับ รู้จักเลือกมาใช้ประโยชน์เอามาใช้ฝึกฝนปรับปรุงตน สิกขาแบ่งออกได้เป็น 3 เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งได้แก่ อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนให้มีศีลยิ่งๆ ขึ้นไป อธิจิตสิกขา คือ การฝึกฝนในเรื่องจิตให้ยิ่งๆ ขึ้นไป และอธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนให้มีปัญญายิ่งๆ ขึ้นไป เรียกง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (ไพศาล ไกรสิทธิ์, เอกสารคำสอนรายวิชาการพัฒนาตน:72) ชีวิตมนุษย์จำเป็นต้องมีเรื่องของการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะการศึกษาสำหรับมนุษย์ทุกคนแล้วนั้นคือการฝึกฝน การอบรม การพัฒนาตนมนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ให้สูงยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดด้านหนึ่งก็ตามทีและนี่แหละคือความต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ต่างๆ ทั่วไป เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และจำเป็นต้องฝึกถ้าไม่ฝึกก็ไม่ต่างอะไรจากบันดาสัตว์ทั้งหลายที่มีความเป็นอยู่

ตามสัญญาตญาณ พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์แสวงหาความสำเร็จจากการกระทำของตนเอง ดังพุทธภาษิต (ขุ.ธ. (ไทย) 25/160/82) ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตนบุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้วย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก”

จากพระดำรัสของพระพุทธองค์เป็นการบ่งชี้ให้มนุษย์รู้ถึงภาวะตนเองว่า มนุษย์จำเป็นจะต้องพึ่งตนเอง หรือแสวงหาผลสำเร็จจากการกระทำของตนเองหรือแม้แต่การตรัสรู้ของพระพุทธองค์นั้นก็เพื่อความเพียรพยายามของมนุษย์โดยแท้ทรงเป็นแบบอย่างแห่งการฝึกตนและพรพุทธองค์ทรงยืนยันถึงผลแห่งการฝึกอบรมตนดีแล้วโดยการเปล่งอาสภิวาจาว่า เราเป็นบุคคลผู้เลิศแห่งโลก, เราเป็นผู้ใหญ่ยิ่งแห่งโลก, เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก (ที.ม. (ไทย) 10/31/14) จากอาสภิวาจานี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการฝึกตนและมนุษย์จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่หรือประเสริฐได้นั้นด้วยการฝึกอบรมตนและฝึกอบรมตนนี้แหละที่เรียกว่า สิกขา หรือการศึกษา

3) **ภาวนา** คำว่า ภาวนา เป็นภาษาบาลี แปลว่า เจริญถ้าแปลโดยศัพท์ หรือโดยพยัญชนะ แปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น หรือทำให้เป็นขึ้นซึ่งหมายความว่า อะไรที่ยังไม่มีก็ทำให้มีขึ้นอะไรที่ยังไม่เป็นที่ทำให้เป็นขึ้น ส่วนความหมายที่แปลเอาเนื้อความ ภาวนา แปลว่า การฝึกอบรม หรือทำให้เจริญ ทำให้พอกพูนขึ้น ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า “พัฒนา” นั่นเอง เพราะฉะนั้น ภาวนา จึงหมายถึง การฝึกอบรม การพัฒนา การทำให้เจริญ ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 อย่าง คือ

- 1) **กายภาวนา** การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- 2) **ศีลภาวนา** การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม
- 3) **จิตภาวนา** การพัฒนาจิต คือ การทำจิตให้่องงามในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคง สงบสุขและเป็นอิสระ

4) **ปัญญาภาวนา** การพัฒนาปัญญา คือ การสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจ ความคิดเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริงจนเข้าถึงความอิสระมีชีวิตที่ดีงามปลอดจากทุกข์ปราศจากปัญหา (อ้างในพระจิรวัดน์ อุตตมเมธี (วุฒิพงศ์), 2553 หน้า 32)

คำว่า “ภาวนา” นั้นในความหมายโดยทั่วไปแล้ว คือการพัฒนากระบวนการพัฒนา จะเห็นได้ว่ามีทั้งเพื่อประโยชน์ของตนเองและของผู้อยู่ร่วมกันในสังคมความอยู่ดีมีสุขได้ก็จะต้องอาศัยเรื่องของภาวนา 4 นี้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตและสังคมเพราะนั่นมันหมายถึง การพัฒนามนุษย์ การพัฒนาสังคมและมันยังหมายถึงความอยู่รอด กาย ศีล จิต ปัญญา ทั้ง 4 นี้เป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กันนี้คือสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์และสังคมที่จำเป็นจะต้องพัฒนาเพราะเป้าหมายที่มีร่วมกันระหว่างมนุษย์และสังคม คือความเป็นอยู่โดยผาสุกปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฉะนั้นภาวนา 4 นี้ จึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญที่จะต้องได้รับการพัฒนาฝึกอบรมให้มีมากยิ่งขึ้นไป ไม่ว่าในแต่ละบุคคล หรือทุกๆ คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมนี้

อ้างในพระจิรวัดน์ อุตตมเมธี (วุฒิพงศ์, 2553 หน้า 33) จากวิธีการและหลักการของการพัฒนาตน ดังที่ได้กล่าวมานั้น คำว่า ทมะ, สิกขา, และภาวนานั้น สามารถใช้แทนกันได้เพียงแต่คำว่า สิกขา นั้นใช้กับกระบวนการฝึกฝนภาวนาจะใช้ในกรณีของการตรวจสอบและในส่วนของ ทมะ นั้นเป็นคำที่ได้มาจากการมองมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และจำเป็นจะต้องฝึกซึ่งก็มองให้เห็นถึงความสำคัญของมนุษย์ที่มีความจำเป็นในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองจะอย่างไรก็ต้องประกอบของการพัฒนาตนทั้ง 3 นั้น ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการฝึกอบรมมนุษย์ความมีชีวิตรอยู่อย่างผู้ไกลห่างจากความทุกข์และสังคมที่เต็มไปด้วยความสุขไม่พ้นไปจากที่มนุษย์ทุกคนต้องพัฒนาฝึกฝนอบรมตนเองเพราะมนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้วย่อมได้สิ่งที่พึงอันได้โดยยากแม้แต่เทพเจ้า เทวดา มาร พรหมที่กล่าวกันว่าเลิศหรือประเสริฐกว่านั้นยังต้องกราบไหว้บูชาซึ่งตรงนี้ก็มิใช่พระพุทธรูปองค์ทรงเป็นแบบอย่างเป็นตัวอย่างของมนุษย์ผู้ฝึกตนดีแล้วและนี่ก็คือองค์ประกอบของการพัฒนาตนที่มนุษย์ทุกคนจะต้องพัฒนาตนเพราะนั่นหมายถึงความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์โดยทั่วไปและเป็นการยืนยันในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอีกว่าสิ่งที่ประเสริฐสำหรับมนุษย์ไม่ใช่ได้มาด้วยการนั่งนอนใจหรืออยู่เฉยๆ หากแต่จะต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนนั้นต่างหากและกระบวนการฝึกฝนเหล่านี้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กระบวนการของการศึกษาและการพัฒนาตน

สรุปได้ว่า การพัฒนาตนทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาตนเองตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่ง คือ แก่นของศาสนา ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาตนทั้งสิ้นเป็นการฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจและปัญญาให้พัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา จากพระดำรัสของพระพุทธองค์เป็นการบ่งชี้ให้มนุษย์รู้ถึงภาวะตนเองว่า มนุษย์จำเป็นจะต้องพึ่งตนเอง หรือแสวงหาผลสำเร็จจากการกระทำของตนเองหรือแม้แต่การตรัสรู้ของพระพุทธองค์นั้นก็มีความเพียรพยายามของมนุษย์โดยแท้

2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบ

2.4.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ

พุทธทาสภิกขุ (2521 : 376) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ คือการยอมรับรู้แล้วกระทำตอบสนองด้วยความสนใจต่อสิ่งที่ต้องกระทำในฐานะที่เป็นหน้าที่ของตน ไม่ใช่เพียงแค่คิดหรือรับอยู่ในใจ

พระเมธีธรรมาภรณ์ (2533 : 59 - 67) กล่าวถึงความรับผิดชอบว่า เกิดจากความสำนึกมีความตระหนักรู้ในหน้าที่และคิดจะทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ด้วยความเต็มใจ ความรับผิดชอบหมายถึงการแสดงออกถึงความมุ่งมั่น ในการปฏิบัติหน้าที่ของนักเรียน ทั้งในส่วนที่ศึกษาเล่าเรียน ในสถานศึกษา และนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมดังต่อไปนี้

- 1) เอาใจใส่และเพียรพยายามในการทำงาน

- 2) ยอมรับในการกระทำของตนเอง
- 3) ช่วยเหลืองานส่วนรวมด้วยความเต็มใจ
- 4) รู้จักหน้าที่และทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
- 5) ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และรักษาสีทธิของตนเอง
- 6) ตรงต่อเวลา
- 7) เคารพต่อระเบียบ กฎเกณฑ์
- 8) ดูแลรักษาส่วนรวมเสมือนเป็นของตน
9. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 944) ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบว่า หมายถึงยอมรับผลทั้งที่ดีและไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทำลงไปหรืออยู่ในความดูแลของตน

กรมวิชาการ (2542 : 8) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึงความสนใจ ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม ละเอียตรอบคอบเพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลการกระทำของตนทั้งในด้านที่เป็นผลดี และผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

หน่วยศึกษานิเทศก์ (2526 : 62) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่าหมายถึง การมีความมุ่งหมายตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุความสำเร็จตามความมุ่งหมายยอมรับผลการกระทำนั้น และพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจำแนกความรับผิดชอบไว้เป็น 4 ด้าน คือ ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน ความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา ความรับผิดชอบต่อครอบครัว และความรับผิดชอบต่อสังคม

ก่อ สวัสดิ์พานิช (2519 : 54) กล่าวว่าความรับผิดชอบ หมายถึง การควบคุมตนเองให้ปฏิบัติหน้าที่ได้ผลสมบูรณ์ ทั้งนี้รวมไปถึงการควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้ถูกต้องตามเกณฑ์ด้วย คนที่มีความรับผิดชอบย่อมเป็นที่น่าเชื่อถือของคน คุณสมบัติด้านความรับผิดชอบจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีของมนุษย์

จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ (2521 : 5) อธิบายความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ลักษณะนิสัยทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้ปฏิบัติตามระเบียบเคารพสิทธิของผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตนและมีความซื่อสัตย์สุจริต

ภิญโญ สาร (2519 : 1) อธิบายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง อำนาจชนิดหนึ่งในจิตใจของคนซึ่งสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ บุคคลบางคนเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกระทำการใดตรงกันข้ามกับทำนองคลองธรรมหรือหลักปฏิบัติขององค์กรของตนหรือมีโอกาสโกง ยากโกง แต่ไม่โกง บุคคลนั้นคือคนที่เรียกได้ว่า มีความรู้สึกรับผิดชอบ

พอบคิน (1987 : 150) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นกระบวนการเลือกทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งและยอมรับผลที่เกิดขึ้น

กลาสเซอร์ (1965 : 13) ได้ให้นิยามความหมายของความรับผิดชอบไว้คือ การที่บุคคลมีความสามารถตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยไม่ขัดขวางต่อสิทธิและความต้องการของบุคคลอื่น

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่าความรับผิดชอบ คือ ความตั้งใจเอาใจใส่ในการเรียนและการปฏิบัติหน้าที่ ตามที่ได้รับมอบหมายด้วยความมานะพยายามด้วยความเอาใจใส่เพื่อให้งานนั้นสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหมายเอาไว้ และทำให้เสร็จทันเวลาตามที่นัดหมายเอาไว้ พร้อมทั้งยอมรับในผลงานของตนเองทั้งที่ดีและไม่ดี และนำมาแก้ไขเพื่อให้งานนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.4.2 ลักษณะของความรับผิดชอบ

พระเมธีธรรมาภรณ์ (2533 : 59 - 67) กล่าวถึงลักษณะของผู้ที่มีความรับผิดชอบว่า มีลักษณะ 3 ประการ คือ (1) ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ ไม่บกพร่องต่อหน้าที่ (2) ไม่ละทิ้งหน้าที่ (3) ไม่ทุจริตต่อหน้าที่

กรมการศาสนา (2536 : 42 - 43) กล่าวว่าบุคคลที่มีความรับผิดชอบประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) ซื่อตรงต่อหน้าที่
- 2) สำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อภาวะและฐานะของตน
- 3) รู้จักวางแผนและทำงานอย่างมีระบบ
- 4) มุ่งมั่น ในวิชาความรู้และความสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานทุกประการ
- 5) ยอมรับผลสำเร็จและความล้มเหลวแห่งการกระทำในการปฏิบัติงานที่ทุกอย่าง
- 6) พยายามปรับปรุงแก้ไขหน้าที่การงานที่บกพร่องให้สมบูรณ์
- 7) พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อย รวดเร็ว ด้วยความเต็มใจและจริงใจ

กรมสามัญศึกษา (2529 : 3) ได้ให้ความสำคัญแก่คุณลักษณะของความรับผิดชอบด้านการเรียนและได้กำหนดไว้เป็นเป้าหมายสำคัญข้อหนึ่งในการพัฒนาการศึกษาโดยระบุขอบข่ายพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบของเด็กนักเรียนไว้ว่า จะต้องเป็นผู้ที่เอาใจใส่ในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เคารพต่อระเบียบกฎเกณฑ์ มีวินัยในตนเอง มีอารมณ์หนักแน่นเมื่อเผชิญกับอุปสรรค รู้จักหน้าที่ ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างเคร่งครัดมีความเพียรพยายามและละเอียดรอบคอบในการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้ผลการเรียนดีขึ้นเรื่อยๆ

ชม ภูมิภาค (2525 : 128) กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบว่าจะต้องเอาใจใส่ต่องานรอบคอบ ละเอียดถี่ถ้วนปฏิบัติตามเกณฑ์

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่าลักษณะความรับผิดชอบ คือ มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีความสำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อภาวะและฐานะของตน รู้จักวางแผนและทำงานอย่างมีระบบ มีความมุ่งมั่นในวิชาความรู้และความสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานทุกประการ ต้องยอมรับผลสำเร็จและความ

ล้มเหลวแห่งการกระทำในการปฏิบัติงานที่ทุกอย่าง ปรับปรุงแก้ไขหน้าที่การงานที่ตนบกพร่องให้สมบูรณ์ และพยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อย รวดเร็ว ด้วยความเต็มใจและจริงใจ

2.4.3 ประเภทของความรับผิดชอบ

กรมการศาสนา (2525 : 1) ร่วมกับคณะกรรมการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยมของกลุ่มนักบริหารกลุ่มสื่อสารมวลชน กลุ่มสมาคมมูลนิธิ และกลุ่มพัฒนากำลังคน โดยได้แบ่งความรับผิดชอบออกเป็น 3 ประเภท

1) ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรู้จักสำนึกในหน้าที่และบทบาทของตนเอง โดยปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงด้วยความสามารถของตนเอง มีการวางแผนในการทำงาน เข้าใจแผนงาน และปฏิบัติตามแผนงานจนงานสำเร็จตามจุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้นต้องยอมรับในผลกระทำของตนและยินดีหาวิธีแก้ไขถ้าหากมีข้อบกพร่องและทำงานให้เสร็จทันตามเวลาที่กำหนด

2) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง รู้จักตระหนักถึงหน้าที่ของตนในครอบครัว ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบทบาทเพื่อความผาสุกของครอบครัว ร่วมกิจกรรมของครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสุขความเจริญ

3) ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม และปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม และสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวม รู้จักเสียสละหน้าที่ส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ปฏิบัติตนตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม

กรมสามัญศึกษา (2526 : 62 - 669) ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบออกเป็น 4 ด้านด้วยกัน คือ

1) ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนศึกษาเล่าเรียนจนประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน เข้าห้องเรียนและส่งงานที่ได้รับมอบหมายตรงตามเวลาที่นัดหมาย เมื่อมีปัญหาหรือไม่เข้าใจในบทเรียน ก็พยายามศึกษาค้นคว้า เมื่อทำแบบฝึกหัดผิดก็ยอมรับว่าผิด แล้วพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องด้วยตนเองอยู่เสมอ

2) ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา รักษาผลประโยชน์ เกียรติยศชื่อเสียงของสถานศึกษา ช่วยกันรักษาความสะอาดของสถานศึกษา ไม่ขีดเขียนฝาผนังห้องเรียน ห้องน้ำ แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น คอยตักเตือนเพื่อนที่จะหลงผิดอันทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือความช่วยเหลือ ก็เต็มใจให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนตามความสนใจ และความสามารถของตนเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน เช่น เป็นนักกีฬา แต่งคำขวัญ เรียงความ และอื่น ๆ

3) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนตั้งใจช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันตามความสามารถของตน และรู้จักแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติตนเพื่อความสุขและชื่อเสียงของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาการที่สมาชิกไม่เข้าใจกัน ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำ อาหาร สิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน และอื่น ๆ

4) ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนและสังคมอย่างเต็มความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุก เพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิดและแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคม

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบของความรับผิดชอบประกอบด้วย 1) ความรับผิดชอบต่อตนเอง คือ การรู้จักหน้าที่ของตนและการทำหน้าที่ของตนเองที่ได้รับมอบหมาย ไม่ว่าจะ เป็น รับผิดชอบต่อการเรียน ตั้งใจเรียนหนังสือ เป็นต้น 2) รับผิดชอบต่อครอบครัว คือ ช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในบ้านตามที่ได้รับมอบหมายตามสมควรแก่หน้าที่และบทบาทของตน 3) ความรับผิดชอบต่อสังคม คือ การที่นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อสถาบันของตนเองช่วยเหลืองาน สร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน และรักษาชื่อเสียงแก่โรงเรียน รวมไปถึงการให้ความร่วมมือกับชุมชนที่ตนอยู่อาศัย ช่วยสอดส่องดูแลความปลอดภัยและช่วยกันรักษาความสะอาดในชุมชน

ความหมายตามรากศัพท์ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมรับผลทั้งที่ดีและไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทำลงไปหรือที่อยู่ในความดูแลของตน

เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร และวรัญ ผาติธรรมรักษ์ (2540) อธิบายความหมายของความรับผิดชอบ หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ของตนตามภาวะที่เป็นอยู่และตรงเวลาด้วยความสุจริต ลักษณะของบุคคลที่แสดงออกถึงความเอาใจใส่จดจ่อ ตั้งใจ มุ่งมั่นต่อหน้าที่การงาน การศึกษาเล่าเรียน และการเป็นอยู่ของตนเอง และ ผู้อยู่ในความดูแลตลอดจนสังคมอย่างเต็มความสามารถด้วยความผูกพัน เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายในเวลาที่กำหนด ยอมรับผลการกระทำทั้งผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นรวมทั้งปรับปรุงการปฏิบัติให้ดีขึ้นด้วย

อรรณพ พาณิชปฐมพงศ์ (2542) ให้ความหมายของความรับผิดชอบ ว่า การตั้งใจที่จะทำงานหรือติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้วเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนเองกระทำลงไปทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกในรูปการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

จันทรา พวงยอด (2543) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า พฤติกรรมหรือการกระทำของนักเรียนที่แสดงออกถึงความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติตนตามระเบียบแบบแผนของโรงเรียน

กรมวิชาการ (2544) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า ความสนใจตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม ละเอียดยรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลการกระทำของตนทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

โสภณพรณ อักขราศิวะโรจน์ (2545) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า รู้จักหน้าที่และปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น ยอมรับในการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย ไม่ปิดความผิดให้ผู้อื่น คำนึงถึงความเสียหายที่เกิดจากการกระทำหรือคำพูดของตน และพร้อมที่จะปรับปรุงการกระทำให้ดีขึ้น

นัยนา จันทมิตร (2547) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า ความสนใจ ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายามและละเอียดยรอบคอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย รักษาสิทธิและหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าจะกระทำผิดหรือถูก ไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่นและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ผลยิ่งขึ้น โดยไม่ทอดทิ้งแม้จะมีอุปสรรคนานาประการก็ตาม อีกทั้งยังมีความกระตือรือร้น มุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จอย่างดีตามความสามารถของบุคคลนั้น เมื่อได้รับมอบหมายให้ทำงานต่าง ๆ จะแสดงพฤติกรรมให้สังเกตได้ เช่น ความสนใจ ความตั้งใจเอาใจใส่และขยันหมั่นเพียรที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จไม่เลื่องงาน ติดตามงานและยอมรับผลจากงานที่ตนกระทำโดยมีความพร้อมในการปรับปรุงแก้ไขงานให้ดีขึ้นเสมอ

พลิบโป (2542) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า เป็นความผูกพันในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และความสำเร็จนี้เกี่ยวข้องกับปัจจัย 3 ประการ คือ พันธะผูกพันหน้าที่การงาน และวัตถุประสงค์

วิภา ทาโบราณ (2544) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบ (Responsibility) หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งสามารถวัดได้โดยใช้แบบวัดพฤติกรรม ด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อเพื่อน ในการวิจัยครั้งนี้เน้นความรับผิดชอบ 2 ด้าน คือ

1) ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกในการตรงต่อเวลา การรู้จักหน้าที่ของตน การควบคุมความประพฤติของตน การปรับปรุงตนเองและการรู้จักรักษานามยของตน สามารถวัดได้โดยใช้แบบวัดพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อเพื่อน

2) ความรับผิดชอบต่อเพื่อน หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกในการรับฟังความคิดเห็นของเพื่อน การยกย่องชมเชยเมื่อเพื่อนประพฤติตนเหมาะสมและตักเตือนเมื่อเพื่อนกระทำผิด การร่วมมือทำกิจกรรมกับเพื่อน และการมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สามารถวัดได้โดยใช้แบบวัดพฤติกรรมด้าน ความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อเพื่อน

อ้อยทิพย์ ทองดี (2545) ให้ความหมายของความรับผิดชอบ หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่แสดงออกถึงความเอาใจใส่ จดจ่อตั้งใจมุ่งมั่นต่อหน้าที่การงานการศึกษา เล่าเรียน และการเป็นอยู่

ของตนเองและผู้อยู่ในความดูแล ตลอดจนสังคมอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ ตามความมุ่งหมายในเวลาที่กำหนด ยอมรับผลการกระทำทั้งผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้น รวมทั้งปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น

สรุปจากความหมาย ความรับผิดชอบของนักการศึกษา หมายถึง บุคคลที่เอาใจใส่ปฏิบัติงานหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความซื่อสัตย์ เพียรพยายาม ละเอียดรอบคอบเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย รวมทั้งยอมรับผลการกระทำของตนเอง ทั้งผลดี และผลเสียพยายามปรับปรุงพฤติกรรมในการปฏิบัติหน้าที่การงานให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งสามารถวัดได้จากวัดความรับผิดชอบ ทางการเรียนรู้

2.4.4 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท 4

การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพด้วยอิทธิบาท 4

กรมสามัญศึกษา, (2526 : 62 - 69) อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงสืบทอดไว้อย่างแยบยลชาญ อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใคร ๆ ก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบกระบวนการทั้ง 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต้องต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ดังต่อไปนี้

1) **ฉันทะ** คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร เราคงเคยได้ยินคำว่า "ขอฉันตามติดจากประชุม" บ่อย ๆ หรือ "มีฉันทะร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางอันเป็นเสมือนสัญญาระหว่างกันว่าเราจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันหรือละเว้นบางสิ่งร่วมกัน ซึ่งความเข้าใจในข้อนี้คิดว่าถูกเพียงครึ่งเดียว เพราะความหมายของ "ฉันทะ" นั้นไม่ใช่แปลว่าเป็นสัญญาภาษากระดากหรือสัญญาที่ให้ไว้กับมวลหมู่สมาชิกเท่านั้น หากแต่เป็นสัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพัน เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมาเปรียบได้กับนักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งอาจมีมากน้อยต่างกัน คงไม่มีใครบอกได้นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะชน การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำใจให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอ ๆ กัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของเราจริง ๆ ขึ้นทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่น ศรัทธาอื่นหรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว

เราจะสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นได้อย่างไร พระพุทธองค์เคยสอนไว้ว่า มนุษย์เราต้องเลือกที่จะศรัทธาบางอย่างและหมั่นตรวจสอบศรัทธาของตัวเองว่าดีต่อตัวเองและดีต่อผู้อื่นอันรวมถึงสังคม

โดยรวมหรือไม่ เมื่อดีทั้งสองอย่างก็จึงมุ่งมั่นที่จะหาด้วยความตั้งใจ และหากไม่ดีก็จึงเปลี่ยนแปลง ศรัทธาเสียใหม่ ซึ่งเราต้องเลือก ไม่เช่นนั้นเราจะกลายเป็นคนที่สับสนไม่มีแก่นสารและเป็นคนไร้ราก ในที่สุด เมื่อเป็นคนไม่มีแก่นสารก็就会被ชักชวนไปในทางที่ไม่ดีได้ง่ายนั่นเอง หากจะฝึกฝนตนเอง อาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราศรัทธาอะไรอยู่ เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไรก็จะได้พบกับสิ่งนั้น เข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธาต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศสรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงก็ไม่เข้าถึงอะไรเลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งมุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธานั้นเอง ขณะเดียวกันก็ลองตรวจสอบตัวเองดูว่าสิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่องค์กรของเราศรัทธานั้น ตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือไม่ตรงกันก็เรียนรู้ที่จะให้โอกาสตัวเอง ไปสู่แห่งที่ที่เหมาะสมกว่า

2) **วิริยะ** คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวนั้น ๆ ดังนั้น คำว่า "วิริยะ" จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากเราไม่มีความเพียรแล้วก็อนุমানได้ว่าเรามีฉันทะหลอกๆ หรือศรัทธาหลอก ๆ ทั้งโกหกตัวเองและหลอกผู้อื่น เพื่ออะไรนั้น ผลงานที่เขาทำจะชี้ชัดออกมาเองว่าทำเพื่ออะไร ดังนั้น นักวิจัยท้องถิ่น จึงต้องมีใจที่รักต่อคนท้องถิ่นและรักต่อการทำงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาคนท้องถิ่น อันเป็นศรัทธาสูงสุด หากไม่เป็นเช่นนั้น ก็ได้แต่เพียงศรัทธาปากเปล่าที่ไร้แก่นใจของความมุ่งมั่นและทุ่มเท หากแต่มีศรัทธาอื่นให้ครุ่นคิดและกระทำอยู่ วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่ใช่ฆาตกรดุร้ายและร้อนรน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและท้าทายต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งมวล ความวิริยะมันเกิดจากอะไร เกิดจากศรัทธาหรือฉันทะนั้นเอง และเป็นศรัทธาที่มั่นคงด้วยไม่ว่าจะมีอุปสรรคใด ๆ มากกระทบก็ตามก็จะไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจปล่อยวางหรือวางเฉยในบางเวลาบางสถานการณ์บ้าง เพื่อรอสถานะที่เหมาะสมกว่า ความวิริยะไม่ใช่ความดุดันอย่างเอาเป็นเอาตายหรือต้องให้ได้เสมอ แต่มันคือความยับยั้งและเลือกที่จะทำบางอย่างเพื่อรักษาศรัทธาไว้ หรือเพื่อรอวาระที่เหมาะสมอันหมายถึงการบรรลุผลแห่งศรัทธา ถ้าจะฝึกฝนเรื่องความวิริยะแล้วคงต้องเริ่มจากความคิดที่ว่า ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองบ่อย ๆ หมั่นทำหมั่นคิดหมั่นเขียนหมั่นนำเสนอและอย่าขี้เกียจ อย่ากลัวความผิดพลาดและจงกล้าแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของ

ตัวเองอย่าต่อต้านหนักและงานมากให้คิดว่าทามากู้มากเก่งมากขึ้น อย่าบ่นว่าไม่มีเวลาเพราะเวลา มีเท่าเดิม

3) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตาม คำนี้ยิ่งใหญ่มาปัจจุบัน สังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาอ่านทำงานก็คิดว่าต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดีสักอย่างทำผิด ๆ ถูก ๆ อยู่อย่างนั้น แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้ การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อย ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้อย่างนี้แล้ว เราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจความรอบรู้ไปโดยปริยาย เมื่อเราเข้าใจความรอบรู้แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่จะวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อแท้ของเรื่องราวนั้น ๆ ออกมาสู่การตัดสินใจของหมู่คณะหรือแม้แต่เรื่องส่วนตัวของเราเอง ดังนั้น ความรอบคอบจึงแฝงไปด้วยความรอบรู้ตามสภาพจริงของมัน อันเป็นแนวปฏิบัติที่คนรุ่นใหม่ต้องสร้างให้เกิดเป็นนิสัยแก่ตนเอง ความรอบคอบนอกจากจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้แล้ว ยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย ถึงจะสามารถใช้จิตของเราพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่าง ๆ นั้นได้อย่างเหมาะสม เพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคมนั้นเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

4) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจาร์ณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมามาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น การทบทวนเรื่องราวจากภายในของตัวเราเป็นสิ่งที่สำคัญมากในยุคปัจจุบันที่ผู้คนเริ่มสับสนวุ่นวายอย่างเข้มข้น ทบทวนความคิดเพื่อตรวจสอบความคิดและการกระทำของเราว่าเราคิดหรือทำจากความคิดอะไร ? พร้อมกับถามตัวเองว่าเราคิดอย่างนั้นเพื่ออะไร? เราทำสิ่งนี้เพื่ออะไร? เพื่อความสุขของตัวเองหรือเพื่อความสุขของสังคม? ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่าเราควรจะทำอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนอย่างไรไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมทั้งดงาม ในการวิจัยและการพัฒนานั้นเรามักจะใช้คำว่า "สรุปบทเรียน" เป็นการสรุปผลการ

ดำเนินงานที่ผ่านมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อดูว่าสิ่งที่คิดและทำมานั้นมันดำเนินไปในแนวทางที่วาดหวังหรือไม่ หรือว่าคิดไว้อย่างทำอีกอย่าง หรือคิดไว้แต่ไม่ได้ทำเลย หรือทำไปแล้วแต่ไม่ได้อย่างที่มุ่งหวัง ทั้งนี้จะได้วิเคราะห์ต่อไปว่า ที่มันสำเร็จมันเป็นเพราะอะไร และที่มันล้มเหลวมันเกิดจากอะไร เพื่อที่จะได้หาแนวทางแก้ไขหรือหาทางหลีกเลี่ยงผลเสียที่อาจเกิดขึ้น การสรุปบทเรียนนั้น คนส่วนใหญ่ยังเข้าใจว่า สรุปเมื่องานเดินทางมาได้ครึ่งทางหรือสิ้นสุดการทำงาน หรืออย่างดีที่สุดมีการทำแผนงานรายไตรมาส คือทุก 3 เดือน จึงสรุปบทเรียนครั้งหนึ่ง แต่จริงๆ แล้วการสรุปบทเรียนควรจะให้อย่างสม่ำเสมอ อาจเป็นการพูดคุยกันหลังเสร็จสิ้นการทำกิจกรรมทุกครั้ง หรือหลังเลิกงานแต่ละวัน หรือใช้วิธีการแบบไม่เป็นทางการ เพื่อสรุปบทเรียนของแต่ละคนให้ได้มากที่สุด หรือพูดคุยกับตัวเองบ้าง การที่เราคุยกับตัวเอง ด้วยสติ ความรู้เนื้อ รู้ตัว จะทำให้เรามองตัวเองชัดเจนขึ้น รู้ว่าขณะนี้ปัญหาของเราคืออะไร และจะแก้ไขยังไง เพราะธรรมชาติของคนเรา สายตาเรามองทอดมองออกไปข้างนอก ทำให้ไม่เห็นตัวเองและสิ่งใกล้ตัว ถ้าจะมองตัวเองต้องส่องกระจก ดังนั้น เราต้องหมั่นถามตัวเองว่า เรารู้อะไรบ้างไม่รู้อะไรบ้าง เป้าหมายชีวิตเราคือ อะไร แล้วเราจะมีวิธีไปถึงจุดนั้นได้อย่างไร คำถามที่ดีหนึ่งคำถาม ดีกว่าคำตอบร้อยคำตอบ ถ้าเราตั้งคำถามกับตัวเองบ่อยๆ จิต เราก็จะหาคำตอบให้เราได้ ไม่เช่นนั้นเราก็มีชีวิตอยู่แบบไม่มีจุดหมายปลายทาง มีแต่ความทุกข์ใจหาทางออกให้กับชีวิตไม่ได้ หรือ ถ้ามีคนอื่นอยู่ด้วยเราก็คุยในใจ สร้างเสียงในใจ (inner voice) แต่ว่าวิธีที่ได้ผลคือ ปิดประตูห้องอยู่คนเดียวเงียบแล้วคุยกับตัวเองดัง ๆ หรือจะคุยกับหมากับแมวก็ได้ แต่ช่วงที่เหมาะสมที่สุดคือช่วงที่รู้สึกว่างและปลอดโปร่งจากเรื่องราวทั้งปวง ซึ่งควรทำให้เป็นนิสัย

ดังนั้น"อิทธิบาท 4" จึงมีความหมายกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงาน เพราะหากทำได้ตามกระบวนการแล้ว สังคมความรู้ ชุมชนความรู้ และปัจเจกชนความรู้ คงอยู่ไม่ไกลเกินฝัน ประการสำคัญ "อิทธิบาท 4" ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวจากหลักธรรมข้ออื่น ๆ อันเป็นองค์รวมและเชื่อมโยงถึงกัน เพียงแต่อธิบายคนละบทบาทเท่านั้น สิ่งสำคัญเราได้ใคร่ครวญในเรื่องเหล่านี้มากน้อยเพียงใด เพราะ ในโลกปัจจุบัน โลกที่สังคม อวิชชามากจนเกินล้น จึงกลายเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวายสูงสุด นั่นแปลว่าเราต้องฝึกฝนตนเองหลายเท่าตัวเพื่อจะเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อเกิดการพัฒนาที่จุดเริ่มต้นของตนเองอย่างแท้จริง

การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในสังคมไทยตามหลักอิทธิบาท 4

สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย รักความสงบ อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และรู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม แต่ในปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ได้ลดน้อยลงไป คนไทยให้ความสำคัญกับวัตถุและความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น ความเสื่อมทางด้านศีลธรรมจึงเกิดขึ้นแพร่หลายทั่วไป ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่งก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย และนับวันปัญหาดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น สิ่งหนึ่งที่จะช่วยทำให้สังคมไทยมีความสุข

และมีสันติสุข คือ คนไทยทุกคนต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ซึ่งการปฏิบัติเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยในสังคมไทยมีดังนี้

1) การปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีในครอบครัว ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลหลัก ๆ คือ บิดามารดาและบุตรธิดา การที่ครอบครัวจะมีความสุข สมาชิกภายในครอบครัวต้องปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ทำดีต่อกัน คือ บิดามารดาควรปฏิบัติต่อบุตรโดยเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนให้ทำสิ่งที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมไม่ให้ประพฤติดชั่ว ส่งเสียให้เล่าเรียน สอนมารยาทที่ดีงามในสังคม ไม่ลงโทษโดยใช้ความรุนแรง เป็นต้น ในขณะที่บุตรพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาโดย มีความกตัญญูกตเวที เลี้ยงดูบิดามารดา ช่วยกิจการของครอบครัว ประพฤติตนเป็นคนดี เป็นต้น นอกจากนี้สามีและภรรยาควรปฏิบัติตนให้เหมาะสมต่อกัน โดยยกย่องให้เกียรติซึ่งกันและกัน เคารพและซื่อสัตย์ไม่นอกใจ รู้จักขยันใช้จ่ายอย่างประหยัดมีเหตุผลและมีความเข้าใจกัน

2) การปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีในโรงเรียน สมาชิกในโรงเรียนประกอบด้วย ครู ลูกศิษย์ เพื่อน ๆ เป็นต้น ซึ่งสมาชิกที่ดีต้องปฏิบัติตนต่อกัน โดยครูมีหน้าที่อบรมสั่งสอนวิชาความรู้ กิริยามารยาทต่าง ๆ ให้แก่ศิษย์ให้เป็นคนเก่ง คนดี นอกจากนี้ยังต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีเมตตา มีความยุติธรรมปฏิบัติต่อลูกศิษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนลูกศิษย์ควรปฏิบัติต่อครูโดย ประพฤติตนเป็นคนว่านอนสอนง่าย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ขยันตั้งใจเรียน มีความกตัญญูกตเวที ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น นอกจากนี้นักเรียนทุกคนควรปฏิบัติต่อกันในฐานะเพื่อนโดยมีน้ำใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันมีความรักใคร่สามัคคีซื่อสัตย์ต่อกัน

3) การปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีในท้องถิ่นการปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีในท้องถิ่น เช่น ให้ความร่วมมือในการรักษาความสะอาด และพัฒนาชุมชนให้น่าอยู่ เสียภาษีให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ติดตามดูแลและตรวจสอบการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ช่วยกันอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกันป้องกันอาชญากรรมภัยจากสารเสพติด

4) การปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีของประเทศการปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีของประเทศ เช่น ไม่ปฏิบัติตนอันเป็นการละเมิดหรือกระทบถึงสิทธิของบุคคลอื่น ไม่รวมตัวกันในทางที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีงามของประชาชน อารังรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เสียภาษีอากร และมีส่วนร่วมในหน่วยราชการหรือการป้องกันประเทศ เป็นต้น

ความรับผิดชอบต่อครอบครัวตามหลักอิทธิบาท 4

ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ตามหลักอิทธิบาท 4 หมายถึง การที่นักเรียนตั้งใจช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันตามความสามารถของตน ตามความสมัครใจ และพึงพอใจในการกระทำ และรู้จักแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติตนเพื่อความสุขและชื่อเสียงของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาการที่สมาชิกไม่เข้าใจกัน ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำอาหาร สิ่งของ

เครื่องใช้ภายในบ้าน เคารพเชื่อฟังบิดามารดา พอใจในสิ่งที่บิดามารดาอบรมสั่งสอนในทางที่ดีที่ควรช่วยเหลือบิดามารดาในทุกโอกาสที่ทำได้ด้วยความพอใจที่ได้ทำ ใช้จ่ายอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย พอใจในสิ่งที่ตนเอง มีความเพียรพยายามช่วยเหลือครอบครัวในทุกเรื่อง แบ่งเบาภาระของบิดามารดา อยู่เสมอ รู้จักอดออม เก็บหอมรอมริบเพื่ออนาคตของตนเองและครอบครัว กตัญญูรู้คุณของบิดามารดาเพียรพยายามตั้งมั่นในความกตัญญู.

ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4

กรมวิชาการ. (2544) ได้กล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสถานศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษาด้วยความเต็มใจ พึงพอใจ รักษาผลประโยชน์ เกียรติยศชื่อเสียงของสถานศึกษา ช่วยกันรักษาความสะอาดของสถานศึกษา ไม่ขีดเขียนฝาผนังห้องเรียน ห้องน้ำ แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น คอยตักเตือนเพื่อนที่จะหลงผิดอันทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือความช่วยเหลือ ก็เต็มใจให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนตามความสนใจ และความสามารถของตนเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน เช่นเป็นนักกีฬา แต่งคำขวัญเรียงความ นักเรียนแต่งกายและประพฤติปฏิบัติตนตามระเบียบข้อบังคับ ของโรงเรียน พอใจที่จะอยู่ในกฎระเบียบอันถูกต้องและดีงามของโรงเรียน นักเรียน รักและภาคภูมิใจ ในสถาบันการศึกษาของตน เพียรพยายามในการเรียนและตอบแทนบุญคุณเสมอ

ความรับผิดชอบต่อสังคมตามหลักอิทธิบาท 4

คณะอนุกรรมการการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยม.(2526) ได้กล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ตามหลักอิทธิบาท 4 หมายถึง การรู้จักพอใจฐานะและหน้าที่ความรับผิดชอบของตนที่มีต่อสังคมและปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม เพียรพยายามสร้าง ประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม โดยให้ตระหนักและยอมรับว่าประโยชน์จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดประโยชน์ส่วนรวมและไม่ละเลยที่จะเสีย สละประโยชน์ส่วนตน และกระทำในสิ่งที่จะรักษาหรือยังให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม รัก ภาคภูมิใจต่อท้องถิ่นของตนเอง เต็มใจสืบสาน ศิลปวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สูญหาย ช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาและเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนากับชุมชนและท้องถิ่นของนักเรียนเสมอ ร่วมกิจกรรมวันพ่อ วันแม่ พร้อมนำเอาพระราชดำรัสของพระองค์มาปฏิบัติด้วยความรักและตั้งใจปฏิบัติ เมื่อทำผิดต่อจารีตประเพณีของชุมชนหรือและถูกว่ากล่าวตักเตือน พร้อมที่จะยอมรับและปรับปรุงแก้ไขตัวเองเสมอ

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่า ความหมายของอิทธิบาท 4 คือ หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จทั้งในด้านการเรียนและการงานอื่น ๆ ให้สำเร็จตามจุดหมายที่ตนเองตั้งเป้าหมายเอาไว้ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ ความรักความพอใจในหน้าที่การงานการเรียน วิธีระ คือ มีความขยันหมั่นเพียรพยายามทำงานที่ได้รับมอบหมายนั้นให้เสร็จสมบูรณ์ถูกต้องและทันเวลา จิตตะ คือ

เอาใจใส่ในหน้าที่ มีจิตจดจ่ออยู่กับหน้าที่ที่ทำ ไม่คิดฟุ้งซ่านอันเป็นบ่อเกิดให้ทำงานผิดพลาดได้ง่าย และวิมังสา คือ คอยตรวจสอบหาส่วนที่ผิดพลาด แล้วนำมาแก้ไขด้วยสติปัญญาของตน การรู้จักพอใจในฐานะและหน้าที่ความรับผิดชอบของตนที่มีต่อสังคมและปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม เพียรพยายามสร้าง ประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม โดยให้ตระหนักและยอมรับว่าประโยชน์จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าขาดประโยชน์ส่วนรวมและไม่ละเลยที่จะเสีย สละประโยชน์ส่วนตน และกระทำในสิ่งที่จะรักษาหรือยังให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

สรุปความได้ว่า ความรับผิดชอบ คือ สิ่งที่เกิดจากความสำนึกมีความตระหนักรู้ในหน้าที่และคิดจะทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ด้วยความเต็มใจ ความรับผิดชอบหมายถึง การแสดงออกถึงความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ของนักเรียน ทั้งในส่วนที่ศึกษาเล่าเรียน ในสถานศึกษา และนอกสถานศึกษา เช่น การปฏิบัติตัวเป็นพลเมืองดีในครอบครัว ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลหลัก ๆ คือบิดามารดาและบุตรธิดา การที่ครอบครัวจะมีความสุข สมาชิกภายในครอบครัวต้องปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ทำดีต่อกัน นี่ก็ถือว่าเป็นความรับผิดชอบอย่างหนึ่งเช่นกัน

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 งานวิจัยในประเทศ

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม การพัฒนาตนเอง พบว่า มีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

เพ็ญญา พิลิก (2556) ได้ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา : กรณีศึกษาผู้บริหาร ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาและใช้เป็นตัวขับเคลื่อนที่จะนำพาตนเองและผู้ใต้บังคับบัญชาให้เป็นบุคคลที่มีคุณธรรม ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม 7 ในด้านการครองตน หลักสังคหวัตถุ 4 ในด้านการครองคน และหลักอิทธิบาท 4 ในด้านการครองงาน ความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า ผู้บริหารมีการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 ในด้านการครองตน หลักสังคหวัตถุ 4 ในด้านการครองคน และหลักอิทธิบาท 4 ในด้านการครองงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ปัญหา อุปสรรคของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา ในภาพรวมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ยังคงมีบางสถานศึกษาที่ประสบกับปัญหาต่าง ๆ คือ ความรู้สึกท้อแท้และเบื่อหน่ายเมื่อเผชิญปัญหาต่าง ๆ ทำให้ขาดความละเอียดรอบคอบ ในการวิเคราะห์ปัญหาหรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ บุคลากรในสถานศึกษาไม่ยอมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเนื่องจากความเคยชินที่ได้รับ และผู้ใต้บังคับบัญชา บางคนขาดจรรยาบรรณในวิชาชีพ ขาดคุณธรรมตามหลักพุทธธรรมจึงทำให้ไม่ตั้งใจในการทำงานและบางคนยังไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่และภาระงานของตน

พระครูสมุห์พนา ถาวรธมโม (อ่างแก้ว) (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา: สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม 367 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดกรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมากที่สุด 2 ด้าน คือ ด้านสมาธิและด้านปัญญา ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมาก คือ ด้านศีล การวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามเพศ อายุและระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศและอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนระดับการศึกษาต่างก็มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

ศศิพิมล โพธิ์ศรี (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาการพัฒนาบุคลากรในสังกัดสำนักงานศาลยุติธรรม ผลการศึกษาพบว่า วิธีการแก้ไข้ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาบุคลากรในสังกัดศาลยุติธรรม คือ ผู้บริหารควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรอย่างจริงจัง ควรสรรหาบุคลากรให้เพียงพอต่อปริมาณงาน มีการปรับทัศนคติของบุคลากรให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาตนเองในทุกรูปแบบไม่รอรับการพัฒนาจากหน่วยงานเพียงอย่างเดียว เน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง

พิมพ์ลักษณ์ อยู่วัฒนา (2557) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนเครือข่ายบริการสาธารณสุขจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า สภาพการดำเนินการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุนปีที่ผ่านมา (1 เมษายน 2556 ถึง 31 ตุลาคม 2556) พบว่า ปัญหาในการปฏิบัติงานของบุคลากรสายสนับสนุน สภาพปัญหาในการทำงานของบุคลากรสายสนับสนุนในความคิดเห็นของกลุ่ม ผู้บริหาร ส่วนใหญ่มีสภาพปัญหาในเรื่องคุณภาพงาน งานล่าช้า และไม่ประหยัดเรื่องฟั่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาช่วยตัดสินใจหรือแก้ปัญหาในงานที่รับผิดชอบ (ในบางงาน) เรื่องความสามารถใน

การเขียนหนังสือที่ใช้ในงานราชการและการจับประเด็นเรื่องแรงจูงใจสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่มีสภาพปัญหาในเรื่องความสามารถในการเขียนหนังสือที่ใช้ในงานราชการและการจับประเด็นเรื่องการคิดอย่างเป็นระบบ เรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมาย และภารกิจของหน่วยงาน เรื่องที่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาช่วยตัดสินใจหรือแก้ปัญหาในงานที่รับผิดชอบ (ในบางงาน) และเรื่องความรู้เรื่องการวางแผน การวิเคราะห์งานและการตัดสินใจเมื่อมีปัญหาในการปฏิบัติงาน ปัญหาในการปฏิบัติงานของบุคลากรสายสนับสนุน พบว่า ปัญหาในการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุนที่ผ่านมาในของกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่ามีคู่มือในการปฏิบัติงาน งบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่มีหลักสูตรที่ตรงกับงานที่รับผิดชอบและไม่มีเวลาเข้าพัฒนาเพราะไม่สามารถปลีกตัวออกจากงานประจำได้ มาตรฐานการพัฒนาบุคลากรด้านความรู้ และทักษะ และลำดับความสำคัญ ความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาศักยภาพบุคลากร พบว่า ผู้บริหารส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่ามีสิ่งที่มีความจำเป็นที่ทำให้เกิดความรู้ ทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาศักยภาพบุคลากร คือการมีที่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาช่วยตัดสินใจ หรือแก้ปัญหาในงานที่รับผิดชอบ(ในบางงาน) ความรู้เรื่องการวางแผนการวิเคราะห์งาน และการตัดสินใจเมื่อมีปัญหาในการปฏิบัติงาน ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์เพื่อเอื้อต่อการทำงานและทักษะในการประสานงานและการสื่อสาร

ทองพูน สวัสดิรักษา (2557) ได้ศึกษาเรื่องการใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงาน ในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ และเพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักพุทธธรรมของผู้บริหารและครูผู้สอน ด้านการครองตน ครองคน และครองงาน ในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ด้านการครองตน ครองคน ครองงานในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ตามทัศนะของผู้บริหาร และครูผู้สอน ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา ประกอบด้วย หลักขรรยาวาสธรรม 4 ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของผู้ครองเรือน ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ หลักพรหมวิหาร 4 ด้วยการครองคน เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งผู้บริหาร ครูผู้สอน ควรศึกษาและยึดหลักทั้ง 3 เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานในสถานศึกษา โดยภาพรวม ความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ด้านการครองตน ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่มีเพศต่างกันและมีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน ประสบการณ์ทำงานต่างกันและตำแหน่งหน้าที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

พระชาติ อุปแก้ว (2558) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองของบุคลากรสายบริการ มหาวิทยาลัยพะเยา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา กลุ่มตัวอย่างได้แก่ บุคลากรสายบริการของมหาวิทยาลัยพะเยา ปีการศึกษา 2557 จำนวน 284 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองของบุคลากรสายบริการ มหาวิทยาลัยพะเยา โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาทักษะการปฏิบัติงาน เป็นปัจจัยสูงสุดที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองด้านอายุการทำงานที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นด้านสวัสดิการแตกต่างกัน

กรกฎาริน ตั้งสกุล (2558) ศึกษาเรื่อง ความต้องการพัฒนาตนเองของพนักงานธนาคารเกียรตินาคิน จำกัด (มหาชน) ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความต้องการในการพัฒนาตนเองของพนักงาน ธนาคารเกียรตินาคิน จำกัด (มหาชน) พบว่า พนักงานมีความต้องการพัฒนาตนเอง ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ทุกในส่วนข้อมูลบุคคลมีความต้องการพัฒนาตนเองในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

ณัฐธณิชา รักษาวงศ์ (2558) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ผลการวิจัยพบว่า สนับสนุนการศึกษาต่อโดยใช้เวลาปฏิบัติงานปกติหรือเวลาปฏิบัติงานในบางส่วน และสนับสนุนการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น การสนับสนุนการศึกษาดูงานในหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในหน้าที่ประจำสัมพันธ์ เรื่องการศึกษาดูงาน จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จัดฝึกอบรมนอกเวลางานและสำรวจความจำเป็นในการฝึกอบรม

จิราภรณ์ เรือนไทย (2558) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา อำเภอยะหริ่งศรี สงัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 1 พบว่า สภาพการบริหารสถานศึกษา และการใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา อำเภอยะหริ่งศรี สงัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 1 มี 4 ด้าน ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารงานทั่วไป โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การบริหารงานงบประมาณตามหลักพรหมวิหาร 4 และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การบริหารงานบุคคลตามหลักพรหมวิหาร 4

จารุเนตร เกื้อภักดี (2559) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ผลการศึกษาพบว่า มีวิธีการแตกต่างกันออกไปในแต่ละด้าน ดังนี้

1) ด้านการศึกษา ได้แก่สนับสนุนทุนการศึกษา 2) ด้านการฝึกอบรม ได้แก่สำรวจความต้องการและจัดหาหลักสูตรที่ทันสมัย 3) ด้านการพัฒนา ได้แก่ จัดทำคู่มือการปฏิบัติงาน และใช้ระบบพี่เลี้ยงในการสอนงานหรือช่วยสอนงาน ด้านสภาพปัญหาการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุนนั้นพบว่า ด้านการศึกษามีความเหมาะสมน้อย สะท้อนปัญหาการพัฒนามากที่สุด รองลงมาเป็นเรื่องการฝึกอบรมการพัฒนา สอดคล้องกับงานวิจัยของบุษบงค์ วงษ์วันทา (2560) ที่ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาบุคลากรสายสนับสนุนมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ผลวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาบุคลากรโดยรวมอยู่ในระดับที่มาก ด้านการพัฒนาอยู่ในระดับสูงสุด รองลงมาด้านฝึกอบรม และด้านการศึกษาต่ำสุดอยู่ในระดับปานกลาง

จากเอกสารงานวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเองสามารถทำให้ผู้ทำไปปฏิบัติ มีความรับผิดชอบต่องานที่ตนเองได้รับมอบหมาย ไม่ว่าจะในด้านการเรียน และในด้านอื่น ๆ ที่ตนเองได้รับทำหน้าที่นั้นบรรลุจุดประสงค์ตามที่ตนเองได้ตั้งเป้าหมายเอาไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แสดงว่าการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเอง สามารถนำไปพัฒนาความรับผิดชอบต่อการเรียนของนักศึกษาได้ หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาประกอบด้วย หลักฆราวาสธรรม 4 ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของผู้ครองเรือน ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ หลักพรหมวิหาร 4 ด้วยการครองคน เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ผู้วิจัยจึงมีประสงค์ที่จะนำหลักพุทธธรรม มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาของนักศึกษาต่อไป

2.5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Beck, D. (2002) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การทำสมาธิ: บทบาทในการเรียนรู้เชิงเปลี่ยนแปลงและในการส่งเสริมวิสัยทัศน์เชิงบูรณาการสำหรับการศึกษาระดับสูง ผลการวิจัยพบว่า การทำสมาธิไม่ใช่เครื่องมือหรือเทคนิค แต่สามารถเป็นประตูสู่มิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นของการเรียนรู้ได้ เรื่องราวส่วนตัวนี้ประกอบด้วยการเปิดเผยของนักศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาการศึกษาระหว่างประเทศในขณะที่ยังทำการทำงานภาคสนามด้านการเสริมพลังข้ามวัฒนธรรมกับผู้หญิงผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาที่ชายแดนไทย-กัมพูชา หลังจากถูกเพื่อนร่วมงานชาวกัมพูชา-อเมริกันปฏิเสธอย่างสับสน เธอจึงค้นพบคุณค่าของการทำสมาธิแบบพุทธในการก้าวข้ามภูมิประเทศที่ยากลำบากของการยึดมั่นในระบบความเชื่อที่อิงตามทฤษฎีเกี่ยวกับการกดขี่และทัศนคติของเธอต่อการมีส่วนร่วมในวิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม จากการตระหนักถึงในแต่ละช่วงเวลาของการทำสมาธิ จะเผยให้เห็นธรรมชาติที่สร้างขึ้นของตัวตนที่เป็นอัตตาและวิธีการที่โครงสร้างความเชื่อถูกทำให้แข็งแกร่ง ปกป้อง และปล่อยวาง ผลกระทบของการเดินทางที่ไตร่ตรองเพื่อการเรียนรู้แบบเปลี่ยนแปลงและบูรณาการได้รับการตรวจสอบโดยอาศัยข้อมูลเชิงลึกที่

รวบรวมได้จากประสบการณ์นี้ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2547
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1541344603262317>

ศึกษาการทำวิจัยเรื่อง การทำสมาธิแบบข้ามลักษณะ (Transcendental Meditation) และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาระดับอุดมศึกษาในกัมพูชา บทคัดย่อ ผลการวิจัยพบว่า

งานวิจัยชี้ให้เห็นว่าการทำสมาธิแบบข้ามลักษณะ (Transcendental Meditation) มีความเชื่อมโยงกับผลลัพธ์ทางการศึกษาที่หลากหลาย เช่น เกรดเฉลี่ย ความฉลาด สุขภาพ และการใช้เหตุผลทางศีลธรรมของนักศึกษาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยยังไม่ได้พิสูจน์ถึงความสำคัญของการทำสมาธิประเภทนี้ต่อระบบการศึกษาของประเทศกำลังพัฒนา

การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า a) 89 % ของนักศึกษาปริญญาตรีชาวกัมพูชาจำนวน 95 คนที่ถูกสุ่มเลือกพบว่าการทำสมาธิแบบข้ามลักษณะมีส่วนช่วยอย่างสำคัญต่อความเป็นอยู่ทางจิตใจและความสามารถทางปัญญา และ b) การทำสมาธิมีความสัมพันธ์เชิงบวก ($N = 120$) กับความสามารถในการเรียนรู้ ($r = .45$), ช่วงความสนใจ ($r = .20$), สุขภาพกาย ($r = .33$), ความมั่นคงทางจิตใจ ($r = .15$), และบุคลิกภาพ ($r = .32$) ซึ่งสนับสนุนข้อสรุปที่ว่า การทำสมาธิเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาในกัมพูชา

ผลลัพธ์

ส่วนที่ 1 แสดงเปอร์เซ็นต์ของคำตอบของกลุ่มที่ 1 ต่อข้อความ 8 ข้อเกี่ยวกับการปฏิบัติเทคนิคการทำสมาธิแบบข้ามลักษณะ; ข้อความ 6 ข้อ (6, 9, 14, 15, 23 และ 30) เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทางจิตใจและความสามารถทางปัญญา ส่วนข้อความอีก 2 ข้อ (5 และ 32) เกี่ยวข้องกับความง่ายและความพึงพอใจในการทำสมาธิ โดยเฉลี่ย 89% ของนักเรียนเห็นด้วยอย่างมากหรือปานกลางว่าการทำสมาธิช่วยเพิ่มความเป็นอยู่ทางจิตใจและความสามารถทางปัญญา; 97% รายงานว่าการปฏิบัติง่าย และ 98% แสดงความพึงพอใจต่อการทำสมาธิ ดังนั้นสมมติฐาน (a) จึงได้รับการสนับสนุน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบผลิตภัณฑ์-โมเมนต์ของเพียร์สัน (Pearson product-moment correlation coefficients) ที่ได้จากกลุ่มที่ 2 ถูกคำนวณและทดสอบที่ระดับทิศทางเดียว

ส่วนที่ 2 แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกที่มีนัยสำคัญ แม้ว่าในบางกรณีจะมีความแตกต่างเล็กน้อย ระหว่างการปฏิบัติเทคนิคการทำสมาธิแบบข้ามลักษณะและปัจจัยทั้งห้าดังกล่าว ซึ่งสนับสนุนสมมติฐาน (b): ความสามารถในการเรียนรู้, $r = .45$, $p = <.00005$; ช่วงความสนใจ, $r = .20$, $p = .01$; สุขภาพกาย, $r = .33$, $p = <.0005$; ความมั่นคงทางจิตใจ, $r = .15$, $p = .05$; และบุคลิกภาพ, $r = .32$, $p = <.0005$

ตามที่คาดไว้ สุขภาพกายมีความสัมพันธ์กับความมั่นคงทางจิตใจ ($r = .22$), ความสามารถในการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับช่วงความสนใจ ($r = .31$) และทุกปัจจัยมีความสัมพันธ์กับบุคลิกภาพ

(สุขภาพกาย, $r = .25$, ความสามารถในการเรียนรู้, $r = .37$, ช่วงความสนใจ, $r = .22$, และความมั่นคงทางจิตใจ, $r = .35$)

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07448481.2019.1590371>

www.tandfonline.com

Kalpna Gupta ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การเจริญสติและการทำสมาธิเป็นวิธีการสอนสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาระดับอุดมศึกษา บทคัดย่อ ผลการวิจัยพบว่า

คำว่า "การเจริญสติ" และ "การทำสมาธิ" มักถูกใช้ในความหมายเดียวกัน ในวัฒนธรรมตะวันตก การปฏิบัติการเจริญสติและการทำสมาธิมักถูกนำมาใช้เพื่อการลดความเครียดเป็นหลัก การศึกษานี้ได้นำเสนอข้อมูลจากนักวิจัยและผู้ปฏิบัติที่นำแนวทางเหล่านี้ไปใช้ในงานวิชาการของพวกเขาที่มหาวิทยาลัยของรัฐแห่งหนึ่ง ซึ่งได้เปิดเผยคำจำกัดความที่แตกต่างกันของทั้งสองคำ นอกจากนี้ยังมีผลลัพธ์ที่หลากหลายนอกเหนือจากการลดความเครียด เช่น การแกะรื้อเรื่องราวเพื่อยกระดับความตระหนักรู้ การผสมผสานระหว่างการกำหนดความหมายของสองคำนี้ร่วมกับความเป็นไปได้ของผลลัพธ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย ช่วยให้เราเข้าใจว่าการปฏิบัติเหล่านี้เป็นวิธีการสอนที่มีคุณค่าสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างไร

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07377363.2020.1825315>

www.tandfonline.com

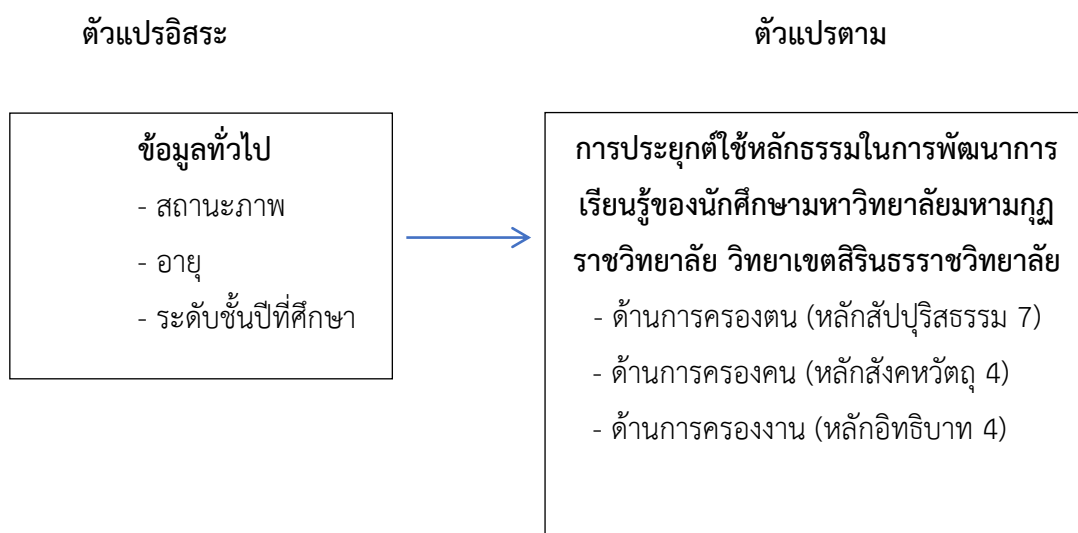
C. G. Jung (1939) เป็นไปได้ที่เราจะทราบได้ในเชิงปัญญาว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมมีอยู่จริง และในสังคมพหุวัฒนธรรม เราทุกคนจำเป็นต้องมีความอ่อนไหวต่อความแตกต่างทางบุคคลและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เรามักจะไม่มีโอกาสได้ก้าวออกจากกระแสหลักของความพยายามที่จะ "เอาชนะความธรรมดาและธรรมชาติของชีวิต" ของตนเองเพื่อสะท้อนถึงความหมายและโดยเฉพาะอย่างยิ่งนัยที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างตามรูปแบบจิตวิทยา การประชุมนี้ได้เปิดทางใหม่สำหรับการสำรวจรูปแบบจิตวิทยา และมีความหวังที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจที่ดีขึ้นเกี่ยวกับสภาพของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นในโลกตะวันตกหรือตะวันออก งานวิจัยที่ฉันจะพูดถึงต่อไปนี้มีความเกี่ยวข้องกับข้อสังเกตของ Jung ที่ว่าแนวโน้มทางวัฒนธรรมของชาวตะวันตกมักมีความเป็นภายนอก ฉันจะรายงานเกี่ยวกับการวิจัยสองเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจ: การวิจัยแรกได้ดำเนินการกับผู้ใหญ่ชาวอเมริกันจำนวน 1,116 คน ในเขตตะวันตกเฉียงใต้ของรัฐเพนซิลเวเนีย และการวิจัยที่สองได้ดำเนินการกับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และ 8 จำนวน 252 คน ที่โรงเรียนกลางเจย์เนพฟ์ ในเขตการศึกษาเคย์สโตนโอ๊ค ซึ่งตั้งอยู่ทางใต้ของเมืองพิตต์สเบิร์ก รัฐเพนซิลเวเนีย การศึกษาทั้งสองนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำงานที่ฉันได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับแรงจูงใจในการบรรลุผลตั้งแต่ปี 1980

Ramsburg, J. T., & Youmans, R. J. (2014). Meditation in the higher-education classroom: Meditation training improves student knowledge retention during lectures. *Mindfulness*, 5, 431-441. ศึกษาวิจัยเรื่อง การทำสมาธิในห้องเรียนระดับอุดมศึกษา: การฝึกสมาธิช่วยพัฒนาการจดจำความรู้ของนักเรียนระหว่างการบรรยาย บทคัดย่อ ผลการวิจัยพบว่า ทักษะทางปัญญาที่จำเป็นสำหรับการจดจำความรู้ที่ได้อาจได้รับอิทธิพลจากการฝึกสมาธิ งานวิจัยในปัจจุบันนี้ได้ศึกษาผลของการทำสมาธิต่อการจดจำความรู้ของนักเรียน โดยมีการทดลอง 3 ชั้นที่ผู้เข้าร่วมจากหลักสูตรจิตวิทยาเบื้องต้นสามหลักสูตรได้รับการสุ่มให้เข้ารับการฝึกสมาธิช่วงสั้น ๆ หรือการพักผ่อน จากนั้นฟังการบรรยายในชั้นเรียน และทำแบบทดสอบหลังการบรรยายเพื่อประเมินความรู้ที่ได้รับจากเนื้อหาบรรยาย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการทำสมาธิช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจดจำข้อมูลที่ถูกสื่อสารในระหว่างการบรรยายในทั้งสามการทดลอง อย่างไรก็ตาม อารมณ์ ความผ่อนคลาย และความสนใจในชั้นเรียนไม่ได้รับผลกระทบจากการฝึกสมาธิ มีการอภิปรายถึงข้อจำกัดและข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยนี้

สรุปจากผลงานวิจัยข้างต้นได้ว่า เรามาพิจารณาถึงคำกล่าวของจุงอีกครั้งเกี่ยวกับโลก ตะวันออก โลกตะวันตก และรูปแบบทางจิตวิทยา: "แนวโน้มที่มุ่งเน้นภายนอกของโลกตะวันตกและแนวโน้มที่มุ่งเน้นภายในของโลกตะวันออกมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกันหนึ่งประการ: ทั้งสองพยายามอย่างหนักเพื่อเอาชนะความธรรมดาและธรรมชาติของชีวิต" กระบวนการพัฒนาตนเองเกิดขึ้นเมื่อเนื้อหาที่อยู่ในจิตไร้สำนึกถูกนำขึ้นมาสู่ระดับการรับรู้ที่มีสติ ส่งผลให้เกิด "การรวมกันของสิ่งที่ตรงข้าม" หากวัฒนธรรมรวมของเราในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นคือการมุ่งเน้นภายนอก ต้องการพัฒนาตนเอง เราจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะสะท้อนกลับ ทบทวนตนเอง และเห็นคุณค่าของ "ของขวัญที่แตกต่างกัน" ของเราเอง (Myers, 1980) รวมถึงของขวัญที่ผู้อื่นมีด้วย

2.6 สรุปกรอบแนวความคิด

ในการวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

ตารางที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัยนี้” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 ประชากร
- 3.2 กรอบแนวคิดและการกำหนดตัวแปร
- 3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้การวิจัย
- 3.5 การสร้างและตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย
- 3.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.7 การวัดค่าตัวแปร
- 3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากร

3.1.1 ประชากร ได้แก่ นักศึกษาภาคปกติทุกชั้นปี ประจำปีการศึกษา 2564 ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย นครปฐม จำนวน 82 รูป / คน

3.1.2 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในปีการศึกษา 2565

3.2 กรอบแนวคิดและการกำหนดตัวแปร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดและตัวแปรในการศึกษาไว้ดังนี้

3.2.1 **ตัวแปรอิสระ** (Independent Variables) ได้แก่ สถานะภาพ, อายุ และชั้นปี ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

3.2.2 **ตัวแปรตาม** (Dependent Variable) ได้แก่ การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย 3 ด้าน คือ 1) ด้านการครองตน 2) ด้านการครองคน และ 3) ด้านการครองงาน

3.3 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ได้แบ่งข้อมูลที่ใช้ออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ แบบสอบถามจำนวน 82 ชุด

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร ตำราวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม 1 ชุด โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย สถานะภาพ อายุ และชั้นปี ลักษณะของคำถามเป็นแบบสำรวจรายการ (Check List)

ตอนที่ 2 การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ใน 3 ด้าน ๆ ละ 10 ข้อ รวมเป็น 30 ข้อ ดังนี้

1) ด้านการครองตน	จำนวน 10 ข้อ
2) ด้านการครองคน	จำนวน 10 ข้อ
3) ด้านการครองงาน	จำนวน 10 ข้อ

ลักษณะของแบบสอบถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามวิธีการของลิเคิร์ต (Likert) แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

- 5 หมายถึง มีการปฏิบัติ มากที่สุด
- 4 หมายถึง มีการปฏิบัติ มาก
- 3 หมายถึง มีการปฏิบัติ ปานกลาง
- 2 หมายถึง มีการปฏิบัติ น้อย
- 1 หมายถึง มีการปฏิบัติ น้อยที่สุด

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบปลายเปิด

3.5 การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ดังนี้

3.5.1 ศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ บทความ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.5.2 สร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมขอบเขตการศึกษาวิจัย โดยใช้คำถาม 2 ประเภท คือ แบบปลายปิด และแบบปลายเปิด

3.5.3 นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน คือ 1) พระครูสิริธรรมนิเทศ ผศ. ดร. อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย 2) พระครูศรีปริยัติวิธาน ดร. อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย และ 3) รศ.ดร.มานพ นักการเรือน อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เพื่อตรวจสอบหรือปรับปรุงแก้ไขความถูกต้องสมบูรณ์ของเนื้อหา เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่มีความตรงตามเนื้อหาและความเหมาะสมของคำถาม

3.5.4 เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้ตรวจสอบความถูกต้องเสร็จแล้ว จึงนำไปใช้กับประชากรที่มีคุณลักษณะคล้ายกันกับประชากรจริง จำนวน 30 รูป/คน

3.5.5 นำเครื่องมือที่สมบูรณ์แล้วไปใช้เก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิจัยต่อไป

3.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้

3.6.1 ผู้วิจัยติดต่อขอยืมหนังสือขอความร่วมมือเพื่อการวิจัยในการแจกแบบสอบถาม การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย แก่ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์ วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

3.6.2. ส่งแบบสอบถามให้กลุ่มประชากรด้วยตนเอง

3.6.3 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลคืนด้วยตนเอง

3.6.4 เมื่อได้แบบสอบถามกลับคืนมาจำนวน 82 ชุด คิดได้ 100 % นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์และจัดลำดับข้อมูล

3.6.5 นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลต่อไป

3.7 การแปรผลข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดการวัดค่าตัวแปร ซึ่งเป็นการแปลความหมายค่าเฉลี่ยของแบบสอบถามการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยใช้เกณฑ์ตามสูตรมี 5 ระดับ ดังนี้

$$\frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนระดับ}} = \frac{5 - 1}{5} = \frac{4}{5} = 0.8$$

ช่วงค่าเฉลี่ย	การแปลผล
4.21 – 5.00	ระดับมีการปฏิบัติ มากที่สุด
3.41 – 4.20	ระดับมีการปฏิบัติ มาก
2.61 – 3.40	ระดับมีการปฏิบัติ ปานกลาง
1.81 – 2.60	ระดับมีการปฏิบัติ น้อย
1.00 – 1.80	ระดับมีการปฏิบัติ น้อยที่สุด

3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยนี้ได้ดำเนินการโดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โปรแกรมทางสังคมศาสตร์ มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.8.1 ศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล โดยหาค่าสถิติพื้นฐาน คือ ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

3.8.2 ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

3.8.3 ทดสอบสมมติฐานการวิจัย โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านสถานะภาพ โดยใช้การทดสอบค่าที (t-test) ส่วนด้าน อายุ และระดับการศึกษา ใช้การทดสอบความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way ANOVA) ถ้าพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จะทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ (Scheffé)

3.8.4 วิเคราะห์ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยใช้การแจกแจงค่าความถี่ (Frequency) และนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา
- 2) เพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา
- 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาภาคปกติของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำนวน 82 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง โดยอธิบายเหตุผลและวิธีการตอบและรับแบบสอบถามกลับคืนมา ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลผลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติและนำเสนอผลการวิเคราะห์โดยการใชตารางประกอบการบรรยายโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

4.3 การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในการแปลความหมายข้อมูล จึงกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้ในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

$\bar{X}$	แทน	ค่าเฉลี่ย (Mean)
S.D.	แทน	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)
n	แทน	จำนวนแทนประชากร
t	แทน	ค่าสถิติที่ใช้พิจารณาความมีนัยสำคัญจากการแจกแจงแบบ t (t – distribution)
F	แทน	ค่าสถิติที่ใช้พิจารณาความมีนัยสำคัญจากการแจกแจงแบบ (F-distribution)
df	แทน	ชั้นแห่งความเป็นอิสระ (Degree of Freedom)
SS	แทน	ผลรวมกำลังสอง (Sum of Square)

MS	แทน	ค่าเฉลี่ยผลรวมกำลังสอง (Mean Square)
Sig.	แทน	ระดับนัยสำคัญทางสถิติ (Significance)
*	แทน	นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4.2 ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เสนอขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ตอนที่ 1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานะภาพ อายุ และระดับชั้นปีที่กำลังศึกษา มีการประยุกต์ใช้หลักกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ใช้การวิเคราะห์หาค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และนำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย

ตอนที่ 2 วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ใช้การวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ตอนที่ 3 การทดสอบสมมติฐานการวิจัย ใช้การทดสอบค่าที (t - test) การทดสอบความแปรปรวนแบบทางเดียว (One - Way ANOVA) ถ้าพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จะทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé)

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ใช้การวิเคราะห์หาค่าความถี่ (Frequency) และนำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

4.3 การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ในการวิจัยเรื่องนี้กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่ นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ซึ่งมีคุณลักษณะข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล คือ สถานะภาพ อายุ และระดับชั้นปีที่กำลังศึกษา ใช้การวิเคราะห์โดยการแจกแจงค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย ดังปรากฏในตาราง

ตารางที่ 4.1 แสดงความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ปัจจัยส่วนบุคคลของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตาม
สถานะภาพ

สถานะภาพ	จำนวน	ร้อยละ
พระภิกษุ / สามเณร	60	68.60
คฤหัสถ์	22	31.40
รวม	82	100.00

จากตารางที่ 4.1 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่
ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากมีสถานะภาพเป็นพระภิกษุ/สามเณร จำนวน 60 รูป คิดเป็นร้อยละ
68.60 และมีสถานะภาพเป็นคฤหัสถ์ จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 31.40

ตารางที่ 4.2 แสดงความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ปัจจัยส่วนบุคคลของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตามอายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
20 ปีลงมา	15	18.29
21 – 25 ปี	28	34.14
26 – 30 ปี	25	30.48
36 ปีขึ้นไป	14	17.07
รวม	82	100.00

จากตารางที่ 4.2 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่
ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากมีอายุ 21 – 25 ปี จำนวน 28 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 34.14 รองลงมียอายุ
26 – 30 พรรษา จำนวน 25 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 30.48 และน้อยที่สุดคือมีอายุ 36 ปีขึ้นไป
จำนวน 14 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 17.07

ตารางที่ 4.3 แสดงความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ปัจจัยส่วนบุคคลของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนจังหวัดสมุทรสาคร จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ชั้นปีที่ 1	18	21.95
ชั้นปีที่ 2	24	29.26
ชั้นปีที่ 3	21	25.60
ชั้นปีที่ 4	12	14.63
ชั้นปีที่ 5	7	8.57
รวม	82	100.00

จากตารางที่ 4.3 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นปีที่ 2 จำนวน 24 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 29.26 รองลงมา กำลังศึกษาอยู่ระดับชั้นปีที่ 3 จำนวน 21 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 25.60 และน้อยที่สุดกำลังศึกษาอยู่ระดับชั้นปีที่ 5 จำนวน 7 รูป /คน คิดเป็นร้อยละ 8.57

ตอนที่ 2 วิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย” ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ด้านการครองตน 2) ด้านการ
ครองคน และ 3) ด้านการครองงาน โดยใช้การวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
(S.D.) แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.4 แสดงการสรุปค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ระดับการปฏิบัติการ
ประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน

ข้อความ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการปฏิบัติ
1. ด้านการครองตน	4.74	0.31	มากที่สุด
2. ด้านการครองคน	4.78	0.30	มากที่สุด
3. ด้านการครองงาน	4.76	0.30	มากที่สุด
รวม	4.76	0.29	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.4 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มี
การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยรวม ทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมี
ค่าเฉลี่ย 4.76 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงลำดับจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาต่ำสุด
พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือด้านการครองคน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.78 รองลงมา
คือด้านการครองงาน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.76 และน้อยที่สุดคือด้านการครองตน อยู่
ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.74

ตารางที่ 4.5 แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ระดับการปฏิบัติการประยุกต์ใช้
 หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองตน

ด้านการครองตน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการปฏิบัติ
1. นักศึกษามีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา	4.63	0.48	มากที่สุด
2. นักศึกษามีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนที่ดียิ่งขึ้น	4.69	0.46	มาก
3. นักศึกษามีการกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองให้ ชัดเจน	4.67	0.47	มากที่สุด
4. นักศึกษามีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตามแผนที่ได้ วางไว้	4.74	0.44	มากที่สุด
5. นักศึกษาได้ดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตาม เป้าหมายที่ได้วางแผนไว้เสมอ	4.76	0.43	มากที่สุด
6. นักศึกษามีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตามศักยภาพที่ มีอยู่เพื่อประโยชน์อย่างสูงสุดของตน	4.76	0.43	มากที่สุด
7. นักศึกษามีการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาการเรียนรู้ของ ตนเองให้สอดคล้องตามสถานการณ์อยู่บ่อย ๆ	4.77	0.42	มากที่สุด
8. นักศึกษามีการวางแผนการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง ไว้ล่วงหน้าเพื่อให้การพัฒนาการเรียนรู้มีการคล่องตัว	4.81	0.39	มากที่สุด
9. นักศึกษามีการกำหนดวันเวลาในการพัฒนาการเรียนรู้ ของตนเอง	4.77	0.42	มากที่สุด
10. นักศึกษาสามารถจัดสรรเวลาในการพัฒนาการเรียนรู้ ของตนเองให้มีความประสบความสำเร็จได้ทันในช่วงปี การศึกษานั้น ๆ	4.80	0.40	มากที่สุด
รวม	4.74	0.31	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.5 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ด้านการครองตน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.74 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อโดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย พบว่า ข้อที่ 8. นักศึกษามีการวางแผนการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองไว้ล่วงหน้าเพื่อให้การ

พัฒนาการเรียนรู้มีการคล่องตัวอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.81 รองลงมาคือ ข้อที่ 10.

นักศึกษาสามารถจัดสรรเวลาในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้มีความประสบความสำเร็จได้ทันในช่วงปีการศึกษานั้น ๆ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.80 และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือข้อที่ 1. นักศึกษามีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.63

ตารางที่ 4.6 แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ระดับการปฏิบัติการประยุกต์ใช้
 หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองคน

ด้านการครองคน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการปฏิบัติ
11. นักศึกษาให้ความสนใจต่องานที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาการเรียนรู้	4.74	0.44	มากที่สุด
12. นักศึกษาร่วมกิจกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ตามโอกาสที่มหาวิทยาลัยจัดกิจกรรม	4.76	0.43	มากที่สุด
13. นักศึกษาได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับแก่อาจารย์ผู้สอน	4.76	0.43	มากที่สุด
14. นักศึกษาร่วมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง	4.84	0.36	มากที่สุด
15. นักศึกษาร่วมชี้แนะและติชมการนำเสนอของเพื่อนด้วยน้ำเสียงที่เป็นมิตร	4.76	0.43	มากที่สุด
16. นักศึกษาใช้คำพูดที่สุภาพในการสนทนากับเพื่อน ๆ ทุกคน	4.77	0.42	มากที่สุด
17. นักศึกษาให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกันกับเพื่อน โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดกับตนเองและคนอื่นอยู่เสมอ	4.76	0.43	มากที่สุด
18. นักศึกษาตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งหวังถึงประโยชน์สูงสุดต่อเพื่อน ๆ	4.84	0.36	มากที่สุด
19. นักศึกษาปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายให้เกียรติและเคารพในสิทธิของเพื่อน	4.81	0.39	มากที่สุด
20. นักศึกษารับฟังความคิดเห็นของเพื่อนอยู่เสมอ	4.83	0.38	มากที่สุด

รวม	4.78	0.30	มากที่สุด
-----	------	------	-----------

จากตารางที่ 4.6 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ด้านการครองคน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.78 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ข้อที่ 14. นักศึกษาร่วมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง และข้อที่ 18. นักศึกษาตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งหวังถึงประโยชน์สูงสุดต่อเพื่อน ๆ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.84 เท่ากัน รองลงมา คือข้อที่ 20. นักศึกษารับฟังความคิดเห็นของเพื่อนอยู่เสมอ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.83 และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ข้อที่ 11. นักศึกษาให้ความสนใจต่องานที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.74

ตารางที่ 4.7 แสดงค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ระดับการปฏิบัติการประยุกต์ใช้
 หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองงาน

ด้านการครองงาน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการปฏิบัติ
21. นักศึกษาสามารถทำงานกลุ่มและพอใจที่จะทำงาน กลุ่มร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี	4.77	0.42	มากที่สุด
22. นักศึกษาขยันคิดและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ในการ พัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอยู่เสมอ	4.74	0.44	มากที่สุด
23. เมื่อนักศึกษาเจอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานกลุ่ม ร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาพยายามแก้ปัญหา อย่างเร่งด่วน	4.84	0.36	มากที่สุด
24. นักศึกษาเอาใจใส่ต่อการเรียนของตนเองอยู่เสมอ	4.79	0.41	มากที่สุด
25. นักศึกษามีความเพียรพยายามในการเรียนรู้และ พยายามรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความตั้งใจ	4.77	0.43	มากที่สุด
26. นักศึกษาตรวจสอบพิจารณางานที่ได้รับมอบหมาย อย่างรอบคอบก่อนที่จะส่งงานอาจารย์	4.64	0.48	มากที่สุด
27. เมื่อเรียนในวิชาใด ๆ นักศึกษามีความพอใจและชอบ ใจในสิ่งที่เรียน	4.69	0.46	มากที่สุด
28. นักศึกษามีความเพียรพยายามในการทำงานที่ได้รับ มอบหมายให้สำเร็จตามกำหนด	4.79	0.41	มากที่สุด
29. เมื่อเจอข้อผิดพลาดที่เกิดจากการทำงานกลุ่มร่วมกัน กับเพื่อน นักศึกษาจะหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เหล่านั้น และปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น	4.83	0.38	มากที่สุด
30. นักศึกษามีความมุ่งมั่นที่จะศึกษาเล่าเรียนให้ประสบ ความสำเร็จ	4.81	0.39	มากที่สุด
รวม	4.76	0.30	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.7 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ด้านการครองงาน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.76 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ ข้อที่ 23. เมื่อนักศึกษาเจอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาพยายามแก้ปัญหาที่นั้น ๆ อย่างเร่งด่วน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.84 รองลงมาคือข้อที่ 29. เมื่อเจอข้อผิดพลาดที่เกิดจากการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาจะหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น และปรับปรุงให้ดียู่เสมอ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.83 และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อที่ 26. นักศึกษาตรวจสอบพิจารณางานที่ได้รับมอบหมายอย่างรอบคอบก่อนที่จะส่งงานอาจารย์ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.64

ตอนที่ 3 การทดสอบสมมติฐานของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานของการวิจัยไว้ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพ อายุ และระดับชั้นปีที่กำลังศึกษา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้านแตกต่างกัน ซึ่งผลการวิเคราะห์มีปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.8 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน จำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	N	$\bar{X}$	S.D.	t	Sig. (2-tailed)
พระภิกษุ/สามเณร	60	4.82	0.24	2.53	0.03
คฤหัสถ์	22	4.63	0.36		

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.8 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้านแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ตารางที่ 4.9 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองตน จำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	N	$\bar{X}$	S.D.	t	Sig. (2-tailed)
พระภิกษุ/สามเณร	60	4.80	0.25	2.55	0.01
คฤหัสถ์	22	4.60	0.38		

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.9 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองตนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ตารางที่ 4.10 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการ
เรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราช
วิทยาลัย ด้านการครองคน จำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	N	$\bar{X}$	S.D.	t	Sig. (2-tailed)
พระภิกษุ/สามเณร	60	4.84	0.25	2.53	0.01
คฤหัสถ์	22	4.65	0.37		

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.10 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองคน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

ตารางที่ 4.11 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการ
เรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราช
วิทยาลัย ด้านการครองงาน จำแนกตามสถานภาพ

สถานภาพ	N	$\bar{X}$	S.D.	t	Sig. (2-tailed)
พระภิกษุ/สามเณร	60	4.82	0.26	2.23	0.02
คฤหัสถ์	22	4.65	0.36		

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.11 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองงาน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

ตารางที่ 4.12 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน จำแนกตามอายุ

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	0.74	5	0.24	3.05	0.03
ภายในกลุ่ม	10.99	76	0.08		
รวม	11.33	81			

จากตารางที่ 4.12 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé) ดังตารางที่ 4.13

ตารางที่ 4.13 แสดงการวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายคู่ของการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน จำแนกตามอายุ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé)

อายุ	20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)	26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)	36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)
20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	-	0.02	-0.18	-0.17
21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)		-	-0.21	0.20
26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)			-	0.01
36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)				-

* $P < 0.05$

จากตารางที่ 4.13 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุ 20 ปีลงมา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกับผู้ที่อายุ 36 ปีขึ้นไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกนั้นไม่พบความแตกต่างเป็นรายคู่

ตารางที่ 4.14 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองตน จำแนกตามอายุ

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	0.69	5	0.23	2.54	0.06
ภายในกลุ่ม	6.03	76	0.09		
รวม	6.72	81			

จากตารางที่ 4.14 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ 4.15 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองคน จำแนกตามอายุ

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	0.76	5	0.25	2.90	0.04
ภายในกลุ่ม	5.75	76	0.08		
รวม	6.51	81			

จากตารางที่ 4.15 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ (Scheffé) ดังตารางที่ 4.16

ตารางที่ 4.16 แสดงการวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายคู่ของการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองคน จำแนกตามอายุ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé)

อายุ	20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)	26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)	36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)
20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	-	0.05	-0.14	-0.19
21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)		-	-0.20	0.25
26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)			-	-0.05
36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)				-

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.16 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุ 20 ปีลงมา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองคน แตกต่างกับผู้ที่อายุ 21 – 25 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกนั้นไม่พบความแตกต่างเป็นรายคู่

ตารางที่ 4.17 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการ
เรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราช
วิทยาลัย ด้านการครองงาน จำแนกตามอายุ

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	1.01	5	0.34	4.15	0.00
ภายในกลุ่ม	5.39	76	0.08		
รวม	0.41	82			

จากตารางที่ 4.17 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ (Scheffé) ดังตารางที่ 4.18

ตารางที่ 4.18 แสดงการวิเคราะห์ความแตกต่างเป็นรายการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการ
พัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิริน
ธรราชวิทยาลัย ด้านการครองงาน จำแนกตามอายุ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ
(Scheffé)

อายุ	20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)	26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)	36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)
20 ปีลงมา ($\bar{X} = 4.68$)	-	-0.04	-0.30	-0.17
21 – 25 ปี ($\bar{X} = 4.65$)		-	-0.25*	0.12
26 – 30 ปี ($\bar{X} = 4.87$)			-	0.12
36 ปีขึ้นไป ($\bar{X} = 4.86$)				-

* $P < .05$

จากตารางที่ 4.18 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุ 20 ปีลงมา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองงาน แตกต่างกับผู้ที่อายุ 36 ปีขึ้นไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นอกนั้นไม่พบความแตกต่างเป็นรายคู่

ตารางที่ 4.19 แสดงการวิเคราะห์ความแปรปรวนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน จำแนกตามระดับการศึกษา

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.
ระหว่างกลุ่ม	0.47	6	0.11	1.37	0.25
ภายในกลุ่ม	5.65	75	0.08		
รวม	6.13	81			

จากตารางที่ 4.19 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีระดับชั้นปีที่กำลังศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยรวมทั้ง 3 ด้านไม่แตกต่างกัน

**ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้
หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย**

ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) สำหรับให้ผู้ตอบแบบสอบถาม ได้
เสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้
ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยใช้การวิเคราะห์
หาค่าความถี่ (Frequency) และนำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

**ตารางที่ 4.35 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
การพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต
สิรินธรราชวิทยาลัย ด้านการครองตน**

ปัญหา	ความถี่	แนวทางแก้ไขปัญหา	ความถี่
1. นักศึกษาบางคนไม่ได้นำ หลักธรรมมาประยุกต์ใช้ใน การศึกษาเท่าที่ควร	6	1. นักศึกษาควรนำหลักธรรมมา ประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อ พัฒนาการศึกษาของตนให้ดีขึ้น	4
2. นักศึกษาบางคนไม่มีการ วางแผนกำหนดแนวทาง การศึกษาของตนเองให้ ชัดเจน	4	2. นักศึกษาควรมีการวางแผน แนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ ทางการศึกษาของตนเองให้ ชัดเจน	3
รวม	10	รวม	7

จากตารางที่ 4.35 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้
เสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้
ด้านการครองตน มากที่สุดคือ นักศึกษาบางคนไม่ได้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเท่าที่ควร
ดังนั้น นักศึกษาควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาการศึกษาของตนให้ดีขึ้น และ
น้อยที่สุดคือ นักศึกษาบางคนไม่มีการวางแผนกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน ดังนั้น
นักศึกษาควรมีการวางแผนแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน

ตารางที่ 4.36 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต สิรินครราชวิทยาลัย ด้านการครองคน

ปัญหา	ความถี่	แนวทางแก้ไขปัญหา	ความถี่
1. นักศึกษาบางคนไม่มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายเท่าที่ควร	8	1. นักศึกษาควรมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายให้มากขึ้นเพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง	7
2. นักศึกษาบางคนไม่ให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน	5	2. นักศึกษาควรให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเรียนของตนและผู้อื่นด้วย	4
รวม	13	รวม	11

จากตารางที่ 4.36 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินครราชวิทยาลัย ได้เสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองคน มากที่สุดคือ นักศึกษาบางคนไม่มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายเท่าที่ควร ดังนั้น นักศึกษาควรมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายให้มากขึ้นเพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง และน้อยที่สุดคือ นักศึกษาบางคนไม่ให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน ดังนั้น นักศึกษาควรให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเรียนของตนและผู้อื่นด้วย

ตารางที่ 4.26 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต สิรินครราชวิทยาลัย ด้านการครองงาน

ปัญหา	ความถี่	แนวทางแก้ไขปัญหา	ความถี่
1. นักศึกษาบางคนไม่ตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายให้ดีขึ้นก่อนที่จะส่งงานอาจารย์ จึงเกิดความผิดพลาดบ่อย ๆ	5	1. นักศึกษาควรหมั่นตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายบ่อย ๆ ก่อนที่จะส่งงานให้อาจารย์ เพื่อป้องกันการเกิดความผิดพลาดของงานที่ได้รับมอบหมาย	4
2. เมื่อเรียนในวิชาที่ไม่ชอบ นักศึกษาบางคนไม่มีความสนใจในสิ่งที่กำลังเรียนอยู่	3	2. นักศึกษาควรเปิดใจให้กว้างและให้ความสนใจเรียนในวิชาที่ตนไม่ชอบ เพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง	3
รวม	8	รวม	7

จากตารางที่ 4.34 พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินครราชวิทยาลัย ได้เสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ด้านการครองงาน มากที่สุดคือ นักศึกษาบางคนไม่ตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายให้ดีขึ้นก่อนที่จะส่งงานอาจารย์ จึงเกิดความผิดพลาดบ่อย ๆ ดังนั้น นักศึกษาควรหมั่นตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายบ่อย ๆ ก่อนที่จะส่งงานให้อาจารย์ เพื่อป้องกันการเกิดความผิดพลาดของงานที่ได้รับมอบหมาย และน้อยที่สุดคือ เมื่อเรียนในวิชาที่ไม่ชอบ นักศึกษาบางคนไม่มีความสนใจในสิ่งที่กำลังเรียนอยู่ ดังนั้น นักศึกษาควรเปิดใจให้กว้างและให้ความสนใจเรียนในวิชาที่ตนไม่ชอบ เพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา 2) เพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาภาคปกติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำนวน 82 รูป/คน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) ซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายปิดและปลายเปิด ผู้ศึกษาได้แจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง โดยอธิบายเหตุผลและวิธีการตอบ และรับแบบสอบถามกลับคืนมา ทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลผล โดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentages) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และการทดสอบสมมติฐาน ด้วยสถิติอนุมาน หรืออ้างอิง (Inferential Statistics) ได้แก่ การทดสอบค่าทีเทสต์ (t - test) การทดสอบความแปรปรวนทางเดียว (One - Way ANOVA) ถ้าพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จะทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé) ซึ่งสามารถสรุปผลของการวิจัย ตามข้อค้นพบ (Fact Findings) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ข้อมูลทั่วไปปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่ตอบแบบสอบถามส่วนมากมีสถานภาพเป็นพระภิกษุ / สามเณร จำนวน 60 รูป คิดเป็นร้อยละ 68.60 มีอายุ 21 – 25 ปี จำนวน 28 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 34.14 และมีระดับการศึกษาอยู่ชั้นปี 2 จำนวน 24 รูป/คน คิดเป็นร้อยละ 29.26

5.1.2 ผลการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยภาพรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.76 และเมื่อแยกออกเป็นรายด้าน คือ ด้านการครองตน ด้านการครองคน และด้านการครองงาน มีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านการครองตน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.74

2) ด้านการครองคน นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.78

3) ด้านการครองงาน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.76

5.1.3 ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย โดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ และระดับการศึกษา พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพ อายุ ต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยภาพรวมทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น .05 แต่นักศึกษาที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ไม่แตกต่างกัน เมื่อแยกทดสอบในแต่ละด้าน มีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านการครองตน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตามสถานภาพ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่นักศึกษาที่มีอายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ไม่แตกต่างกัน

2) ด้านการครองคน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé) พบว่า นักศึกษาที่มีอายุ 20 ปีลงมา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ แตกต่างกับผู้ที่อายุ 21 – 25 ปี นอกนั้นไม่พบความแตกต่างเป็นรายคู่ แต่นักศึกษาที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ไม่แตกต่างกัน

3) **ด้านการครองงาน** พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จำแนกตามสถานภาพ อายุ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงทำการวิเคราะห์ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ด้วยวิธีการของ เชฟเฟ่ (Scheffé) พบว่า นักศึกษาที่มีอายุ อายุ 20 ปีลงมา มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ แตกต่างกับผู้ที่อายุ 36 ปีขึ้นไป นอกนั้นไม่พบความแตกต่างเป็นรายคู่ แต่นักศึกษาที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ ไม่แตกต่างกัน

5.1.4 ผลการเสนอแนะปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับ ดังนี้

1) **ด้านการครองตน** คือ 1) นักศึกษาบางคนไม่ได้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเท่าที่ควร ดังนั้น นักศึกษาควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาการศึกษาของตนให้ดีขึ้น 2) นักศึกษาบางคนไม่มีการวางแผนกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน ดังนั้น นักศึกษาควรมีการวางแผนแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน

2) **ด้านการครองคน** คือ 1) นักศึกษาบางคนไม่มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายเท่าที่ควร ดังนั้น นักศึกษาควรมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายให้มากขึ้นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง 2) นักศึกษาบางคนไม่ให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน ดังนั้น นักศึกษาควรให้ความสำคัญในการทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อนเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการเรียนของตนและผู้อื่นด้วย

3) **ด้านการครองงาน** คือ 1) นักศึกษาบางคนไม่ตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายให้ดี ก่อนที่จะส่งงานอาจารย์ จึงเกิดความผิดพลาดบ่อย ๆ ดังนั้น นักศึกษาควรหมั่นตรวจสอบงานที่ได้รับมอบหมายบ่อย ๆ ก่อนที่จะส่งงานให้อาจารย์ เพื่อป้องกันการเกิดความผิดพลาดของงานที่ได้รับมอบหมาย 2) เมื่อเรียนในวิชาที่ไม่ชอบ นักศึกษาบางคนไม่มีความสนใจในสิ่งที่กำลังเรียนอยู่ ดังนั้น นักศึกษาควรเปิดใจให้กว้างและให้ความสนใจเรียนในวิชาที่ตนไม่ชอบ เพื่อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักศึกษาเอง

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการวิจัย สามารถนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

5.2.1 การวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน

การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก

ที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษาส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุ สามเณร และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มีการนำหลักธรรมมาบูรณาการในหลักสูตรการเรียนการสอนแก่นักศึกษาอยู่แล้ว จึงทำให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของหลักธรรมและสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสติ สมาธิ และปัญญา ความคิด ตริตรองต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ **พระมหาจรรยา สุทธิญาณ**, (2554, : 9). กล่าวถึงความสำคัญของหลักพุทธธรรมว่า การนำพุทธธรรมมาขึ้นนำการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจสติปัญญาความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขนั้น จะต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์วิถีชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ เป็นศูนย์กลางในการดำเนินการเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาส่งเสริมมนุษย์ให้มีชีวิตอย่างเป็นสุข สงบ และร่มเย็น เพราะสภาพชีวิตของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละส่วนของประเทศของโลกล้วนแตกต่างกัน หากการดำเนินการใด ๆ เป็นไปโดยใช้มาตรฐานเดียวกันทั้งหมดแทนที่จะเป็นการจัดเรื่องราวต่าง ๆ อย่างถ่องแท้เสียก่อนจึงลงมือดำเนินการ ในเบื้องต้นควรจะต้องให้การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ทุกคน ทุกสาขาวิชาต้องศึกษาต่อเนื่อง เข้มข้น ละเอียดลึกซึ่งขึ้นตามลำดับคือ เรื่องของชีวิตคืออะไร เกิดมาทำไม เกิดขึ้นได้อย่างไร ชีวิตที่สมบูรณ์เป็นอย่างไร จะมีได้โดยวิธีใด จะมีความสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์กับชีวิตอื่น ๆ และธรรมชาติรอบ ๆ ตัวได้อย่างไร จะวางระบบความสัมพันธ์ที่ดีได้อย่างไรจึงจะทำให้ความสัมพันธ์นั้น ๆ เป็นความสัมพันธ์เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปมิใช่เป็นความสัมพันธ์การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาหลักกลายเป็นการศึกษาเพื่อสร้างปัญหาอย่างไม่รู้ตัว ผู้มีส่วนสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาทุกคนควรได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้และดำเนินการอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันที่ทำลายล้างผลาญเพื่อจะให้เข้าใจชีวิตในหลาย ๆ มิติ หลักพุทธธรรมอันประกอบด้วยเรื่องชั้น 5 ธาตุ 4 อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 ผัสสะ 6 วิญญาณ 6 เวทนา 6 ปรากฏการณ์แห่งกาย จิต นาม รูป ควรจะได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้งอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยใช้เนื้อหาต้น ลึก หนัก เบา ตามความเหมาะสมแห่งวัยและผู้เรียน โดยใช้ปรากฏการณ์ชีวิตและสังคมมาเป็นตัวอย่างในการอธิบายซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาอย่างเพียงพอต่อการนำมาเป็นบทเรียนชีวิต 4) ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เรื่อง กิเลส โทษของกิเลส ชีวิตที่ถูกมายาของกิเลสปิดบังให้เดินหลงไปในทางผิด ชีวิตที่ถูกเพลิงกิเลสเผาอย่างเจ็บปวดดิ้นรน ความสุขที่เกิดจากการตอบสนองกิเลสเป็นความสุขบนความสูญเสียความเป็นมนุษย์ สูญเสียพลังงาน สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติสูญเสียความสมดุล สารพัดจะสูญเสีย ชีวิตที่ไม่มีกิเลสควบคุม ครอบงำ ความสุขแท้ที่เกิดจากจิตที่ว่างจากกิเลสแผดเผา เป็นความสงบเย็นไม่ก่อให้เกิดความสูญเสีย ทำลายแต่เป็นการส่งเสริมเพิ่มพูนพัฒนารอบด้าน และชี้ให้เห็นว่าธรรมะเป็นธรรมชาติฝ่ายดีที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วนำมาเผยแผ่ให้มนุษย์ได้นำมาใช้ป้องกันกิเลส ธรรมะ คือ ความถูกต้อง ความดี ความงาม ทาง

แห่งความเจริญรุ่งเรืองที่คอยดูแลชีวิตให้ปลอดภัยเป็นเส้นทางที่เดินไปในทุกย่างก้าว 5) เพื่อให้มนุษย์เข้าใจถึงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านชั่วอย่างครบครัน ควรจะได้มีการศึกษาเรื่องของกรรมในแง่มุมต่าง ๆ ตามความสามารถของผู้เรียน โดยชี้ให้เห็นถึงรากฐานแห่งการกระทำชั่วด้วยกุศมูล 3 คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ และอกุศมูล 3 คือ โลภะ โทสะโมหะพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกต่อกันอย่างสร้างสรรค์หรือทำลายก็มาจากรากฐานแห่งกุศลและอกุศลทั้งนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษากันอย่างเข้าใจสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวได้ทุกวัน แล้วสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง 6) เพื่อเป็นการสร้างปราชญ์ที่แข็งแกร่งไม่ให้ชีวิตล้าลึงไปในอารมณ์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่พอใจ หรือมีความฉลาดในอารมณ์ทั้งปวง การศึกษาและปฏิบัติสติปัญญาอย่างซาบซึ้ง เห็นแจ้งประจักษ์เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างทั่วถึงและต่อเนื่องเพื่อวางรากฐานให้ชีวิตมีพื้นฐานทนทานต่อการกระทบกระทั่งของอารมณ์ที่เข้ามามากมายอย่างไม่หวั่นไหว อันเป็นที่มาของปัญหาชีวิต เศรษฐกิจสังคม และปัญหาภัยแปดที่กำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ สาเหตุสำคัญคือ ประการชีวิตและรากฐานชีวิตไม่เข้มแข็งพอนั่นเอง ตรงนี้คือหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา 7) มีคำขวัญในการปฏิรูปการศึกษาที่พูดกันอย่างหนาหูว่า เก่ง ดี มีสุข แต่บางครั้งพอนำมาคิดอย่างลึกซึ้งยังมีหลายคนหวั่นไหวกับคำขวัญนี้เพื่อให้คำขวัญนี้เป็นปรัชญาการศึกษาที่ถูกทางควรใช้ไตรสิกขาและอริยมรรค ซึ่งมีองค์แปดมาเป็นแสงสว่างนำทางก็จะทำให้ได้แนวคิดทางการศึกษาบรรลุเป้าหมายและเกิดความสมบูรณ์แบบได้คือ ผู้ศึกษาจะได้ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกายและจิตและประดับประดาไปด้วยธรรมะอื่นอย่างงดงาม

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ดังนี้

ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านการครองคน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือหรือสงเคราะห์กัน รู้จักแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ชักจูงเพื่อนไปในทางที่ดีงาม พูดให้กำลังใจ ให้เกิดความเข้าใจกัน สมัคสมานสามัคคีเกิดไมตรีรักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งหวังถึงประโยชน์สูงสุดต่อเพื่อน ๆ และรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนอยู่เสมอ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลภายในสังคม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ **พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)**, (2546, : 24-25). ได้กล่าวถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหลักการสงเคราะห์ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ คือ 1) ทาน คือ การให้หมายถึง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง การมีวาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม 3) อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติ

ประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมนัตตตา คือ ความมีตนเสมอ หมายถึง ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสม แก่ฐานะ ภาวะ บุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ด้านที่มีค่าเจียนน้อยที่สุด คือด้านการครองตน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจาก นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา มีการกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาของตน รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักชุมชน รู้จักกาล ในการปฏิบัติตน ซึ่งนักศึกษานำมาใช้ในการระบบการเรียนการศึกษาเพื่อพัฒนาตนให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดหมายหมายของการเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**, (2550, : 12). ได้กล่าวถึงจุดหมายหมายของหลักธรรมในการครองตน คือ สัปปริสธรรม ไว้ว่าหมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี 7 ประการ คือ อัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล อัตตัญญตา รู้จักตน มัตตัญญตา รู้จักประมาณ กาลัญญตา รู้จักกาล ปริสสัญญตา รู้จักชุมชน และบุคคลัญญตา รู้จักบุคคล

เมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้านและรายชื่อ ดังต่อไปนี้

1. ด้านการครองตน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของตนให้ดีขึ้น พร้อมทั้งการพัฒนาคุณภาพทางความคิด รู้จักปรับตัว ปรับความคิดของตนเพื่อให้เกิดความงดงามภายในที่แสดงออกทางด้านสติปัญญา อารมณ์ และจิตใจ เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละคน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ **ศศลักษณ์ ทองปานติ**, (2551, : 52-53). ได้กล่าวว่า จุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนเองไว้ดังนี้ 1) เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านต่าง ๆ ของบุคลากรให้ดีขึ้น เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงานรวมทั้งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาของหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) เพิ่มพูนฝีมือหรือทักษะในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน สำหรับทักษะที่สำคัญคือ ทักษะทางวิชาการ ทักษะในการมีมนุษยสัมพันธ์ ทักษะในการบริหารและจัดการ และทักษะในการคิดอย่างลึกซึ้ง และมองการณ์ไกล 3) เพื่อพัฒนาทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ทั้งนี้โดยมีความรู้สึกนึกคิดมีความรัก ความผูกพันกับหน่วยงาน ตลอดจนเป็นผู้มีความรับผิดชอบที่ดี และมีพฤติกรรมที่เหมาะสม 4) เพื่อความก้าวหน้าของบุคคลในอาชีพ เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานทุกคนมีความต้องการที่จะเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของตน ฉะนั้นการพัฒนาบุคลากรจึงเป็นการส่งเสริมให้บุคคลได้มีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพการงาน เพราะการพัฒนาบุคลากรเป็นการช่วยให้บุคคลมีคุณภาพและความสามารถดีขึ้น จึงทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ที่สูงขึ้นได้อย่างจริงจัง

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือข้อที่ 8. นักศึกษามีการวางแผนการพัฒนารับรู้ของตนเองไว้ล่วงหน้าเพื่อให้การพัฒนารับรู้มีการคล่องตัว ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการวางแผนในการเรียนของตนไว้แล้ว มีการวางตารางประจำวันในการพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิตใจควบคู่กันไปโดยเน้นหนักให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชีวิต ความสำคัญของชีวิต ประโยชน์ของชีวิต และจุดหมายของชีวิต ให้เกิดความชำนาญในการพัฒนางานเพื่อไม่ให้เกิดภาวะงานค้างส่งอาจารย์ สามารถส่งงานที่ได้รับมอบหมายได้ตรงต่อเวลา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระราชวรมณี, (2538 :30-31). ได้กล่าวว่าการพัฒนาตนเองมีจุดหมาย คือ 1) เพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปโดยเน้นหนักให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชีวิตความสำคัญของชีวิตประโยชน์ของชีวิตและจุดหมายของชีวิต 2) เพื่อพัฒนาความคิด ความรู้ ความเข้าใจความสำนึกและความชำนาญด้วยตนเองเพื่อให้บรรลุอุดมคติสูงสุดคือเลี้ยงตนเองได้พึ่งตนเองได้นำตนเองไปสู่ความดีงามได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้และมีความพึงพอใจในชีวิตและการทำงานได้ 3) เพื่อพัฒนาจิตใจของตนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพจิตดีและสุขภาพจิตดี (3.1) คุณภาพจิตดีหมายความว่า จิตมีคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา มุทิตาและศรัทธา (3.2) สมรรถภาพจิตดี หมายความว่า มีขันติ มีสมาธิ อธิฐาน วิริยะและสติ ฯลฯ (3.3) สุขภาพจิตดีหมายความว่า จิตที่มีสุขภาพดีทำให้มีความสุขสบายมีสติมีประโยชน์มีความอึดเอิบเข้มแข็ง เบิกบานผ่องใส สบายใจ ฯลฯ

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือข้อที่ 1. นักศึกษามีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ทั้งนี้เนื่องมาจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีวิธีการในการพัฒนาตนเองแตกต่างกัน ความสามารถในเรื่องของสติ ปัญญา ก็แตกต่างกันด้วยเป็นแบบเฉพาะตัวซึ่งแตกต่างกันออกไปตามลักษณะต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดของสงวน สุทธิเลิศอรุณ, (2543 :127-128). ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนเองมีจุดหมาย ดังนี้ 1) เพิ่มพูนความรู้และความคิด นับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเยาวชนในยุคใหม่ที่จะต้องเตรียมตัวพัฒนาตนเองในการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศตามที่ตนสนใจเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศ เรียนรู้สภาพร่างกายของตนเองตลอดจนบำรุงรักษาสุขภาพพลานามัยให้แข็งแรงสมบูรณ์ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและเรียนรู้ศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การประกอบอาชีพทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเปรียบประดุจเพชรที่แวววาวซึ่งได้เจียรไนแล้วนับว่ามีคุณค่าหรือคุณภาพอันควรแก่การดำรงตำแหน่งงานที่ดีทั้งหลายอันเนื่องมาจากมนุษย์ที่ได้ใฝ่รู้หรือพัฒนาตนเองในด้านความคิด 2) เพื่อเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาจะเพิ่มพูนทักษะและความชำนาญให้มีคุณค่าที่สอดคล้องกับความคิดดังที่กล่าวมาแล้ว 3) เพื่อพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเจตคติและความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรมด้านความรู้สึกจากเจตคติและอารมณ์เชิงลบเป็นเจตคติและอารมณ์เชิงบวกและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนได้อันจะช่วยพัฒนาตนให้เป็นคนที่มีน้ำใจแห่งการเสียสละใจ

กว้างรู้จักให้เกียรติผู้อื่นและช่วยลดความเห็นแก่ตัวของตนเพื่อเพิ่มความจิตใจสูงในตัวตนให้มากขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีแก่ตนในการพัฒนาตนเอง

2. ด้านการครองคน จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ โดยมีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษารู้จักการเอาใจใส่ในการทำกิจกรรมและทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน มีความเสียสละ มีความสามัคคีกันช่วยเหลือกันตลอดเวลา ในการทำงานกลุ่มให้สำเร็จลุล่วงทันเวลาที่กำหนด เป็นหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นวิธีผูกใจเพื่อนร่วมงานได้ดี จึงทำให้เพื่อน ๆ อยากร่วมทำงานกลุ่มด้วยและอยากร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเสมอ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ **ดำรงค์ ชลสุข**, (2548, :33-39). ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้เรียกว่า หลักสังคหวัตถุ 4 หมายถึง วิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้ เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเข้าด้วยกัน ฉะนั้น คนในสังคมก็ฉะนั้น คือ รวมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรได้ก็เพราะลิ่มสลักทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิ่มสลักดังกล่าวนี้คือ สังคหวัตถุ แปลว่า กำลังแห่งการสังเคราะห์หรือมนุษยสัมพันธ์ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับนักบริหารผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ก็จะมีคนมาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงานเขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้ นักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือข้อที่ 14. นักศึกษาร่วมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง และข้อที่ 18. นักศึกษาตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งหวังถึงประโยชน์สูงสุดต่อเพื่อน ๆ อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องมาจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้ร่วมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ถึงประโยชน์สูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับ**พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)**, (2546, : 24-25). ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ 4 คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหลักการสังเคราะห์ประกอบด้วยธรรม 4 ประการคือ 1) ทาน คือ การให้หมายถึง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง การมีวาจาเป็นที่รัก วาจาพูดตมใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยามยอมตาม 3) อตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม 4) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ หมายถึง ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวม

รับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือข้อที่ 11. นักศึกษาให้ความสนใจต่องานที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย บางคนไม่ได้ให้ความสนใจต่องานที่ได้รับมอบหมายหรืออาจจะเกิดจากการขาดความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายที่มีผลต่อการเรียนของตนทำให้เสียประโยชน์ที่ตนและเพื่อนจะได้รับ ซึ่งไม่สอดคล้องกับ**หลักสังเกตข้อที่ 3.** อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้านร่างกายและชวนชวน ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

3. ด้านการครองงาน พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้ดีขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียร มีความเอาใจใส่ในการเรียน หมั่นทบทวนงานที่ตนเองทำก่อนส่งอาจารย์ และพึงพอใจต่อผลการเรียนของตนที่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ**พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546, : 12)** ได้ขยายความหมายของหลักธรรมสำหรับการครองงานไว้ดังนี้ 1) ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พูดให้ลึกกลงไปในทางธรรมว่า ความรักใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีทั้งตามที่เป็นที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้นเกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น 2) วิริยะ ความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ 3) จิตตะ ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักคึดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้า ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ จะไม่สนใจ แต่ถ้าพูดงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจะทำเรื่องนั้นงานนั้นขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ตัว ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดสมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิท ในกิจที่ทำ มีกำลังมาเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย 4) วิมังสา ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล

และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมิงสาชอบคิดค้นหาเหตุผลขอบสอสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างนี้ที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหนโดยสรุป หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองงานเป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม 4 ข้อ ประกอบด้วยฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร ขันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ คือความคิดมุ่งไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมิงสา คือ ความไตร่ตรองหรือทดลอง

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือข้อที่ 23. เมื่อนักศึกษาเจอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาพยายามแก้ปัญหาที่ปัญหานั้น ๆ อย่างเร่งด่วน อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูบาอาจารย์เกี่ยวกับการใช้ปัญญาในการพิจารณาแก้ปัญหาโดยการสืบจากต้นเหตุของปัญหาและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วนั้นให้หมดไปได้ ว่าเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะอะไร ให้ข้อคิดอย่างอะไร และมีแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันอย่างไร อย่างนี้เป็นต้น และร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ และสรุปเหตุการณ์เหล่านั้นร่วมกัน ซึ่งความสอดคล้องกับแนวคิดของซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระจันทมุน นารถปัญโญ,(2552, : 19). ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท 4 ไว้ว่าอิทธิบาท 4 หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์นอกจากนี้อิทธิบาท 4 ยังเป็นธรรมอนุโลมได้ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล มี 4 ประการคือ 1) ฉันทะ คือ ความรัก ความชอบ ความพอใจ ความสนใจในสิ่งที่กระทำหรือหมายถึงการมีความรักและความรับผิดชอบต่องาน ต่อหน้าที่ของตน กล่าวคือ ต้องมาทำงานให้ตรงต่อเวลาอย่างสม่ำเสมอ การทำงานที่ตนเองรับผิดชอบอย่างสม่ำเสมอ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ คือ ความเพียร ขันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง จัดเป็นการฝึกหัดอบรมตนเองให้มีศักยภาพในการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นขั้น ๆ หรือเป็นระดับ ๆ ไป 3) จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝัไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำอย่างมั่นคง 4) วิมิงสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงตนเองเป็น

ข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือข้อที่ 26. นักศึกษาตรวจสอบพิจารณางานที่ได้รับมอบหมายอย่างรอบคอบก่อนที่จะส่งงานอาจารย์ อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีความรับผิดชอบต่องานของตนเองอยู่เสมอ เมื่อได้รับมอบหมายงานให้ทำส่ง ในแต่ละครั้งก่อนที่จะส่งงานอาจารย์จะมีการตรวจความเรียบร้อยของงานก่อนเสมอเพื่อไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดหรือผิดพลาดให้น้อยที่สุด ซึ่งความสอดคล้องกับแนวคิดของ**พระจันทะมุน นารทปญโญ**, (2552, : 19). ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท 4 ไว้ว่าอิทธิบาท 4 หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย หรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์นอกจากนี้อิทธิบาท 4 ยังเป็นธรรมอนุโลมได้ว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล มี 4 ประการคือ 1) ฉันทะ คือ ความรัก ความชอบ ความพอใจ ความสนใจในสิ่งที่กระทำหรือหมายถึงการมีความรักและความรับผิดชอบต่องาน ต่อหน้าที่ของตน กล่าวคือ ต้องมาทำงานให้ตรงต่อเวลาอย่างสม่ำเสมอ การทำงานที่ตนเองรับผิดชอบอย่างสม่ำเสมอ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ คือ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง จัดเป็นการฝึกหัดอบรมตนเองให้มีศักยภาพในการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นขั้น ๆ หรือเป็นระดับ ๆ ไป 3) จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝัไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำอย่างมั่นคง 4) วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรวหาเหตุตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงตนเองเป็น

5.2.2 การวิเคราะห์เปรียบเทียบนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพ อายุ และระดับชั้นปีที่กำลังศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) **จากสมมติฐานการวิจัยที่ว่า** นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้แตกต่างกัน ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยรวมทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกัน ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อธิบายได้ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีสถานภาพเป็นพระภิกษุ / สามเณร มีการใช้หลักธรรมอยู่เนื่องอันเนื่องมาจากสถานภาพของความเป็นพระที่ต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎระเบียบของพระสงฆ์อยู่ ก็มีความชอบผิดชอบในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมที่รับผิดชอบหรือได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานก็เอาใจใส่งานดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ**พระครูสมุห์พนา ถาวรธมโม (อ่างแก้ว)** (2556).บทคัดย่อ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด
กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพุทธ

ธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา: สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม 367 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดกรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมากที่สุด 2 ด้าน คือ ด้านสมาธิและด้านปัญญา ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมาก คือ ด้านศีล การวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามเพศ อายุและระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศและอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

2) จากสมมติฐานการวิจัยที่ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้แตกต่างกัน ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีอายุต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยภาพรวมทั้ง 3 ด้าน แตกต่างกัน ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อธิบายได้ว่าอายุของนักศึกษาก็มีความสำคัญต่อการใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อภาระงานที่ครูบาอาจารย์ได้มอบหมายให้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสมุห์พนา ถาวรธมโม (อ่างแก้ว), (2556) บทคัดย่อ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา: สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญา

รักษจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า จากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม 367 คน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดกรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมากที่สุด 2 ด้าน คือ ด้านสมาธิและด้านปัญญา ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมาก คือ ด้านศีล การวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความแตกต่างความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามเพศ อายุและระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีเพศและอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์จังหวัดปทุมธานีโดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน

3) จากสมมติฐานการวิจัยที่ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้แตกต่างกัน ผลการวิจัย พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้โดยภาพรวมทั้ง 3 ด้าน ไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้อธิบายได้ว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย แม้จะมีการศึกษาอยู่ในระดับไหนก็ตาม ย่อมมีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรที่จะพัฒนาตนให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ทองพูน สวัสดิรักษา**, (2557) บทคัดย่อ ได้ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงาน ในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ และเพื่อเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมของผู้บริหารและครูผู้สอน ด้านการครองตน ครองคน และครองงาน ในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ด้านการครองตน ครองคน ครองงานในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ตามทัศนะของผู้บริหาร และครูผู้สอน ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา ประกอบด้วย หลักธรรมาสารธรรม 4 ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของผู้ครองเรือน ได้แก่

สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ หลักพรหมวิหาร 4 ด้วยการครองคน เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งผู้บริหาร ครูผู้สอน ควรศึกษาและยึดหลักทั้ง 3 เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานในสถานศึกษา โดยภาพรวม ความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ด้านการครองตน ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่มีเพศต่างกันและมีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน ประสบการณ์ทำงานต่างกันและตำแหน่งหน้าที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

5.3 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะและข้อค้นพบ (Fact Findings) จากการวิจัยและการอภิปรายผลแล้วสามารถสรุปผลโดยแบ่งเป็น 2 ระดับ ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย จึงเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1) ด้านการครองตน จากผลการศึกษา พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด จึงควรรักษาหลักธรรมด้านการครองตนของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ศึกษารุ่นต่อไป

2) ด้านครองคน จากผลการศึกษา พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด จึงควรรักษาหลักธรรมด้านการครองคนของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป และมีความเหมาะสมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ศึกษารุ่นต่อไป

3) ด้านการครองงาน จากผลการศึกษา พบว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด จึงควรรักษาและพัฒนาหลักธรรมด้านการครองงานของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการ

เรียนรู้ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป และมีความเหมาะสมกับนักศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้นักศึกษารุ่นต่อไป

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จากผลการวิจัย จึงเสนอแนะเพื่อการวิจัย ดังนี้

- 1) ควรศึกษาวิจัย “เรื่อง การปรับตัวของพระสอนศีลธรรมกับสภาพแวดล้อมในโรงเรียน” เพื่อให้พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้รับปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้มากน้อยอย่างไร
- 2) ควรศึกษาวิจัย “เรื่อง การปฏิบัติหน้าที่ของนักเรียนในการแสดงตนเป็นพุทธมามกะในจังหวัดนครปฐม” เพื่อจะได้อ่านว่านักเรียนมีการปฏิบัติตนเป็นอย่างไร
- 3) ควรศึกษาวิจัย “เรื่อง ประสิทธิภาพการใช้สื่อการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสมุทรสาคร” เพื่อทราบว่าพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมีประสิทธิภาพในการใช้สื่อประกอบการสอนเป็นอย่างไร

บรรณานุกรม

1. หนังสือทั่วไป

- กมลลา วัฒนพร และคณะ. (ม.ป.ป.). รายงานสถานการณ์การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์: รายงาน
จังหวัด พ.ศ. 2550. นนทบุรี: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา.
- กรมการศาสนา กองศาสนศึกษา. (2545). แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัน
อาทิตย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมวิชาการ. (2542). กระบวนการเรียนรู้อยู่และยุทธศาสตร์การเรียนรู้. กรุงเทพฯ : เดอะมาสเตอร์
กรุ๊ปแมนเนจเม้นท์ จำกัด.
- กรมสามัญศึกษา (2529). ความรู้ด้านหลักสูตรการเรียนการสอนและทักษะการใช้หลักสูตร.
กรุงเทพฯ : กรมฯ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 แก้ไข เพิ่มเติม
(ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา
- กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ. (2542). วิถีไทย. กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์.(2519). ความสัมพันธ์ในครอบครัว. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด.
- กัลยา วาณิชย์บัญชา. (2548). การวิเคราะห์สถิติ : สถิติเพื่อการตัดสินใจ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพ
มหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด.
- กาญจนา เลิศถาวรธรรม และคณะ. (2549). องค์ประกอบในการทำหน้าที่ของครอบครัวและการ
ปฏิบัติตนเพื่อเลิกดื่มสุราของผู้ติดสุราในโรงพยาบาลราชบุรี. รายงานผลการวิจัย. วิทยาลัย
พยาบาลบรมราชชนนี ราชบุรี.
- กิดานันท์ มลิทอง. (2543). เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กฤษณลี คาชาย. (2545). พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตนเอง. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏ สวนสุนัน
ทา.
- เกษนภา กิ่งก้าน. (2554). ประสิทธิภาพการใช้โปรแกรมการบำบัดดูแลเชิงรุกในชุมชนสำหรับผู้ที่เป็น
โรคติดสุรา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านวังตระคร้อ อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย.
กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา. 162
- คณาจารย์สำนักพิมพ์เชียงใหม่. (2549). หนังสือเรียนนักรธรรมชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการตลอด
ชีวิต.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เชียงใหม่.

- จ.เปรียญ. (2548). อ้างใน พระสามารถ อานนโท. “ภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม”. ปริญญานิพนธ์ ศานศาสนตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- จำเนียร ช่างโชติ และคณะ. (2521). *ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคล*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชม ภูมิภาค. (2525). *บทบาทวิทยุกระจายเสียงชุดการศึกษาเพื่อคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร : สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย.
- นันทวรรณ แดงน้อย. (2552). *ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการบริโภคมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นิรันดร์ วัชรินทร์รัตน์. (2540). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2545). *การวิจัยเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น.
- บุญชัย งามวิทย์โรจน์. (2552). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ : กรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำชี*. กรุงเทพฯ : สำนักวิจัยพัฒนาและอุทกวิทยา กรมทรัพยากรน้ำ.
- ประจักษ์ น้ำประสานไทย. (2558). *การจัดการบริการสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วารสารสังคมศาสตร์, 11 (1).
- ประเวศ วะสี. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน (เล่ม1)*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ประเวศ วะสี. (2538). *ยุทธศาสตร์ปัญญาแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประเวศ วะสี. (2541). *บนเส้นทางใหม่การส่งเสริมสุขภาพ อภิวัฒน์ชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี. (2545). *ภาวะผู้นำในการบริหารสถานศึกษา*. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์. 163
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต, 2542). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต, 2546). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม..
- (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร. บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- (ป.อ. ปยุตโต, 2544). *พุทธวิธีในการสอน*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด

- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม : ฉบับขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547) *หลักชาวพุทธ (สามไตร ฐานของเชิญ)* : จุดเริ่มจุดร่วมที่มารวมกันรุ่งโรจน์. กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตโต). (2550). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาณ.(2554).*พุทธศาสนา คำสั่งสอน*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระเมธีธรรมาภรณ์. (2533). *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมมิกจำกัด.
- พระราชมุนี. (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2527). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร : สยามสมาคม.
- พระราชมุนี. (2538).*คุณธรรมของนักบริหาร*.กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสามารถ อานนโท. (2548). *ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2521). *การศึกษาคืออะไร*. กรุงเทพฯ : ธรรมบูชา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2525). *บรมธรรมภาคต้น*. สุราษฎร์ธานี : ธรรมมูลนิธิ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2537). *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*. (ม.ป.ท.).
- เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร และวรัญ ชาติธรรมรักษ์. (2540). *กิจกรรม 1 2 = Activities 1 2*. กรุงเทพมหานคร: วังอักษร.
- ภิญโญ สาร. (2519). *หลักการบริหารโรงเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *งานปฐมนิเทศพระธรรมวิทยากร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุรวัฒน์.
- รัตน์ บัสนธ์. (2535). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง*. ปริญญาโทบัณฑิตศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- รัตน์ บัสนธ์. (2542). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนบน*. ปริญญาโทการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- รัตน์ะ ปัญญาภา. (2553). *หลักพุทธธรรมเอกสารประกอบการสอนรายวิชาพุทธธรรม*. อุบลราชธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2539.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). *พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร. บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อักษรทัศน์.
- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. (2540). *เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2543). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพมหานคร : อักษรพัฒนา.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อุทฺธฺายี) (2550). *สัปบุริสธรรม หนังสืออนุสรณ์เนื่องในโอกาสงานฌาปนกิจศพนายชัย*. กรุงเทพฯ. ม.ป.ท.
- ส่งศรี ชมภูวงศ์. (2553). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*. นครศรีธรรมราช. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- สถิต รัชปต์ย์. (2548). *การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคุรุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด*, 2548. การศึกษามหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสรี พงศ์พิศ. (2533). *วัฒนธรรมกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อนันต์ วิริยะพินิจ. (2525). *บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรถพร โยนิจ. (2549). *การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา อำเภอเมืองเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัมพิกา ไกรฤทธิ์. (2532). *มนุษย์สัมพันธ์โรงงาน*. กรุงเทพฯ :เอส.ดี.เพรส.
- M.B. Miles, & A.M. Huberman. (1994). *Qualitative data analysis: An expand source book*. 2nd ed., Thousand Oaks. Hall, M. Penelope. (1955). *The Social Services of Modern England*. Rout ledge & Kegan Pual Ltd.

2. วิทยานิพนธ์ / สารนิพนธ์ / รายงานการวิจัย

- กรฎาริน ตั้งสกุล. (2558). *ความต้องการพัฒนาตนเองของพนักงานธนาคารเกียรตินาคิน จำกัด (มหาชน) ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2563). รายงานประจำปี 2563. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- จันทร์ พวงยอด. (2543). *การพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนพุทธจักรวิทยา โดยใช้กิจกรรมและเทคนิคการประเมินผลจากสภาพจริง*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, บัณฑิตวิทยาลัย.
- จารุเนตร เกื้อภักดี. (2559). *แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิราภรณ์ เรือนไทย. (2558). *การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรม 4 ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา อำเภอพยุหะคีรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ เขต 12*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- ณรงค์ จารุปรกรณ์. (2546). *การพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณัฐธิดา รักษาวงศ์ (2558) *ศึกษาการพัฒนาบุคลากรของมหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน*. (การค้นคว้าอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยสยาม, กรุงเทพมหานคร
- ทองพูน สวัสดิรักษา. (2557). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์*. วิทยานิพนธ์ ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นัยนา จันทมิตร. (2547). *ผลของการสอนแบบกิจกรรมโครงงานในวิชาภาษาไทย ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนมะขามสวรรค์ จังหวัดจันทบุรี*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สำนักบรรณสารสนเทศ.
- นิคม นามบุญเรือง. (2545). *ความต้องการและวิธีการพัฒนาตนเองของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.

- พระครูสมุห์พนา ถาวรธมโม (อ่างแก้ว) (2556). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด กรณีศึกษา : สถาบันธัญญารักษ์ จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชาติ อุปแก้ว. (2558). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาตนเองของบุคลากรสายบริการ*. (สารนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยพะเยา.
- พระสมศักดิ์ สุนทวาโจ (สนธิกุล). (2551). *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธตามแนวของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต)*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิมพ์ผกา สุริยงค์. (2542). *ความต้องการพัฒนาตนเองของพยาบาลวิชาชีพ สถานบริการสุขภาพพิเศษ การค้นคว้าอิสระพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต*. สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พิมพ์ลักษณ์ อยู่วัฒนา. (2557). *แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนเครือข่ายบริการสาธารณสุข จังหวัดสมุทรสงคราม*. รายงานการวิจัยกลุ่มงานบริหารงานทั่วไป โรงพยาบาลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. สมุทรสงคราม: สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสมุทรสงคราม.
- พิสิทธิ์ สารวิจิตร. (2540). *การพัฒนาตนเองกับการป้องกันปัญหาสุขภาพของตนและสังคม*. *วารสารบัณฑิตศึกษา*, 1, 83-87.
- เพ็ญภา พิลีก. (2556). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารสถานศึกษา: กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 42*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รุ่งอรุณ กระมุทกาญจน์. (2551). *ความต้องการพัฒนาตนเองของบุคลากรสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในศูนย์สุขภาพชุมชน สาธารณสุขเขต 14*. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, อุบลราชธานี.
- วรภาส ประสมสุข และ นิพนธ์ กินาวงศ์. (2550). *หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม*. *วารสารศึกษาศาสตร์*. 18.(2).
- วิภา ทาโบราณ. (2544). *ผลของการได้รับแรงเสริมตามทฤษฎีการวางเงื่อนไขผลการกระทำเพื่อปรับพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ภายเอกสาร.
- ศศิพิมล โพธิ์ศรี. (ม.ป.ป.). *การพัฒนาบุคลากรในสังกัดสำนักงานศาลยุติธรรม*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- สมนึก เหลี่ยมศรี. (2549). *ความต้องการพัฒนาตนเองของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของศูนย์เครือข่ายยมเหนือ อำเภอสอง จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- โสภาพรรณ อักณราศิระโรจน์. (2545). *ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในการพัฒนาความรับผิดชอบ ต่อตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนโคกลีพืทยาสรพ์ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, บัณฑิตวิทยาลัย.
- อรรพรรณ พาณิษฐมพงศ์. (2542). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับความมีวินัย ในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เขตตลิ่งชัน*. ปริญญานิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต (จิตวิทยาการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อรอนงค์ มหามิตร. (2554). *การจัดการสวัสดิการชุมชนด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ของชุมชนหนองลูกช้าง ตำบลบ้านขาม อำเภอดุรัส จังหวัดชัยภูมิ*. วิทยานิพนธ์ พ.ธ.ม. (พุทธศาสนา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรราชวิทยาลัย.
- อ้อยทิพย์ ทองดี. (2537). *ผลของการพัฒนาจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ ด้วยวิธีการสร้างความตระหนักและการปรับพฤติกรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

3. เว็บไซต์

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07448481.2019.1590371>

www.tandfonline.com

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1541344603262317>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถามการวิจัย

เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามการวิจัยครั้งนี้ จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2564 ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนของนักศึกษาเอง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ต่อไป ไม่มีผลกระทบต่อเรียนและการปฏิบัติงานของท่านแต่อย่างใด ดังนั้นขอให้ท่านตอบได้อย่างอิสระ ตามความคิดเห็นของท่าน และขอความกรุณาตอบให้ครบทุกข้อ

2. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไขปัญหาการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง () หน้าข้อความที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของท่าน

1. สถานภาพ

1) () พระภิกษุ / สามเณร 2) () คฤหัสถ์

2. อายุ

1) () 20 ปีลงมา 2) () อายุ 21 – 25 ปี 3) () อายุ 26 – 30

ปี

4) () อายุ 31 – 35 ปี 5) () อายุ 36 ปีขึ้นไป

3. ระดับชั้นปีการศึกษา

1) () ชั้นปีที่ 1 2) () ชั้นปีที่ 2 3) () ชั้นปีที่ 3

4) () ชั้นปีที่ 4 5) () ชั้นปีที่ 5

ขั้นตอนที่ 2 แบบสอบถามการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ข้อ	การประยุกต์ใช้หลักธรรม	ระดับการปฏิบัติ					สำหรับผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
ด้านการครองตน (หลักสัปปุริสธรรม 7)							
1.	นักศึกษา มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา						
2.	นักศึกษา มีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนที่ดียิ่งขึ้น						
3.	นักศึกษา มีการกำหนดแนวทางการศึกษาของตนเองให้ชัดเจน						
4.	นักศึกษา มีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตามแผนที่ได้วางไว้						
5.	นักศึกษา ได้ดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตามเป้าหมายที่ได้วางแผนไว้เสมอ						
6.	นักศึกษา มีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองตามศักยภาพที่มีอยู่เพื่อประโยชน์อย่างสูงสุดของตน						
7.	นักศึกษา มีการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้สอดคล้องตามสถานการณ์อยู่บ่อย ๆ						
8.	นักศึกษา มีการวางแผนการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองไว้ล่วงหน้าเพื่อให้การพัฒนาการเรียนรู้มีการคล่องตัว						
9.	นักศึกษา มีการกำหนดวันเวลาในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง						
10.	นักศึกษา สามารถจัดสรรเวลาในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองให้มีความประสบความสำเร็จได้ทันในช่วงปีการศึกษานั้น ๆ						
ด้านการครองคน (สังคหวัตถุ 4)							
11.	นักศึกษา ให้ความสนใจต่องานที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาการเรียนรู้						
12.	นักศึกษาร่วมกิจกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ตามโอกาสที่มหาวิทยาลัยจัดกิจกรรม						

ข้อ	การประยุกต์ใช้หลักการ	ระดับการปฏิบัติ					สำหรับผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
ด้านการครองคน (สังคหวัตถุ 4)							
13.	นักศึกษาได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับแก่อาจารย์ผู้สอน						
14.	นักศึกษาร่วมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมอย่างทั่วถึง						
15.	นักศึกษาร่วมชี้แนะและติชมการนำเสนอของเพื่อนด้วยน้ำเสียงที่เป็นมิตร						
16.	นักศึกษาใช้คำพูดที่สุภาพในการสนทนากับเพื่อน ๆ ทุกคน						
17.	นักศึกษาให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกันกับเพื่อนโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดกับตนเองและคนอื่นอยู่เสมอ						
18.	นักศึกษาตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยมุ่งหวังถึงประโยชน์สูงสุดต่อเพื่อน ๆ						
19.	นักศึกษปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายให้เกียรติและเคารพในสิทธิของเพื่อน						
20.	นักศึกษารับฟังความคิดเห็นของเพื่อนอยู่เสมอ						
ด้านการครองงาน (หลักอิทธิบาท 4)							
21.	นักศึกษาสามารถทำงานกลุ่มและพอใจที่จะทำงานกลุ่มร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี						
22.	นักศึกษายินคิดและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอยู่เสมอ						
23.	เมื่อนักศึกษาเจอปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาพยายามแก้ปัญหานั้น ๆ อย่างเร่งด่วน						
24.	นักศึกษาเอาใจใส่ต่อการเรียนของตนเองอยู่เสมอ						
25.	นักศึกษามีความเพียรพยายามในการเรียนรู้และพยายามรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความตั้งใจ						
26.	นักศึกษาดำเนินการตรวจสอบพิจารณางานที่ได้รับมอบหมายอย่างรอบคอบก่อนที่จะส่งงานอาจารย์						

ข้อ	การประยุกต์ใช้หลักธรรม	ระดับการปฏิบัติ					สำหรับ ผู้วิจัย
		5	4	3	2	1	
ด้านการครองงาน (หลักอิทธิบาท 4)							
27.	เมื่อเรียนในวิชาใด ๆ นักศึกษามีความพอใจและชอบใจในสิ่งที่เรียน						
28.	นักศึกษามีความเพียรพยายามในการทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามกำหนด						
29.	เมื่อเจอข้อผิดพลาดที่เกิดจากการทำงานกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน นักศึกษาจะหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น และปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น						
30	นักศึกษามีความมุ่งมั่นที่จะศึกษาเล่าเรียนให้ประสบความสำเร็จ						

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ปัญหาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ด้านการครองตน (หลักสัปปุริสธรรม 7)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ด้านการครองคน (หลักสังคหวัตถุ 4)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ด้านการครองงาน (หลักอิทธิบาท 4)

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณ / ขอขอบคุณทุกท่านด้วยความเคารพเป็นอย่างยิ่ง

พระบุญเสริม ปภัสโร

ผู้ทำวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระบุญเสริม ปภสฺสโร (จันทร์ภักดี)

ตำแหน่ง : อาจารย์

ประวัติการศึกษา : นักระรรณชั้นเอก (น.ธ.เอก)

ปริญญาตรี พุทธศาสตร์ (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปริญญาโท พุทธศาสนศึกษา (ศน.ม) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน : เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2558-ถึงปัจจุบัน

ผลงานวิชาการ : บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสมุทรสาคร 2564

บทความวิชาการเรื่อง” เสริมสร้างคุณค่าประเทศไทย 4.0 ด้วยพุทธธรรมนิยาม เพื่อให้สังคมไทย 4.0 มีความมั่นคง มั่นคง และยั่งยืนอย่างแท้จริง” 2564

ผลงานวิจัย : บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสมุทรสาคร 2561

ที่ทำงานปัจจุบัน : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

ตำบลอ้อมใหญ่ อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม